

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt vores arbejde – Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskerens Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

FRA RIBE AMT 1996

BIND XXVII-1

UDGIVET AF HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

Historisk Samfund for Ribe Amt

Stiftet 1902. Danmarks ældste amtshistoriske samfund.

Bestyrelsen

Formand: Arkivleder Jørgen Dieckmann Rasmussen,
Grønlandsparken 58 C, 6715 Esbjerg N. Tlf. 75 15 56 30.

Næstformand: Fhv. borgmester Søren Hübschmann,
Bredgade 63, 6830 Nr. Nebel. Tlf. 75 28 80 51.

Redaktør: Arkivar Else-Marie Poulsen,
Torvegade 79, 6700 Esbjerg. Tlf. 75 13 92 24.

Kasserer: Ejvind Busk Jensen,
Gl. Præstevej 16, Ounbøl, 6800 Varde. Tlf. 75 26 41 16.

Pastor Agner Frandsen,
Kirkevej 7, Askov, 6600 Vejen. Tlf. 75 36 14 97.

Lærer Søren Mulvad,
Varming Vesterby 9, 6760 Ribe. Tlf. 75 44 11 77.

Cand.mag. Hans Jørgen L. Larsen,
Fauskovvej 9, Lindknud, 6650 Brørup. Tlf. 75 38 80 31.

Suppleanter: Skoleinspektør Sv. E. Tygesen,
Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse. Tlf. 75 33 31 39.

Skoleinspektør J. Hedegård Rasmussen,
Alsædtægten 12, 6740 Bramming. Tlf. 75 17 93 30.

Redaktion: Else-Marie Poulsen,
Torvegade 79, 6700 Esbjerg. Tlf. 75 13 92 24.

Agner Frandsen,
Kirkevej 7, Askov, 6600 Vejen. Tlf. 75 36 14 97.

Verner Bruhn,
Darumvej 16, 1. sal, 6700 Esbjerg. Tlf. 75 45 28 55.

Ekspedition og kasse: Ejvind Busk Jensen, .
Gl. Præstevej 16, Ounbøl, 6800 Varde. Tlf. 75 26 41 16

Gironummer: 6 04 31 94.

Kontingent: Kr. 100

Fra Ribe Amt

BIND XXVII-1

HISTORISK SAMFUND FOR RIBE AMT

1996

FRA RIBE AMT 1996
Udgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt.
Produktion: Kiva Grafisk, Esbjerg.
Tryk: Vestkystens Bogtrykkeri.

ISSN 0046-4864

Eftertryk af årbogens artikler kun
mod tilladelse fra forfatterne.

Omslagsbillede:
Slæbestedet ved fiskerihavn nr. 2 i Esbjerg.
Fra 1926 blev slæbestedet inddraget
til fordel for Fanø-færgeriet.
Koloreret postkort, ca. 1920.
(Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

Erindringer fra Esbjerg Havn

af Tage Astrup

Da jeg var dreng, gik esbjergensernes spadseretur hyppigst til havnen. Om sommeren var der naturligvis Østre- og Vestrestrand, hvor man kunne soppe og bade, når der var højvande. Der var også Strandskoven, som var begyndt at vokse til med lidt løvskov, der ellers var ukendt på egnen. Senere kom parkanlægget i Vognsbøl Mose. Det blev udført som nødhjælpsarbejde under arbejdsløshedsperioden i begyndelsen af tyverne. Men det var havnen, der trak mest. Turen gik ad

stierne gennem byens anlæg og ned til dokhavnen, derefter over gangbroen ved sluseporten, og den endte ved molespidsen. Der var Englandsbådene, kuldampere og korn-dampere at se på. Der var også små tomastede skonnerter fra Sverige og Finland med træ. Turen var afvekslende, fordi meget forandredes med vejr og højvande. Varme sommerdage vekslede med blæsende efterårsdage, når stormflod kunne indtræffe, så Englandskajen og Dokhavnen oversvømmedes.

Udsigt over Dokhavnen med slusen i forgrunden, ca. 1910. (Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

Resterne af tysk luftskib nedstyrtet på Fanø i 1915. (Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

Milde vinterdage med lidt tåge og spejlblankt vand og så tyst, at man næsten kunne høre stilheden, står særlig stærkt i min erindring. Alt det er nu forbi. Moleturene holdt op, da tyskerne under 2. Verdenskrig opførte befæstede stillinger på molen.

Min første erindring går tilbage til lige før den 1. Verdenskrig. Jeg husker således tydeligt kongeskibet »Dannebrog« ved Englandskajen og kongeparrets afrejse til England den 7. maj 1914. Det var en hvid hjuldampers med store kasser på siderne af skovlhjulene. I havnen lå som regel inspektionsskibet »Absalon« med en lille kanon og muddermaskinen »Gefion«. Den kunne man senere høre hele natten igennem, når spandekæden med en

klagende lyd trak spandene op under arbejdet med uddybningen ved den første flytning af ledemolen ved Englandskajen. Englandsbådene kendte man på dampfløjtens tuden, når de afsejlede eller ankom. Særlig melodisk var det to-tonede signal på »I. C. La Cour«. Den havde to skorstene. Engang var jeg endda ombord på en kuldampers, hvor en familiebekendt var maskinmester. Trafikken holdt op, efterhånden som flere af Englandsbådene blev sænket af tyske undervandsbåde. Men så blev der andet at se på. Minesprængte fiskeskuttere, der nåede i havn i slemt tilredt tilstand og blev halet op på bedding. Før krigen lå vraget af et skib med bomuldsballer nær Langli. Herfra bjergedes nu de medtagne

bomuldsballer. Ilde lugtede de, men de kunne finde anvendelse under krigens knaphed. Engang var en fiskekutter kommet ind med et mærkeligt redskab, som var blevet bjærget på havet. Redskabet lå på Englandskajen og blev taget i øjesyn af mange mennesker. Det viste sig at være en paravane, - et redskab, som benyttedes til at frigøre miner, når et krigsskib trænger igennem et minefelt. Det var jo meget interessant på den måde at komme krigshandlingerne nær. Helt spændende blev det, da en tysk undervandsbåd kom ind for at proviantere. Den måtte kun blive i havnen i 24 timer. Der var en meget lang kø af nysgerrige, som tog den i øjesyn. Den lå i Østre Havn ved siden af det danske inspektionsskib. Der var også soldater i byen dengang, med vagtposter på jernbanestationen, rådhuset og postkontoret, og der var befæstningsanlæg på klinten i Fourfeldt med kanonstillinger, som kunne dække indsejlingen. De havde nok mest symbolsk betydning. Overfor de store kanoner på krigsskibene kom de jo til kort. I visse perioder kunne man dagligt se zeppelinerne gå nordpå langs kysten om morgenen og vende tilbage om aftenen. De kom fra de tyske luftskibshaller i Tønder. Det hændte, at vejret blev dårligt og de styrtede ned. En dag tog min far til Fanø for at se en nedstyrtet zeppelin, og han vendte tilbage med et lille stykke vævet stof fra dens beklædning. Det gemte han omhyggeligt i sin skrivebordsskuffe.

Stærkest prentet i min erindring står Jyllandsslaget i maj 1916 mellem den engelske og den tyske krigsflåde. Den sidste fase af dette søslag foregik lige vest af Esbjerg. Man havde længe kunnet høre kanontorden af varierende intensitet. Den tog til hen mod aften

og hørtes som en dump rullen, og man kunne også på den let skyede himmel skimte genskæret fra kanonsalverne. Så holdt det ret hurtigt op. Jeg var da syv år gammel. Det, der gjorde mest indtryk på mig, var ikke selve kanontordenen, men derimod de voksnes afventende rådvildhed. Det var før radioens tidsalder, så man vidste intet om, hvad der foregik, men man kunne jo nok ane, at det var noget alvorligt. De følgende dage begyndte så ligene af de omkomne at drive i land på Vestkysten. Tabet i skibe og mandskab var stort på engelsk side - 6.000 omkomne. Man havde været et godt mål imod aftensoen. Tyskerne kalder det forøvrigt Skagerakslaget - men det fandt faktisk sted noget sydligere, ud for den jyske vestkyst. Under resten af krigen holdt den tyske flåde sig hjemme i Kiel. Her begyndte på flåden det tyske oprør ved krigens slutning, - måske fremmet af lediggangen dér, andre steder var man nok for udkørt.

Mange år senere - det har vel været omkring 1965 - traf jeg ved et selskab i Washington en admiral i den amerikanske flåde. Det faldt mig da ind, at han nok ville finde det interessant at vide, at jeg som dreng havde hørt kanonerne fra Jyllandsslaget. Dette slag måtte han jo have studeret i detaljer under sin uddannelse som søofficer. Læst om hvorledes slaget forløb og forestillet sig, hvorledes det kunne være forløbet, hvis kommunikationen mellem de ledende officerer havde fungeret bedre. Mens jeg fortalte ham om mine erindringer, blev han helt målløs, og hans udtryk viste tydeligt, at han aldrig havde forestillet sig, at han en dag ville møde nogen, som havde hørt kanontordenen fra det berømte slag. Jeg må tilstå, at hans umiddelbare forbløffelse nærmest fik mig til at føle mig

Trafikhavnen under opbygning. I forgrunden ses de væltede sænkekasser. (Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

som en slags »oldsag«, men det var sandelig en oplevelse at se forandringen i hans ansigtsudtryk.

Efter 1. Verdenskrigs afslutning gik der nogle år, inden der kom gang i skibsfarten på Esbjerg igen. Først skulle de af tyskerne udlagte minefeller fjernes. I den periode (1919-1920) var havnen fuld af tyske minestrygere. Mange miner drev ind på kysten og blev bragt til sprængning af danske mineeksper-

ter. Også under krigen hørte og så man tit minesprængninger langs kysten af Fanø og Skallingen. I den første tid kom der flere mærkelige skibe til havnen. Flere var malet i store felter i forskellige blå og grå farver, så de ikke så let kunne ses på havet. Jeg husker også en engelsk kuldampner, hvor forstavn og agterstavn lignede hinanden, så man fra en undervandsbåd ikke så let kunne se i hvilken retning, den sejlede. Der lå længe et skib

støbt af cement, og et større skib af træ, »Vinland« hed det. De var bygget i krigens slutning til erstatning for de mange sænkede skibe. Et lille tysk skib, der forsøgte på at smugle sprit, var engang blevet stoppet. Jeg overværede losningen af de store glasballoner med spiritus. Der gik et gisp mellem tilskuerne, da en af ballonerne smuttede og faldt ned og gik itu efterladende en meget spirituos duft. Jeg tror skibet hed »Vadder Vietor«. Der kom hurtigt gang i trafikken på Hamburg - mest med esbjergsskibene »Phønix« og »Adler«. Masser af isenkram, glas, service og alt muligt blev opløst på toldekspeditionen ved kajen, hvor man så kunne gøre sine indkøb. Det var dengang, den tyske mark faldt i kurs hver dag, og de tyske matroser fra ministrygerne kunne ikke forstå, hvorfor deres penge hver dag blev mindre værd i forretningerne. I lang tid lå der pramme i Østre Havn med store mængder af demonterede miner fra disse ministrygere.

Efter krigen tog man for alvor fat på at gøre udvidelsen af havnen mod vest færdig. Jeg erindrer, at ved bygningen af trafikhavnskajen skete der et skred af de store betonsænkere, hvorved der opstod en forskydning i kajmuren, som blev til stor gene for benyttelsen af kajen. Først i 1977 blev denne kaj ombygget og rettet ud. På grænsen til den gamle havn lå forøvrigt et glasværk, hvor jeg tit har set flasker og krukker blive til.

Jo, der var meget at se på for en dreng. I fiskerihavnen kom der om sommeren ofte små sejlskibe fra Norge med is i store firkanter. Det var før isværket kom i gang. Tidligere havde man haft ishuse, og slagterierne isede på lergravene ved teglværkerne i Østerbyen om vinteren. Det så mærkeligt ud med de

store issave. Man skulle passe godt på, når man løb på skøjter, for ikke at falde i hvor der var iset. Oliemøllen blev bygget, og det første skib, der kom med sojabønner fra Manchuriet, var et japansk skib. Det lossede ved Englands-kajen, og sækkene med sojabønner blev kørt på hestevogn ud til oliemøllen på den nye havn. Skibet hed »Singapore Maru«, og vi fik at vide, at »maru« betød »skib« på japansk. Om søndagen holdtes åbent hus på skibet. Det var vistnok det første japanske skib i Esbjerg Havn.

Flere af de nye virksomheder på havnen holdt åbent for et »rundskue«, endnu før de var færdige. Mange fik på den måde et indtryk af den udvikling, som man ventede sig. Jeg kan især huske et besøg på hermetikfabrikken, hvor en maskine til at klippe fortinnet blik til konservesdåser blev demonstreret. Jeg var meget optaget af maskinen, og da foreviseren gik videre, så jeg mit snit til selv at prøve maskinen. Jeg må sige, at manden kom tilbage i et ilsomt tempo og med et noget bøst udtryk i ansigtet. Jeg har nok altid været lidt af en pilfinger.

Trafikken på havnen kom ret hurtigt i gang efter den 1. Verdenskrig. Allerede i 1921 var både eksporten og importen oppe på tallene fra før krigen. Dette er interessant, fordi det gik meget langsommere med at komme i gang efter 2. Verdenskrig. Der kom også nye skibe til Esbjerg-flåden. Jeg kan huske to nye kuldampere til Lauritzens rederi. Det har vel været sent en efterårsdag i 1919 eller 1920, de kom til Esbjerg og lagde til ved molen for at vente på, at porten til Dokhavnen skulle åbnes ved højvande. Det var en stille, lidt diset dag i skumringen. De lå der, nye og fine, med lys på og med lyde fra deres indre og

Eksportbåden Esbjerg laster smør i 1933. (Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

duftende af damp og varm olie. De har vel været på ca. 1.200 tons hver. Senere blev Englandsbådene udskiftet med de nye moderne motorskibe. Det første var »Parkeston«, der kom i 1925. Det var et stort syn, da den kom sejlen ind i havnen og lagde til ved Englands kajen, en ny epoke var begyndt med skibe af en helt anden klasse og større end de tidligere. De nye skibe var på mellem 2.500

og 3.000 tons. I de følgende år fortsatte udskiftningen: Først kom »Jylland« og derpå »Esbjerg« og senere »England«.

Koloritten på havnen sattes nok af de store skibe i tramptrafik. De kom langvejs fra og gav et pust fra den store verden. Mange kom fra Nord- eller Sydamerika med hvede, majs eller foderkager. I flere år havde Det Forenede Dampskibs-Selskab også skibe i denne

trafik. Mest interessant var dog de store dampere med sojabønner til oliemøllen. De var vel på ca. 12.000 tons, så de var store efter d tidens forhold. Det var ofte engelske dampere med navne fra engelske grevskaber - »Carnarvonshire«, »Carmartenshire«, »Pembrokeshire«. De havde for en stor del indisk besætning. Tit har min nysgerrighed fået mig til at liste op på disse store dampere. Forholdt man sig ubemærket, kunne man gå rundt på dækket og tage alt i øjesyn. Helt op på kommandobroen vovede jeg mig dog aldrig for ikke at risikere at blive sendt i land. Derimod kunne man se sit snit til at smutte ind ad døren til maskinen. Derfra kunne man se ned på de store tregangsdampmaskiner med en lille tynd højtrykscylinder, en større mellemtrykscylinder og en kæmpe stor lavtrykscylinder - alt fint blankpudset og lugtende af olie. Med lidt dristighed kunne man så, hvis ingen forstyrrede, gå ned af de stejle jerntrapper eller stiger og gå rundt om maskinerne. Kæmpemæssige var de, og højt ragede de op. Turbineskibene, som holdt deres indtog noget senere, var ikke nær så interessante. De havde blot nogle lukkede kasser til maskinerne. Skrueakslen var tyk og blank. Man kunne følge den helt fra maskinen og hen gennem den snævre gang helt ud til agterstavnen af skibet, hvor der var et trykleje til at optage presset fra skruen. Det var ejendommeligt at stå derude dybt nede i skibet. Flere steder var gangen afbrudt af vægge med åbninger, der kunne lukkes med vandtætte skodder. Man var dog ikke helt afskåret fra at undslippe, hvis man af vanvare var blevet lukket inde, for enkelte steder førte stejle stiger i mange afsnit op til fri luft på dækket. Kedelrummet var en særlig oplevelse. Der fyredes

med håndkraft selv i disse store skibe. Det var altid mørklødede indere. Ejendommeligt så det ud, når de kastede kullene ind gennem de åbne låger til fyret i kedlen, og genskæret fra ilden belyste deres mørke ansigter, og det hvide i øjnene rullede. Varmt var det, og deres hud var blank af sved. Hvordan mon det har været på søen med fuld kraft på maskinerne og fuld tryk på kedlerne? Hvad mon de har tænkt om den lille nordiske dreng, der tavst men ivrigt fulgte deres arbejde. Jeg fortalte ikke hjemme om disse oplevelser på havnen - havde nok på fornemmelsen, at de ikke ville blive godtaget.

Da jeg i efteråret 1927 rejste til København, holdt mine næsten daglige besøg på havnen op. Men på ferier var den første tur altid til havnen for at se, hvad der var sket siden sidst. Færdiggørelsen af Fiskerihavnen og Trafikhavnen fortsatte, og mange virksomheder udfyldte efterhånden det tidligere tomme område. Men depressionen satte ind i begyndelsen af trediverne og udviklingen gik efterhånden i stå. Trods nye siloanlæg, olietanke, kartoffelpakhus og det nye dampkraftværk stagnerede trafikken. Oliemøllen blev også nedlagt. Så satte en verdenskrig atter en stopper for alt, undtagen for fiskeriet. Denne gang varede det længe før trafikken igen kom igang. Først efter en stilstandsperiode på i alt 25 år var man igen oppe på tal af samme størrelse som omkring 1930. Det var en trist periode for en gammel esbjergdreng.

Siden ovenstående blev skrevet for næsten 20 år siden, er der sket mange forandringer. Dengang kunne man hver dag se en perlerad af de ca. 700 fiskekuttere, der var hjemmehørende i Esbjerg, på vej ud eller ind gennem

løbet mellem Fanø og Skallingen. Nu præges trafikken af de færre, men meget større, industrikuttere. Konsumfiskeriet efter levende rødspætter er næsten helt flyttet til andre havne. Opholdet i hyttefadene kunne ikke forenes med forureningen fra fiskemelsfabrikkerne.

Da Esbjerg udviklede sig til basishavn for olie- og gasaktiviteterne i den danske del af Nordsøen, begyndte en ny periode af fremgang. Nu er det de blå Mærsk både med forsyninger til og fra boreplatformene, som sætter sit præg på havnen. Dette har sammen med overgangen til containertrafik og en stigende besejling med større skibe medført en opdeling af havnen i delvist afspærrede afsnit med højt mekaniserede anlæg til losning og lastning. Denne effektivisering har dog haft nogle uønskede bivirkninger.

Det er ikke længere muligt af færdes overalt på havnen, og det er heller ikke længere det enkelte menneskes aktiviteter, der præ-

ger arbejdet. De folk, der lastede smørdritlet og baconsider på eksportbådene til England er borte og med dem mange andre. Nu udføres losning og lastning mest af folk, der sidende i små bure, trykker på knapper og håndtag, som styrer store og små kraner, elevatorer og transportbånd.

Alligevel er et besøg på havnen stadig en stor oplevelse, når man ser de mange aktiviteter og fornemmer deres indbyrdes sammenhæng og betydning, men man savner de mange fiskere, havnearbejdere, funktionærer og arbejdere ved havnens virksomheder og kontorer.

Jeg følger stadig med i havnens udvikling med interesse og hengivenhed, om jeg må udtrykke det på den måde, og når jeg føler, at noget af havnens poesi er forsvundet, tror jeg, at læserne vil forstå mig.

Tage Astrup, født 1908 i Esbjerg. Fhv. forskningschef, dr. scient. Har skrevet videnskabelige artikler om bl.a. blodets koagulation, sårhelingsprocesser og lidelser i blodkar.

Journalistliv i Esbjerg omkring 1950

af Søren Bertelsen

Forhenværende pressechef i SAS, Søren Bertelsen, fortæller om sine år på dagbladet Vestjyden i Esbjerg, hvor han begyndte som elev i 1947.

I marts måned 1928 overværede jeg sammen med min far, mor og lillebror redaktør J. P. Sundbos begravelse på den gamle kirkegård

i Esbjerg. Jeg var fem år, og vi var en lille del af det største begravelsesfølge, der nogensinde er set i Esbjerg. Thorvald Stauning talte ved båren. 19 år senere fik jeg min daglige gang på Vestjyden, den avis Sundbo havde skabt.

Det var ikke nogen blomstrende forret-

Den 25. marts 1928 blev der afholdt en højtidelighed på Esbjerg Torv i forbindelse med redaktør J. P. Sundbos bisættelse. (Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

ning, jeg blev knyttet til som vikar for en sygemeldt kvindelig korrekturlæser, der foruden at læse korrektur også passede telefonen og havde ansvaret for klichearkivet. Jeg blev hilst hjertelig velkommen af bladets to journalistelever, Axel Christensen og Peter Dalhoff Nielsen. Nu slap de for at læse korrektur og kunne sammen med bladets enlige journalist, Ove Ovesen, koncentrere sig om at levere lokalstof til tre avissider. Desværre havde Ove Ovesen et svagt helbred med korte og lange sygeperioder, hvilket yderligere øgede presset på de to elever. Bladets redaktionssekretær, I. A. Ørsted, måtte slide hårdt for at få stablet en avis på otte sider på bene inde for tidsrummet 7-13. Bladets redaktør, Ludvig Kümmel, var helt ny i stillingen. Han havde nok at gøre med at sætte sig ind i tingene og det lokale liv i Esbjerg inden for Socialdemokratiet og fagbevægelse samt livet uden for disse bevægelser.

Det var ikke et udslag af et øjeblikks lune, at jeg havde droppet mulighederne for at blive fastansat kontorist på Arbejdsanvisningskontoret til fordel for jobbet som vikarierende korrekturlæser. Siden jeg i 1939 havde forladt Esbjerg kommunale skolevæsen med en mellemskoleeksamen i ryggen, havde mit faste mål været at blive journalist, og jeg havde sat målet højt: Jeg ville være rejsende journalist og leve af at skrive artikler. Det skulle gå anderledes, men det vidste jeg ikke hin jummorgen, da jeg i god tid mødte op på redaktionen, hvor man stadig havde de møbler, der var erhvervet, mens Sundbo var redaktør. Jeg følte, at nu var jeg på rette spor. Nu kunne intet standse min drøm om at blive journalist. Peter og Axel viste sig at være nogle strålende kammerater, der hjalp mig til rette og gav

*Kongensgade 41, hvor Vestjydens redaktion og ekspedition havde til huse. Billedet er fra ca. 1955.
(Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)*

mig små journalistiske opgaver. Når korrekturlæsningen var slut ved 12-tiden, gik jeg ikke hjem, men blev hængende på redaktionen, og lidt efter lidt begyndte jeg at skrive lo-

kale artikler, der blev modtaget med kyshånd af Ørsted. Recepten var meget enkel: Nordsjællands Socialdemokrat havde f.eks. en artikel om en savværksarbejder, der var kommet til skade, fordi hans sav havde ramt en patron, en tysk soldat havde skudt ind i en træstamme. Så var det bare at ringe til skovrider Frederiksen og høre, om der var tyske patroner i træerne i Marbæk Plantage. Enten han svarede ja eller nej, så var artiklen hjemme med en overskrift, der kunne lyde: »Ingen risiko for vestjyske savværksarbejdere« eller »Savværksarbejderne går i fare«. Artikler af den kaliber lavede vi tre masser af i eftermiddagstimerne. Der var ingen faste arbejdstider. Vi havde lov til at arbejde på redaktionen, ligeså længe vi ville.

Den 1. september 1947 blev min flid belønnet. Jeg blev ansat som elev med tre års læretid. Det var Kontrollkomitéen for den Socialdemokratiske Presse i Danmark, der godkendte min ansættelse. Lønnen var 392 kr. om måneden. I ansættelsesbrevet blev det understreget, at jeg ikke måtte påtage mig noget offentligt tillidshverv uden forud indhentet tilladelse fra såvel den lokale bladledning som fra bladledelsen i København. Og jeg skulle også vide, at jeg skulle være villig til »såfremt pressens tarv måtte kræve det, uden særlig varsel at lade Dem forflytte til et af vore andre blade«. Jeg var kommet i menneskehænder. Kontrollkomitéen - alene navnet var frygtindgydende - var faktisk Den socialdemokratiske Presses hovedbestyrelse, der godkendte budgetter og regnskaber, ansættelser og lignende. Men dens mest vigtige opgave var at skaffe penge fra fagbevægelsen til driften af bladene. I 1947 havde Den socialdemokratiske Presse 64 hoved- og

lokalredaktioner spredt ud over hele Danmark, og man trykte aviser i stort set alle større provinsbyer. Lokalt havde aviserne også kontrolkomitéer, i hvilke der sad skikkelige fagforeningsfolk, der ikke vidste stort om avisdrift, men troligt gennemgik budgetter og regnskaber, hørte om annonce- og abonnementskampagner. De sluttede deres møder med en gang smørrebrød på Sands Restauration i Skolegade.

Hvert år holdtes et lokalt repræsentantskabsmøde for en større kreds af gode socialdemokrater. Mødet holdtes altid en søndag formiddag på Park Hotel, hvor der blev serveret kaffe og wienerbrød fra Fællesbageriet. Jeg refererede disse møder for avisen og erindrer ikke, at der blev sagt noget af betydning. Debatten drejede sig næsten altid om prisen på dødsannoncer, bude, der smed avisen på trappen, og lignende.

Nu, da formanden for Den socialdemokratiske Presses kontrolkomité i Danmark, forbundsformand Josef Andersson, og formanden for den lokale kontrolkomité i Esbjerg, rejsesekretær i HK Robert Larsen, havde godkendt min udnævnelse til elev, kunne jeg droppe jobbet som korrekturlæser og for alvor begynde at skrive til avisen. Der var ingen begrænsninger og ingen læremestre, så vi elever måtte selv finde ud af tingene. Ørsted og Kümmel havde alt for travlt med at få skabt den daglige avis til at kunne oplære os. De var selv begyndt på samme måde. Kümmel var oprindeligt uddannet maskinsnedker og Ørsted maskinarbejder. De var begge startet som meddelere til socialdemokratiske aviser i henholdsvis Nordjylland og Nordsjælland og var langsomt gledet ind i systemet. De var begge gode socialdemokrater. Det var

Husvildeboliger ved Ribegades udmunding i Gammelby Strandvej, ca. 1960. (Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

forudsætningen for deres journalistiske karriere.

Vi havde alle hver vore stofområder, og fordelingen af disse byggede på rene og skære tilfældigheder. Jeg havde således omtrent fra starten det kommunale stof, herunder dækning af byrådsmøderne, fiskeri- og havnestoffet samt personalistoffet. På grund af sygdom eller ferie kunne jeg også blive sat til

at skøjte ind over rets- og politistoffet og det stofområde, jeg brød mig mindst om, som slet og ret hed »Falck«. Det var ulykker, trafikdrab og andre ubehageligheder.

Et meget stort antal af de møder og generalforsamlinger, der blev holdt i Esbjerg i løbet af året, blev refereret. Tommelfingerreglen var, at var begivenheden annonceret i bladet, så fulgte der også et større eller min-

dre referat som kvittering. Møderne blev fordelt hver dag ved middagstid, og det betød, at man i den travle mødetid forår og efterår aldrig rigtig vidste, om man havde aftenfri eller ej.

Esbjerg var i årene efter krigen inde i en rivende udvikling, også på det kommunale område, hvor byrådet blandt andet fik gennemført det store projekt om de afskærende kloakledninger med tilhørende rensningsanlæg. Et projekt, der satte en stopper for direkte uledning af kloakvand i havnen. Også kvartererne øst for jernbanen fik en ansigtsløftning med omfattende lokal debat til følge. Ikke mindst asfalteringen af Ribegade satte sindene i bevægelse, fordi grundejerne efter deres mening blev pålagt alt for store omkostninger. Direkte og indirekte medvirkede byrådet også til omfattende boligbyggerier, blandt andet på den gamle dyrskueplads ved Gl. Vardevej, og også byplanlægning var på dagsordenen.

Byrådsmøderne blev holdt hveranden mandag og startede altid kl. 19. I forvejen havde vi, der skulle dække mødet, haft mulighed for at sætte os ind i sagerne via en gennemgang af byrådsmappen, så vi var rimeligt orienterede og kunne koncentrere os om selve debatten. Ikke mindst blev grænserne trukket op i forbindelse med behandlingen af de årlige budgetforslag med efterfølgende beslutning om udskrivning af den kommunale skat. Her var der lejlighed til at demonstrere skillelinjer og luften politiske programerklæringer. I det daglige var det knap så dramatisk. De fleste sager var afgjort på forhånd i magistraten, hvor borgmester L. Høyer-Nielsen og redaktør Knud Ree var de dominerende medlemmer og dem, der udstak lin-

jerne, bistået af en stab af dygtige unge embedsmænd, der var kommet til Esbjerg i årene lige efter befrielsen.

Fiskerne havde under krigen tjent gode penge, og de fleste havde passet på dem med det resultat, at de havde råd til at prøve noget nyt. Det resulterede blandt andet i, at fiskeskipper Chr. Venø og et par af hans kammerater startede et stort forsøgsfiskeri ved Grønland. Det samme gjorde Claus Sørensen. Samtidig begyndte produktionen af frosne fiskefileter at tage form, og den ene filetfabrik efter den anden skød op på fiskerihavnen. De fleste fileter blev eksporteret til England, hvor kvinderne for alvor var kommet ud på arbejdsmarkedet under krigen og nu havde vænnet sig til fødevarer, der var lettere at arbejde med i køkkenet. Denne udvikling kom til Danmark nogle år senere. Men størst interesse var der dog omkring sildefiskeriet og opførelsen af den første sildeoliefabrik på havnen. Den udvikling, der her sattes i gang, kom til at præge fiskeriet voldsomt i mange år, - og også »duften« fra fabrikkerne gav masser af stof.

Det stofområde, der stod mit hjerte nærmest, var personaliastoffet. Omtale af mænd og kvinder, der havde en eller anden form for mærkedag. Var der tale om en god socialdemokrat, var reglen, at der skulle intervieves og bringes et billede. Det var interessante mennesker at tale med. De kunne fortælle om perioder med et ofte umenneskeligt slid for en løn, der lige netop gjorde det muligt for dem og deres familier at eksistere. Og så kunne de alle huske dengang, Kongensgade blot var en pløret landevej med grøfter på begge sider af vejen. For dem alle var Sundbo »Det store Dyr i Åbenbaringen«, der var kun

et minus i karakterbogen: Han skulle aldrig have jaget Lauritzen ud af byen.

Lauritzen var købmand og skibsreder Ditlev Lauritzen, der energisk og målbevidst var gået i gang med at starte det, der siden blev til rederiet J. Lauritzen. Ditlev Lauritzen havde alt det, Sundbo havde brug for i sin til tider hårde polemik og kampagne mod fæle kapitalister. Han var en af byens største arbejdsgivere og valgt ind i byrådet af de borgerlige. Omkring disse to stærke personligheder skabtes et væld af anekdoter og myter. En af dem vil vide, at Sundbo en dag mødte Lauritzen i en af byens banker. Lauritzen var ved at række en meget stor sum penge over skranken til kassereren, hvortil Sundbo bemærkede: »Det var dog en grumme masse penge«. Lauritzen svarede: »Ja, og dem skal du få, hvis du vil rejse fra Esbjerg«. Det blev Ditlev Lauritzen, der rejste først. I 1914 flyttede han sin rederivirksomhed til København.

Så sent som i 50'erne mødte jeg ofte gamle esbjergensere, der var fast overbevist om, at hvis ikke Sundbo havde jaget Lauritzen ud af Esbjerg, så havde byen haft et stort skibsværft og en tørdok, og Esbjerg havde søfartsmæssigt spillet samme rolle som Bergen i Norge og Göteborg i Sverige.

Da forhenværende borgmester Morten Mortensen i 1951 fyldte 80 år, havde jeg et større interwiev med dette pragtfulde menneske og tog spørgsmålet om Lauritzen og Sundbo op. Mortensen havde kendt dem begge godt, og han mente, at Sundby ingen indflydelse havde på den beslutning, Lauritzen tog, da han i 1914 flyttede sine virksomheder til København. Han følte, at vi stod overfor en stor krig og fornemmede, at det var nødvendigt at drive rederiet fra Køben-

havn, hvor alle vigtige beslutninger om landets ve og vel ville blive truffet.

Foruden at dække byrådsmøder var jeg ofte referent, når der blev holdt større politiske møder. Jeg har mødt og refereret blandt andre Julius Bomholt, Hans Hedtoft, H. C. Hansen, Viggo Kampmann og Jens Otto Krag for at nævne nogle af de mest celebre og absolut nogle af de mest interessante politikere i slutningen af 40'erne og begyndelsen af 50'erne. Foruden disse områder dækkede jeg Guldager-kredsen, når der var valgkamp, og der var valg i 1947, 1950 og 1953, og navnlig var sidstnævnte år et travlt år på grund af grundlovsændringerne. Guldager-kredsen strakte sig i retning mod Ansager og Skovlund og omfattede blandt andet Sig, Fanø, Tjæreborg, Vester Nebel, Årre, Roust, Skads og Endrup for at nævne nogle af lokaliteterne. Der blev holdt 14-16 møder under en valgkamp. Kredens ubestridte førstemand var Olav Øllgaard, der gang på gang blev valgt med stor majoritet af tilfredse venstre-vælgere. Blandt andre kandidater deltog forlægger og direktør A. C. Normann, der stred for de radikale, og L. Høyer-Nielsen, der et halvt år inden valgkampen i 1950 var blevet væltet som borgmester i Esbjerg og nu tog en tørn som kandidat for Socialdemokratiet. Det var en absolut utaknemmelig opgave, da Høyer ikke havde en chance i denne så stærke venstrekreds, men han tog loyalt sin tørn.

Jeg husker disse valgkampe som fantastisk spændende og meget anstrengende. Vi havde møder både eftermiddag og aften, og jeg lærte utrolig meget om politik og samfundsforhold. Kandidater og journalister fulgtes ad til og fra møderne, og vi spiste sammen på egnens små kroer. En dag var vi kommet til en

*Redaktør Jens Peter Sundbo (1860-1928).
(Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)*

*Skibsreder Ditlev Lauritzen (1859-1935).
(Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)*

by, der var tørlagt. Da vi havde bestilt dagens ret, vendte Høyer sig mod den unge pige, der serverede, og spurgte: »I har vel ikke nogle af de hersens pilsnere uden etiket?«. Pigen så på forhenværende borgmester Høyer-Nielsen, folketingsmand Olav Øllgaard og forlægger A. C. Normann og svarede så: »Nej, dem har vi kun, når de helt fine kommer«.

Den 1. maj 1950 havde Vestjyden bestået i 50 år, og vi udsendte et stort jubilæumsnummer. I anledning af jubilæet vedtog den lokale kontrollkomité at bevilge 1.000 kr. til afholdel-

se af jubilæumsfestligheder. Man vedtog samtidig at stryge den årlige sommerudflugt for personalet, hvorved man sparede 1.000 kr. Beslutningen vakte en del misstemning - ikke mindst blandt typograferne, der havde regnet med at få et gratiale. Beslutningen var faktisk et udtryk for bladets økonomiske stilling. Det skulle ikke blive den eneste gang, der blev demonstreret smålighed - en smålighed, der betød, at det var svært at holde på gode journalister. Småligheden var dikteret af fattigdom. Avisen kunne kun klare sig gen-

nem tilskud fra De samvirkende Fagforbund, datidens LO. Lige meget hvad vi gjorde, og til tider løb vi virkelig stærkt, kunne vi ikke klare konkurrencen fra Vestkysten, der havde flere medarbejdere og større teknisk kapacitet end os. Det hele skabte en ejendommelig stemning. På den ene side vilje til at udføre et godt stykke arbejde, da det var den eneste mulighed for at komme videre i karrieren. På den anden side skabte denne fattigdom en mismodig, trist atmosfære.

Alle bestræbelser på at rette bladets økonomi op var forgæves. I 60'erne begyndte det for alvor at gå ned ad bakke, og i 1971 var det slut. På det tidspunkt havde jeg bevæget mig via Tønder og Rønne til København. Jeg blev aldrig rejsende journalist, der levede af at skrive spændende artikler fra den store, brogede verden.

Søren Bertelsen f. 1923. Uddannet journalist på Vestjyden, redaktør i Tønder af dagbladet Sønderjyden, chefredaktør i Rønne af Bornholmeren, pressechef i SAS, nu pensionist.

Gøgeungen Esbjerg – ny by mellem gamle

af Verner Bruhn

Indledning

Bymæssige bebyggelser er kendt i vor historie helt tilbage til vikingetiden. Byerne havde større indbyggertal og en tættere bebyggelse end de landsbyer, hvor flertallet af befolkningen boede. Medens landsbyernes erhverv næsten udelukkende var knyttet til landbrug, var der en vis specialisering i byen, koncentreret om handel og håndværk. Mellem by og land var der således en tæt økonomisk forbindelse: Landsbyens overskudsproduktion blev afhændet hos byens købmænd, og bønderne kunne købe de varer, de ikke selv kunne fremstille hos købmændene eller få arbejde udført hos håndværkerne. Til byerne blev efterhånden henlagt en række opgaver af administrativ karakter, og fra Valdemarstiden og de næste århundreder udvikledes en række særlige privilegier for byerne, de såkaldte købstadsprivilegier. De ændrede imidlertid ikke ved den økonomiske sammenhæng, der var mellem en by og dens opland. Lidt forenklet sagt fortsatte dette mønster mellem by og opland i hovedtrækkene, indtil industrialiseringen i 1800-årene bragte forstyrrelser i billedet. Der skete da en befolkningsforskydning i løbet af århundredet, så flere og flere mennesker bosatte sig i byerne, og der kom nye bymæssige bebyggelser til. Omkring jernbanerne opstod nye stationsbyer der havde mange af byens kendetegn, men f.eks.

ikke dens handelsprivilegier. Omkring de større byer, især København, opstod der forstæder som i indbyggertal oversteg mange af de gamle købstæder. I midten af 1800-årene regner man med, at knap 22% af Danmarks befolkning boede i byer, omkring 1900 var tallet steget til godt 40%.

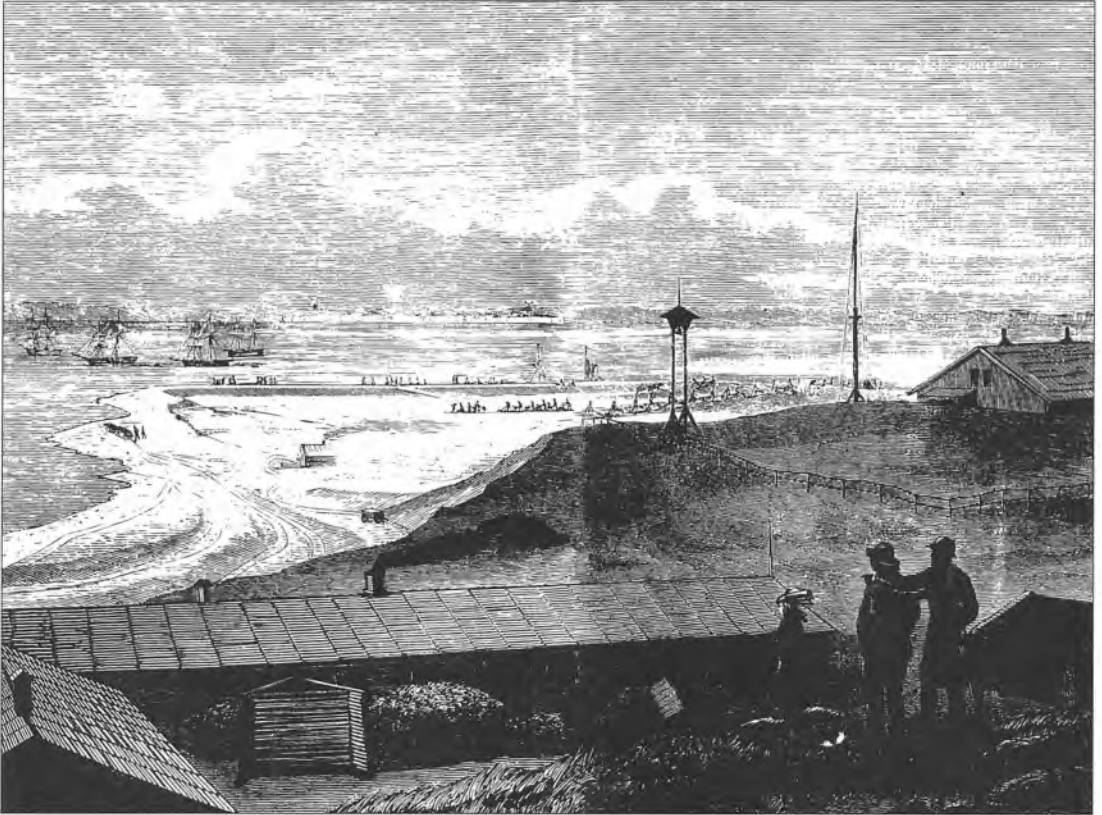
I Vestjylland var bydannelsen svag, og i bygningen af 1800-årene boede kun godt 8% af befolkningen i byer dvs. i Varde og Ribe. I løbet af århundredet ændredes denne balance fuldstændig:

Befolkningsfordeling mellem land og by i Ribe Amt i %:

	1834	1855	1870	1890	1901
Landbefolkn.	91,5	90,3	90,5	89,4	76,8
Bybefolkn.	8,5	9,7	9,5	10,6	23,2

Den eksplosive vækst i bybefolkningen i slutningen af århundredet skyldtes først og fremmest Esbjergs opkomst.

I 1894 blev Esbjerg udskilt af Jerne Sogn og blev en selvstændig kommune, og i 1899 blev byen købstad. Det er således i disse år hundrede år siden, at en ny by opstod, som kilede sig ind mellem amtets to gamle byer. Der skal i det følgende gives nogle eksempler på, hvordan der hurtigt opstod et konkurren-

Havnebyggeriet i Esbjerg i eftersommeren 1869. Til højre ses havnekontoret med flagstang og klokkestabel og i forgrunden den bygning som Vardekøbmænd opførte med marketenderi, skænkestue m.m. Tegning af maleren Carl Rasmussen, bragt i Illustreret Tidende i marts 1870. (Foto: Esbjerg Byhistoriske Arkiv)

ceforhold mellem Esbjerg og de gamle købstæder.

For Esbjerg gjaldt det om at sikre sig et opland, for Ribe og Varde om at bevare det de fra gammel tid havde været ene om.

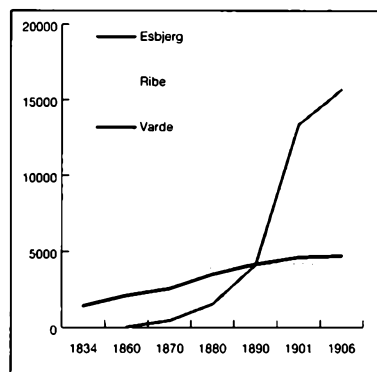
Esbjerg

På sin vis skete etableringen af det nye bysamfund lidt overraskende. Regeringen havde i april 1868 efter mange års diskussioner

gennemført et lovforslag om anlæg af en havn »ved Strandby«. I forbindelse hermed blev der også vedtaget en jernbanelov, hvori indgik en tværbane fra Vamdrup til Esbjerg og en vestlig bane fra Esbjerg over Varde til Holstebro. Den nye havn skulle være Danmarks eksporthavn mod England, og jernbaneanlæggene var nødvendige for at føre kreaturerne frem til havnen. Indenrigsminister J. B. S. Estrup, der var initiativtager til lo-

Indbyggertal 1870-1906:

	1834	1860	1870	1880	1890	1901	1906
Varde	1.430	2.103	2.562	3.497	4.167	4.611	4.696
Ribe	2.365	3.594	3.684	3.933	4.135	4.243	4.171
Esbjerg		(29)	460	1.529	4.111	13.355	15.665

vene, var overbevist om de store muligheder, der lå i Danmarks vestvendte eksport. Love- ne om havn og jernbane var udtryk for en stærk tro på, at et havnebyggeri ville betyde en udnyttelse af disse fremtidige muligheder. Det var derimod ikke indgået i overvejelser- ne, at der ville opstå et nyt bysamfund. De mange jernbaner, der blev bygget i disse år, blev oftest udført af håndværkere og arbej- dere, der rejste efter arbejdet og forlod det, når anlægget var færdigt. »Jernbanebørster«, blev de kaldt. På samme måde forventede man, at »havnebørsterne« ville rejse igen, når havnebyggeriet var afsluttet. Tilbage ville bli- ve et mindre antal arbejdere ved havnen og jernbanerne, men de ville let kunne integre- res i det gamle landsogn Jerne – mente man.

Den del af Jerne Sogn, der blev til byen Es- bjerg, omfattede Rørkjær, Strandby og Es- bjerg. På sidstnævnte lokalitet boede der 29 personer. Udviklingen i indbyggertal var set over en generation forbløffende: I 1870 boede der 460 mennesker i området, i 1890 godt 4.000 og i 1901 over 13.000. Stigningen i ind- byggertallet var ikke jævnt fordelt over disse

år. Det var slutningen af 1880'erne den store vækst fandt sted.

For de to gamle købstæder i amtet, Ribe og Varde, var det nye, ekspanderende bysam- fund en uventet gæst, nærmest som en gøge- unge der ville presse de gamle beboere ud af reden. Et billede af byudviklingen i amtet kan ses af tabellen.

Frem til midt i århundredet havde Ribe større vækst end Varde, og den havde endnu i 1870 over 1.000 indbyggere flere end Varde. På dette tidspunkt spillede Esbjerg ikke no- gen rolle. Derefter stagnerede udviklingen i Ribe, og forholdet mellem de to gamle køb- stæder var nu, at Varde voksede stærkere end Ribe. I 1890 var de tre byer nogenlunde lige store med hver godt 4.100 indbyggere, men allerede i 1901 var Esbjerg tre gange så stor, og i 1906 omtrent dobbelt så stor som de to andre tilsammen.

Ribe

De to gamle købstæders situation var ikke ens, for Ribe blev ramt af en udvikling som

ikke havde med lokale forhold at gøre, men med nationalpolitiske.

Ribe er en ældgammel by, hvor gammel ved vi knap nok, men tilbage i tidlig vikingetid var byen et centrum for fjernhandel. Med bispesæde og kongeborg havde byen høj status gennem hele middelalderen, og den var en af de få danske byer, der var kendt i udlandet og gengivet på datidens landkort over vigtige byer. Fra midten af 1600-årene begyndte en nedgangsperiode som fortsatte de næste 200 år. Først langt ind i 1800-årene begyndte en ny fremgang, bl.a. fordi Ribe i toldmæssig henseende blev ligestillet med de slesvigske byer. Optimismen kom til udtryk i, at byen i 1857 anlagde en kanal gennem Farup Enge, så skibe lettere kunne sejle op ad åen til Ribes skibbro. I løbet af det næste tiår blev de gyldne drømme om fremtiden imidlertid effektivt ødelagt. Det skyldtes dels grænsedragningen efter nederlaget i 1864, dels anlægget af Esbjerg Havn. Ved fredsslutningen efter den anden slesvigske krig i 1864 måtte Danmark afstå hertugdømmerne Slesvig, Holsten og Lauenborg. I forbindelse med afståelsen af Slesvig blev grænsedragningen kompliceret af spørgsmålet om de såkaldte enklaver: de områder som fra senmiddelalderen havde tilhørt kongeriget Danmark og ikke hertugdømmet. De blev afstået sammen med Slesvig, men Danmark skulle have en erstatning ved en regulering af grænsen ved Kongeåen: otte sogne syd for Kolding, Ærø og nogle mindre områder ved Ribe. Danmark afstod i alt 371 km² med et indbyggertal på knap 13.000 og fik til gengæld 335 km² med ca. 21.000 indbyggere. Grænsen kom til at gå ca. seks km syd for Ribe, ved Vester Vedsted, og otte km østfor. Det betød, at Ribe mistede et

opland med over 7.800 indbyggere og kun modtog ca. 1.600. Fordel af den nye grænse fik Kolding, der med de otte sogne fik et langt større opland end før 1864.

Tabet af oplandet mod syd og delvis mod øst fik Ribe til at gøre en energisk indsats for at få den nye vestkysthavn anlagt ved Knudeby, altså ved Ribe, i stedet for ved Grådyb ved Esbjerg. Disse anstrengelser førte ikke til noget, havnen blev anlagt ved Grådyb. Yderligere blev den nye jernbanes forløb et par år senere fastlagt over Bramming til trods for Ribes energiske forsøg på en sydligere linjeføring over Gredstedbro. Med Bramming fik Ribe endnu en konkurrent i sit reducerede opland. Både havn og jernbane blev således anlagt til »Ribes ruin«, som byens folketingsmand udtrykte det i en rigsdagsdebatt.

Varde

Varde fik sine købstadrettigheder i 1442, men er langt ældre. Navnet kendes tilbage i 1100-årene. Den lå strategisk godt for handel, for her krydsede den nord-sydgående vej Varde Å, og åen var dengang besejlet af skibe, der kunne omlade deres last ved åens små ladepladser. Varde var fra gammel tid oplandets handelsby, og de gamle vejforløb i Horne Herred pegede da også alle mod Varde.

Da havnebyggeriet begyndte i 1869, så købmænd i Varde muligheder i den nye by, hvor der på det tidspunkt ikke fandtes forretninger af nogen art. Vardekøbmænd dannede Det vardensiske Interessentskab, som fik kontrakt med havnebyggeriets ingeniør om at forsyne 200 arbejdere med daglige fornødenheder som mad, tøj, tobak osv. og fik lov til at drive marketenderi på havnen. Interes-

Marked på Torvet i Varde i 1905 med det gamle rådhus i baggrunden til venstre og til højre Sct. Jacobi kirke. På markedsdage kom mange bønder fra oplandet til byen, og det var dem Esbjerg uden større held prøvede at tiltrække. (Foto: Varde Lokalhistoriske Arkiv)

sentskabet opførte flere træhuse, hvor arbejderne kunne få kost og logi, og der blev etableret både høkerudsalg og beværtning. Et af de første huse i Esbjerg blev bygget af Interessentskabet til bolig for dets forretningsfører. Da der flyttede flere mennesker til Esbjerg, var der adskillige Vardekøbmænd der oprettede filialer i byen. Der var også vardenesere blandt de grundspekulanter, der købte jord op i håb om en hurtig gevinst. I løbet af nogle år flyttede unge handelsfolk imidlertid til den nye by, og den fik sine egne forretninger. Dermed kølnedes Vardes handelsinteresse for Esbjerg betydeligt.

Tinghuset

Esbjerg var ikke gammel, før driftige mænd i byen begyndte at interessere sig for oplandet. Der var ikke meget at hente mod syd. Ribe havde som omtalt mistet store dele af sit

opland i Sønderjylland, og mod øst især til Bramming, der forbavsende hurtigt blev en betydelig stationsby med sit eget opland. Esbjergs interesse blev derfor hurtigt vendt mod nord, så oplandskampen kom til at stå mellem Varde og Esbjerg.

Allerede i 1877 forsøgte en komité i Esbjerg at få flyttet herredskontoret og dermed Tinghuset fra Varde til Esbjerg. Det ville betyde at omegnens bønder, der havde offentlige ærinder som f.eks. tinglysning, skiftesager o.lign. skulle til Esbjerg i stedet for til Varde. Komiteen lokkede amtsrådet med tilbud om at stille en grund gratis til rådighed for byggeri af et tinghus og tilbød et pengebeløb oven i købet. Komiteen gjorde også en ihærdig indsats for at få sognene i oplandet til at anbefale planen. En vigtig lokkemad var et løfte om at hjælpe med at få anlagt nye og bedre veje fra sognene til Esbjerg. De fleste

sogneråd foretrak dog Varde, og planen blev ikke realiseret i første omgang. Både i 1882 og 1889 blev der gjort nye forsøg på at få flyttet herredskontoret, og efterhånden som Esbjerg voksede blev planen mere realistisk. Herredsfogeden i Varde, C. Rosenørn Teilmann, var dog indædt modstander af at flytte tinghuset, og alvor blev det først da Teilmann i 1891 ønskede at gå af på grund af sygdom. Der blev dog ikke tale om at nedlægge herredskontoret i Varde, men derimod om at oprette et nyt Skads Herred med hjemsted i Esbjerg. Til det nye tinghus Esbjerg blev de nærmestliggende omegnssogne knyttet, men det lykkedes Varde at ændre på lovforslaget så fire sogne: Vester Nebel, Grimstrup, Årre og Fåborg forblev ved Varde. Det ærgrede godt nok esbjergenserne, men de kunne dog glæde sig over at være blevet hjemby for et herred med et nybygget tinghus på Torvet.

Andelsslagteriet

Et andet slagsmål om at knytte landsognene til byen udspillede ikke om en offentlig institution som tinghuset, men om oprettelse af et andelsslagteri. Det første andelsslagteri var blevet opført i Horsens i 1887, og kort efter blev tanken om et andelsslagteri taget op i Vestjylland. Landmændene på egnen var usikre på, om de skulle knytte sig til forretningsmanden W. Heymans slagteri i Varde eller oprette et nyt slagteri på andelsbasis. Denne mere ideologiske strid blev dog overskygget af konkurrencen mellem Varde og Esbjerg. I begge byer blev der nedsat »slagterikomiteer«, og diskussionen om placeringen i enten Varde eller Esbjerg blev hidsig. De lokale aviser bragte lange indlæg fra de to byers tilhængere, og der blev holdt møder om

slagterisagen i næsten alle omkringliggende sogne. Fra Esbjergs side slog man naturligvis på den lette adgang til eksport, som havnen frembød. Varde argumenterede især med at den fra gammel tid var landboernes by, og spillede på at komiteen i Esbjerg mest bestod af byfolk. Det blev dog Esbjerg, der løb af med sejren, og i marts 1888 blev Esbjerg Andelsslagteri oprettet. Derimod lykkedes det ikke Esbjerg at få de store kvægmarkeder eller amtsdyrskuet, fællesskuet, flyttet. De forblev i Varde.

Veje og jernbaner

Et opland krævede først og fremmest vejforbindelser mellem landsognene og byen, og den hårdeste strid mellem de to gamle byer og Esbjerg udspandt sig om trafiklinjerne. De gamle vejforløb pegede mod Ribe og Varde, mens ingen gamle veje af gode grunde førte til Esbjerg. Amtets eneste hovedvej gik fra Ribe til Varde, og fra denne blev der i 1872 anlagt en landevej fra Tudegård ved Korskroen til Esbjerg, den nuværende hovedvej 1. Den nye vej gjorde det mere overkommeligt for sognerådene i sogne som Årre, Fåborg, Grimstrup og Nykirke at anlægge veje til Korskroen. Det var da også typisk disse sogne, som Esbjerg plejede gode forbindelser til, udover naturligvis de nærmestliggende sogne som Tjæreborg, Bryndum, Vester Nebel og Guldager. Det var esbjergensere, der fik anlagt Darumvejen i 1898, så området Darum-Tjæreborg-Sneum blev vendt mod Esbjerg i stedet for som før mod Ribe.

De mange nye veje i de følgende år var dog især et resultat af jernbanernes åbning, og de nye stationsbyer blev hurtigt små centre for landmændene. Især efter andelsbevægelsens

gennembrud blev jernbanestationerne af stor betydning, for her kunne bønderne hente deres forsyninger af kunstgødning og foderstoffer.

Som nævnt havde Ribe uden held forsøgt at få tværbanen lagt længere mod syd af hensyn til sit reducerede opland. Selv om det ikke lykkedes, opnåede Ribe dog at der allerede i 1875 blev bygget en bane fra Bramming til Ribe, så byen ikke var sat uden for jernbanenettet. Der gik af politiske grunde flere år, før banen blev ført videre til grænsen ved Vedsted. Hvad angår jernbanerne var Esbjergs forhold til Ribe derfor rimelig afslappet, hvorimod der mellem Varde og Esbjerg de følgende år blev udkæmpet en veritabel jernbanekrig.

Esbjergs interesse lå i at få forbindelse til Horne Herred, området nord for Varde Å. Så tidligt som i 1878 havde det været på tale at anlægge en lokalbane fra Varde til Nymindegab, og planerne blev diskuteret gennem det næste tiår. I 1892 lå der to forslag til baneforløb på Folketingets bord. Det ene gik ud på at anlægge en bane fra Nymindegab over Oksbøl, Billum, Hjerting til Esbjerg, det andet pegede på et forløb fra Nymindegab over Oksbøl til Varde. Fra Esbjergtilhængernes side blev der peget på, at en bane fra Nymindegab til Esbjerg ville gavne de små fiskerlejer langs kysten, mens Vardebanens tilhængere argumenterede for at den nye bane skulle tjene landbrugets fremgang. Bag begge grupper lå lokale interesser. Esbjerg ville ind nord for Varde, og Varde ville for enhver pris forhindre Esbjerg i at gå over åen. Debatten blev meget voldsom og var fyldt med personlige angreb. Varde følte at Esbjerg gik på rov i byens opland, og i den lokale Vardepresse blev

den planlagte bane konsekvent kaldt for »rovbanen«.

På Rigsdagen blev der lavet et kompromis med en bane fra Nymindegab til Billum, hvor den skulle dele sig i to - en til Esbjerg og en til Varde. Det løste imidlertid ikke striden mellem de to byer, og efter yderligere et par års skænderier blev gaffelbanen opgivet. I 1900 vedtoges omsider den omstridte bane med et nyt forløb, hvor både Billum-Esbjerglinjen og Nymindegablinjen var skåret fra. Det endelige resultat blev Vestbanen Varde-Nr. Nebel, der blev taget i brug i 1903.

Et af Vardes vigtigste argumenter imod banen havde været, at det ville blive alt for dyrt at bygge en bro over Varde Å ved Tarphage. Det fik en kreds af esbjergensiske forretningsmænd til at udarbejde et projekt for en bro over åen, og i 1907 fremsatte de igen forslaget om en bane fra Oksbøl til Esbjerg. Også denne gang lykkedes det Varde at forhindre at forslaget blev ført ud i livet. Esbjerg fik først held til at passere Varde Å, da Tarphagebroen blev anlagt i 1940-41.

Det mislykkedes altså for Esbjerg at trænge ind i oplandet mod nord, og det gik heller ikke bedre med forsøg på at vinde indpas i det østlige opland. Både et forsøg på at få jernbanen Vejle-Vandel ført videre til Esbjerg og at få banen Silkeborg-Bramming til at have endestation i Esbjerg mislykkedes. Om den sidste prøvede man endnu engang med en gaffelbane, nemlig en sidebane fra Agerbæk til Esbjerg, men heller ikke det lykkedes. Esbjerg måtte konstatere, at jernbanekrigen var tabt, og efterhånden blev interessen for lokalbanerne mindre. Efter Første Verdenskrig var det de nye muligheder for rutebildrift, der kom til at dominere debatten. For at forstå

Kort med den omstridte Billum-Esbjerg jernbane indtegnet. Esbjergs argument for jernbanen var, at det skulle være en kystbane, der kunne give det voksende fiskeri bedre muligheder for at afsætte deres fangst, men den reelle baggrund var at kunne hente kunder fra området nord for Varde Å. Kortet er et udsnit af et større kort med jernbaner, bragt i Vestkysten 6. maj 1913. (Esbjerg Byhistoriske Arkiv).

Vardes meget intensive kamp for at fastholde sit opland skal det tilføjes, at byens handelskredse i de samme år måtte kæmpe lige så indædt mod Vejle og til dels Kolding. I årene efter 1860 fandt den store hedopdyrkning sted, og i Ribe Amt var det især i Slaugs Herred, området omkring Grene-Grindsted, at der blev skabt mange nye brug. Dette midtjyske område med en voksende befolkning forsøgte især Vejle at knytte sig til gennem lo-

kale baner. Varde måtte derfor forsvare sig både mod Esbjerg i syd og Vejle-Kolding i øst.

Sammenfatning

De ovennævnte eksempler på kampen om oplandet kunne suppleres med langt flere, men de ville ikke nævneværdigt ændre ved konklusionen.

Ribe fik med grænsedragningen i 1864 et knæk, fordi byen mistede sit opland netop i

den periode, hvor industrialiseringen slog igennem, og nye mønstre for den økonomiske udvikling blev skabt. Da grænsen blev flyttet mod syd i 1920, var tiden forpasset, og i det store og hele gik udviklingen uden om Ribe. Den bevarede sin status med domkirke og biskop, katedralskole og stiftamtmand og blev af den grund også sæde for amtsadministrationen ved kommunalreformen. Ribe var og blev administrationens og institutionernes by.

Varde bevarede sin position som landboernes oplandsby og forsvarede med held sin stilling på trods af de ivrige forsøg Esbjerg gjorde på at klemme sig ind i oplandet. Også efter kommunalreformen har Varde forstået at klare sig som handelsby, også for mange esbjergensere.

Esbjerg blev trods de mange forsøg aldrig oplandets by. Den blev anlagt som eks-

porthavn og fik siden betydning som importhavn og fiskerihavn, men den forblev fjernhandelens by. Uanset dette er det klart, at en bydannelse af Esbjergs størrelse måtte få afgørende indflydelse på trafik, vej- og handelsforbindelser i amtet og dermed på hele regionens fysiske og sociale struktur.

Sammenhængen mellem land og by fortsatte langt ind i vort århundrede, men svækkedes efterhånden på grund af en større specialisering i erhvervslivet og en mere udbygget trafikstruktur. Først med samfundsændringerne i slutningerne af 1950'erne og med kommunalreformen i 1970 blev de gamle bånd mellem land og by helt forandret og for en stor del opløst.

Verner Bruhn, tidligere seminarielektor, lokalhistoriker. Har udgivet en række bøger om Esbjerg, den seneste er *En by bliver til – Esbjerg 1850-1910*, i november 1994.

Damsmarks og Omegns Mergelselskab

af Agnes Jensen

I 1860-70'erne begyndte man for alvor at forbedre landbrugsjordene ved at tilføre dem kalk i form af mergel. I årene umiddelbart efter at den kalkfattige jord havde fået tilført mergel første gang kunne høstudbyttet stige til det dobbelte eller tredobbelte. Nogle steder skadede en fortsat mergling jorden, mens den andre steder var en nødvendighed, f.eks. der, hvor der tidligere havde været hede. Det er i dette lys oprettelsen af Damsmarks og Omegns Mergelselskab skal ses.

Oprettelsen af Damsmarks og Omegns Mergelselskab

På en generalforsamling oprettedes i 1912 andelsselskabet Damsmarks og Omegns Mergelselskab. Ifølge stiftelsesdokumentet var formålet med selskabet at skaffe og transportere mergel således, at hver enkelt andelshaver fik leveret mergel så bekvemt for hans ejendom som muligt under rimelig hensyntagen til terrænforhold, afstand og mergelbrugets størrelse. Selskabet omfattede jorder under Alslev, Hostrup, Guldager og Bryndum Sogne. Vedtægterne er underskrevet den 12. juli 1912 af Laurids Hansen, Toftnæs, Søren Kr. Hansen, Bryndum, Jørgen Jørgensen, Guldager, Anders Bruun, Gjesing, Hans Chr. Nielsen, Alslev, Niels Kr. Kristensen, Hostrup, Jacob N. Jacobsen, Hostrup.

Året efter den 16. juli indgik selskabet en kontrakt med entreprenørfirmaet, Dierkings og Eggers fra Hannover om levering af mergel til andelshaverne. Ifølge kontrakten var forudsætningen dog, at mergellejet udgjorde 3-400.000 m³. For at nå op på dette kvantum mergel var det nødvendigt at inddrage såvel Damsmarks som Torrup Fattiggårds jorder. Efter at borerne havde vist, at den forventede mængde af mergel var til stede sanktioneredes kontrakten af en generalforsamling, og aftalen var dermed bindende. Underskriverne er med undtagelse af Hans Chr. Nielsen, Alslev de samme som året før.

Interview med Anton Bondesen.

Nu afdøde Anton Bondesen, som var født og opvokset i Torrup, fortæller i juli 1974 i et interview optaget på bånd om livet ved Mergellejet, som han husker det.

Omkring 1910 blev det aktuelt at tilføre jorderne i Alslev, Hostrup, Guldager og Bryndum mergel. Der blev derfor indkaldt til møde, hvor sagen blev drøftet, og der var så mange til stede, at man hurtigt kunne gå videre med ideerne. En bestyrelse blev valgt, og hermed blev Damsmarks Mergelselskab stiftet, idet man regnede med, at der var mergel nok i området. Derpå tog selskabet kon-

Arbejds mænd fra Damsmarks og Omegns Mergelselskab i færd med at lægge spor ud. (Foto: Alslev Sogenarkiv)

takt til Hedeselskabet, som foretog dybdeboringer og målinger, men det viste sig, at der ikke var tilstrækkeligt med mergel i Damsmarks jord. Derpå bores der i Fattiggårdens jorder også øst for banen. Da blev man klar over, at der var mergel nok.

Ved licitationen var entreprenørfirmaet, Dierkings og Eggers, fra Hannover de lavestbydende, idet de skulle have 16-18 kr. pr. m³ favn for at levere mergel til andelshaverne.

Dernæst blev der lagt spor fra Guldager Station til Torrup ved siden af jernbanen, og materialer begyndte at komme. 160 aflæs-

ningsvogne, syv lokomotiver, en gravko, en lokomobil og 25 km spor med sveller og spor til gravemaskiner. Desuden kom der store mængder af briketter, så store som rugbrød, samt en masse olie.

Så tog man fat på at bygge. Det første, der blev bygget, var et marketenteri, som lå på Fattiggårdens grund. Dernæst byggede man en stor smedje og barakker. Et kontor fik plads oppe ved Torrup Vogterhus, og der boede nattevagten, som hed Glavanius. Så førtes sporene ud over landet.

Arbejdet i mergellejet

Formanden derude var polak og hed Krensyre. Det gik hurtigt med at lægge spor ud. Bagefter kom der noget, de kaldte »æ stop«, det var hold med tre i hver gruppe, hvoraf de to var kvinder. De stoppede fast om svellerne, men hvis der var en kurve, slog de pæle ned for enderne, så svellerne ikke kunne trække sig. Da tiden kom, at der skulle leveres mergel til aftagerne, blev der lagt spor ud på deres marker. Togene kørte så med 12-15 tipvogne i hvert træk, og det kaldtes »æ tip«. Der var fast mandskab ved den proces. Når de kom ind, blev der sat kæder fra vognene og ned til skinnerne, og en mand gik og slog alle kroge på den ene side, og der var andre med lange stænger, der tippede vognene ud, så mergelen faldt ned i en række.

Når toget var kørt igen, rykkede man sporet, så der blev plads til et træk mere. Det gik hurtigt, for det skete tit, at der holdt et tog, der ikke kunne komme ind. Derefter måtte de rangere, så de fulde læs kunne komme ind og blive læsset af. Der var lange strækninger. I Toftnæs gik sporet over omtrent hvor åen nu skærer den nye vej. Der var spor helt ud til Myrthue og Sjelborg.

Når bønderne havde modtaget merglen, var det skik, at de skulle give kaffe til arbejderne. Det var kvinderne, der havde jobbet med at hente kaffe i deres egne kaffekander. Egnens børn var lidt betænkelige, når de mødte de fremmede. Dels fordi polakkerne var lidt mørkere i loden end de fleste danskere, dels fordi de gik lidt anderledes klædt, og naturligvis snakkede de også et andet sprog.

I mergellejet tog to gravemaskiner, der havde udhæng med skrabere, det øverste jordlag af. De skrabede jorden op i en kasse,

der kunne tage en tipvogn fuld. Deroppe stod en mand, som de kaldte »æ klapmand«. Når kassen var fuld, holdt der en tom tipvogn nedenunder, og manden lattede en klap, så vognen blev fyldt. Et lille fløjt, og lokomotivet skubbede til den næste.

Togene kørte nede på mergelen, så der var et optræk på et par meter. For at kunne gå op havde de ofte to maskiner. Engang skete der en grim ulykke. En mand, der var fast smører, skulle sørge for, at de dertil beregnede små kasser var fulde af olie. Da lokomotivføreren glemte at fløjte til advarsel, kom manden i klemme, og han fik benene knust.

Når lokomotivførerne skulle køre op, skete det på følgende måde: En af de kvindelige arbejdere fyrede op under en stor jernplade, så den var næsten rødgloedende, derpå kastede hun bagharpning over på pladen, så sandet blev knastørt. Når hun havde en portion af dette tørre sand, hentede lokomotivet det i kasser. Fra hver kasse gik der et lille rør ned til hvert hjul på lokomotiverne. Når man så skulle køre op, og mergelen var fedtet f.eks. i regnvej, så lukkede man op for sandet, så det dryssede ned foran hjulene. Så skred lokomotivet ikke, men kunne køre op.

I de første år var der en kontrollør ved mergellejet. Det var Laurids Hansen fra Toftnæs, som var meget pligtopfyldende. Der gik ikke et tog ud fra lejet, uden at han så efter, om togene nu også var fulde, og at der ikke var sand i mergelen.

Glavianus havde nattetjeneste. Når alle syv lokomotiver var løbet ind om aftenen, var det hans arbejde at rense alle vandrør indvendigt samt feje sand og aske ud - ligeså med gravemaskinerne. De gamle sveller huggede han til pindebrænde. Kl. 5 om morgenen tændte

Arbejdsmændene fotograferet foran »æ tip« i Torrup. (Foto: Alslev Sogenarkiv)

han op under kedlerne, så der var damp på kl. 7, når arbejdet skulle begyndes.

Arbejdskraften

Der var mange polakker, både russiske og tyske, nogle havde deres koner med. Der blev bygget barakker til dem på Søren Bennetsens mark. Her boede blandt andet en lo-

komotivfører, der hed Kamedula. Han havde børn, som gik i Torrup Skole. Kamedula, der købte en gård i Toftnæs, var en selvhjulpne mand, der forstod at indrette sig. Han gravede et hul i jorden og lagde bølgeplader over. I hullet fedede han svin op, som han fodrede med affald fra Marketenderiet.

De polske kvinder var venlige og gæstfrie.

De ville gerne give kaffe og have en lille snak. Jeg mindes engang, de polske børn skulle i seng. De måtte ikke lægge sig til at sove, før de havde bedt aftenbøn. De små, der havde hver sin rosenkrans, bad da i kor på deres eget sprog. Polakkerne rejste ofte til Esbjerg til katolsk messe.

I en barak lidt for sig selv boede de danske mergelbisser, som de kaldtes. En dag kom jeg ind til en polsk familie, hvor konen havde tjæret dørtrinnet. På spørgsmålet om, hvorfor hun havde gjort det, svarede hun: »Jo, de danske bisser er så lusede, men når jeg tjærer min dørtærskel, kan lusene ikke komme ind«.

I marketenderiet var der mange, der spiste dagligt, og der handledes med alle slags madvarer også brændevin. I hver halve flaske blev der blandet en pakke peber. I Marketenderiet kunne der nok være halløj, men Tiedemann var en sikker og dygtig vært. Han skulle nok styre dem.

Det var lidt mærkeligt at iagttage de fremmedes spisevaner. De brugte ikke kniv og gaffel som os. Frands, der boede hos os privat, kom ind og købte otte æg, lidt efter kom han igen og fik andre otte. Han stak hul på skallen og sugede indholdet ud.

Polakkerne var udmærkede folk og lette at omgås. Der var mange unge blandt de fremmede, og da de tjente gode penge, blev der også sendt mange penge hjem til deres familier.

Arbejdet stopper

I 1914 blev tyskerne og russerne kaldt til deres hjemlande til soldatertjeneste, og de rejste herfra øjeblikkeligt. Dog kom der nogle russere og spurgte, hvordan de skulle kom-

me hjem, for de kunne jo ikke så godt rejse igennem Tyskland, da de risikerede at blive taget til fange der. Anton rådede dem til at rejse over Sverige og Finland. Polakkerne blev temmelig nedslåede ved beskeden om at skulle forlade landet på grund af krigen, for de havde haft nogle gode år i Danmark med rimelig fortjeneste under fredelige forhold. Nu havde de en usikker fremtid i vente. I sin tid var mange polakker udvandret fra Polen til Tyskland, fordi der her var arbejde at få. Nogle var kommet i forbindelse med firmaet Dierkings og Eggers arbejde i Danmark. Tyskerne havde foruden Torrup udført arbejde i Skive og Brørup.

Nu stoppede arbejdet ved Torrup Mergel-leje. Alt materiel, brændsel og maskiner blev overkalket, så man kunne se, om noget blev stjålet. Efter krigen kom der ikke flere polakker til landet, men en del af de ældre, der ikke var blevet kaldt hjem, bosatte sig på egen. Familierne Jocephwitz og Kamedula var nogle af dem.

Arbejdet genoptages

Anton Bondensen husker ikke nøjagtigt, hvornår arbejdet kom i gang igen, men da der efter krigen var mange arbejdsløse herhjemme, blev det ført videre med dansk arbejdskraft, der boede til leje rundt omkring. Anton husker at de én sommer havde ni boende derhjemme.

Da arbejdet var færdigt i Guldager, Alslev og Hostrup vest for banen, flyttede man øst for, hvor den største grav var. Der blev lagt spor skråt over mod Forum og et andet gik mod Gjesing og Bryndum. Arbejdet varede flere år.

Det øverste jordlag blev kørt op på Guld-

ager Hede, hvor man stadig kan se stedet. Det stod på et par år. Da der efterhånden blev plads, fyldte man det i den gamle grav igen.

Der var livligt i Torrup på den tid, særlig om søndagen, hvor der kom mange besøgende for at se på foretagendet.

Mergelsselskabet nedlægges.

Den 22. februar 1927 blev selskabet endeligt nedlagt ved følgende Fuldmagt:

»Underskrevne formand Anders Bruun og kasserer Jes Jessen Damsmark og Omegns Mergelselskab befuldmægtiger herved

landsretssagfører Jæger, Esbjerg til at kvittere til udslettelse af pantebogen de af Selskabet tidligere tinglæste vedtægter og kontrakter på medlemmernes ejendomme.

p.t. Esbjerg 10. febr. 1927.

Jes Jessen.

Anders Bruun.«¹

Noter:

1. Kontrakt og vedtægter, banekort, medlemslister, kvitteringer og meget andet materiale kan ses på Alslev Sognearkiv.

Agnes Jensen er fhv. leder af Alslev Sognearkiv.

Bedstemors begravelse

af Johannes Madsen

En dag, jeg besøgte Johanne Christensen, tidligere gårdmandskone i Haltrup, men bosat i Nordenskov, for at få oplysninger om nogle billeder, fortalte hun om sin bedstemors begravelse, der var foregået under usædvanlige omstændigheder.

Bedstemoderen, Ane Catrine Christensen, enke efter gårdejer Jakob Christensen, Haltrup, boede i en aftægtslejlighed på slægtsgården hos sin søn, Ingvard Christensen og svigerdatteren Else Kirstine f. Østergård Nielsen.

Trine, som hun kaldtes, havde været enke siden 1899, men hun havde stor kontakt med naboer og familie. Hun døde i november 1925 i en alder af godt og vel 80 år, og begravelsen blev bestemt til den 25. november.

Begravelsen skulle gå for sig på behørig vis efter den tids skik med frokost i hjemmet om formiddagen, og efter højtideligheden i kirken var følget bedt til suppe og steg, sådan som skik var.

Derfor var der i dagene forud megen travlhed med forberedelser: Slagtning, bagning og tilberedelse. En køks blev tilkaldt fra Ansager, og jeg selv hjalp også til, fortæller Johanne. Borde, bænke og porcelæn blev lånt hos naboer. Der blev dækket op i tre stuer.

Formiddagen begyndte med fint vejr, og snart var der stort rykind af gæster, naboer, slægt og venner, og gårdspladsen var fyldt

med hestekøretøjer, charabanc, ponyvogne, jumber og gig, og alle gæsterne sad bænkede om de veldækkede frokostborde. Alt imens ændredes vejret. Det satte i med et voldsomt vejr med storm og snefygning. Frokosten trak ud til hen på eftermiddagen, idet man afventede en opklaring i vejret. Vognmanden, der med lastvogn skulle køre kisten til kirken, havde sendt afbud, da snestormen havde lukket vejene. Der var egentlig stemning for at udsætte begravelsen til dagen efter, men det kunne ikke lade sig gøre, idet der da skulle være bryllup, og holde bryllup ved en åben grav betød efter gammel overtro ulykke for de nygifte, og den risiko turde man ikke løbe.

Som tiden gik, opstod der stor ængstelse blandt gæsterne for, hvordan man skulle komme hjem til børnene og dyrene, idet nogle af gæsterne havde langt hjem. En del af nabokonerne gik hjem, og efter rådslagning besluttede man at trodse vejret og gennemføre begravelsen. Man ringede til præsten, pastor Rasmussen, og aftalte, hvornår man skulle tage hjemmefra. Kisten blev anbragt på en kassevogn, og tolv mand udgjorde følget.

Da det var umuligt at komme gennem snemasserne op ad Haneklinkbanke, tog man skråt ind over markerne fra Hostrupgård til Haneklinkgård. De gik seks mand på hver side af vognen for at støtte vogn og kiste. Det

Øse Kirke hvor Ane Catrine Christensen blev begravet i 1925. (Foto: Øse Sognearkiv)

blev en drøj tur, de seks kilometer til Øse Kirke, men frem kom man da. Under højtideligheden i kirken stod mændene op og trippede for at få en smule varme i fødderne.

Efter jordpåkastelsen begyndte hjemturen,

og den blev endnu drøjere, idet man da havde modvind. Stærkt forkomne af kulde nåede mændene tilbage til gården i Haltrup. Tøjet og de selv var stivfrosne, og der hang istapper fra hat og tøj. De måtte løbe frem og tilbage

på staldbroen en halv times tid for at få varme i kroppen. Der blev fyret ekstra i kakkelovnene, og suppen og stegen kunne nu vederfares al retfærdighed.

Vinden stilnede af ved ettiden om natten. Konerne, der var langvejs fra, overnattede på gården, mens mændene tog hjemvejen til fods, trods strabadserne tidligere på dagen, til Skovlund, Sig og Næsbjerg og hvor de nu ellers hørte hjemme. Et par folk fra Hodde-mark tog hjemturen til fods, men nåede ikke hjem straks, for konen kunne ikke udholde strabadserne, så hun kom ind hos en nabo, halvvejs hjemme, mens manden kæmpede

sig igennem, hjem til børn og dyr. Han havde det uheld undervejs, at hatten blæste af. En eftersøgning dagen efter gav intet resultat. Han fandt den dog om foråret i vejgrøften i en meget miserabel tilstand.

»Den dag glemmer jeg aldrig«, sluttede Johanne Christensen.

Johannes Madsen f. 1924, arkivleder, Øse Sognearkiv. Har skrevet følgende: Øse Gymnastikforening 100 års jubilæum (1984), Nordenskov Mejeri 100 års jubilæum (1985), Øse Andelskasse 75 år (1993) og sognebogen Øse Sogn 2 (1995).

Et voldsomt uvejr

af Niels Bennedsen Hansen

Nedenstående blev fortalt i en radioudsendelse engang i 50'erne af Niels Bennedsen Hansen, der var opvokset på en ejendom i Bolhede, Øse Sogn. Det blev fortalt på vestjysk, men er her omsat til rigsdansk af Johannes Madsen efter manuskriptet.

Under den titel finder jeg anledning til at fortælle om et uvejr, jeg oplevede den 1. august 1906. Det var fint vejr fra morgenstunden af, men hen på formiddagen trak der mørke skyer op over himlen. Da vi havde spist unden (middagsmad), sagde min far til mig: »Du og Kjeld må hellere gå ud i kæret og forke nogle siv sammen, så vi kan få et læs kørt hjem til at lægge på hø-hættet, for jeg tror, vi får regn og tordenvejr«.

Min bror Kjeld var 11 år, og jeg var 16. Det var lummervarmt, så vi havde kun skjorte og bukser på. Ved totiden, da vi havde fået sat nogle stakke, trak et voldsomt torden- og regnvejr op fra nordøst. Da det nærmede sig, kunne vi høre regnen suse, og det så ud som en uigennemtrængelig mur. Jeg sagde til min broder: »Lad os hellere rende over til Hans Oldagers«. Det var den ejendom, der lå nærmest ved. Men regnen kom over os, inden vi nåede derover. Vi løb ind i stalden, og der traf vi Hans og hans kone Karen. De havde drevet både køer og heste ud. Dem ville de helst have ude i sådan et uvejr. Vandet strømmede

ned fra taget, som om det var hældt ud med spande.

Tordenvejret var lige over. Lynet og skraldet kom lige efter hinanden. Det lød ligesom et læs kampesten, der raslede ned fra en kas-sevogn. Vi var alle fire skrækslagne og rystet over det frygtelige tordenvejr, som vi aldrig nogen sinde tilnærmelsesvis havde kendt magen til. Hans sagde til os: »Lad os sætte os ind i stuen«. Da vi kom derind, var det så mørkt, at vi en overgang snart ikke kunne se hinanden. Lyn og torden kom så hurtig efter hinanden, at det ene tordenskrald ikke havde rumlet af, før det næste havde begyndt, så en overgang drønedes det uafbrudt.

Hans Oldagers ejendom lå i østersiden af Bolhede, og da tordenen drev ind over byen, gik vi ud i stalden, derfra kunne vi se byen. Hans gik foran, og da han var kommet frem til vinduet, sagde han: »Der er en ejendom, der brænder.« »Det er hjemme«, sagde jeg, »Jeg skal hjem, men du kommer til at blive her, Kjeld, for du kan ikke følge med mig«. Jeg kunne tydelig se, at røgen steg op fra stuehusets tag. Jeg sprang ud ad stalddøren og løb lige ud efter mit hjem, som jeg kunne se. Der var en afstand på tre kilometer.

Tordenvejret rasede med samme voldsomhed, og regnen strømmede ned, men jeg ænsede det ikke mere. Jeg havde kun en tanke, og det var hurtigst muligt at komme hjem. På

Den ny gård der blev opført efter branden i august 1906. (Foto: Øse Sognearkiv)

vejen hjem rendte jeg over en høj, flad eng. Over den stod vandet allerede som en sø, og det nåede mig et godt stykke op ad benene. Jeg blev forbavset, det var ikke over ti minutter siden, at regnen var begyndt. Længere fremme skulle jeg over en lavtliggende engstrækning, hvor der løb en bæk igennem.

Da jeg nærmede mig og så, at engen var oversvømmet fra bred til bred, standsede jeg op og tænkte ved mig selv, om jeg kunne komme levende over den. Men hjem ville jeg for enhver pris, og derfor vadede jeg ud i vandet, som blev dybere og dybere, jo nærmere jeg kom bækken. Det nåede mig op til bagdelen, da jeg kom til bækkanten, og der var en

stærk strøm. Jeg prøvede at springe over, men havnede midt i bækken, og vandet lukkede sig over mig. Jeg slog hænderne i brinken og fik mig halet op. Da jeg havde fået vejret igen, vadede jeg i land. Jeg kom lige forbi stuehuset til en gård, der lå ovenfor, og jeg kom til at tænke på, at de nok ikke havde set, at det brændte derhjemme, så jeg løb ind og fortalte dem det. Lars Peder, en knægt på min egen alder løb forbi mig, og hans far, Peder Vilhelm, løb bagefter.

Madsen Hermansens gård lå lidt længere fremme, og han stod udenfor ved vejen. Da han så, at vi kom løbende, løb han bagefter. I det samme kom der et vældigt tordenskrald,

så voldsomt, at jeg sank i knæ på grund af lufttrykket, men Madsen Hermansen gik helt ned og besvimele. Vejgrøften var fuld af vand, så han kunne nær være druknet. Han kom dog hurtigt til sig selv igen, og Peder Vilhelm fik ham hjem.

Da jeg kom hjem, så jeg, at min far gik udenfor, og jeg spurgte til min mor og min søster Laura, der var otte år. De var gået over til naboen. Laura havde fået et stød af lynet, der var gået ned i skorstenen og ud gennem kakkelovnen og havde ramt hende. Hun råbte, at hun ville ud. Min mor havde i farten snuppet nogle værdipapirer og et par dyner. Det var det eneste, vi fik reddet, inden taget skred ned over huset.

Jeg blev glad og beroliget, da jeg erfarede, at mine forældre og min søster var i live. Jeg spurgte så, om de havde fået dyrene ud. Min far svarede, at kalvene og svinene havde de ikke fået ud, da de ikke kunne komme ind i stalden for ilden. Jeg tænkte på de sølle dyr, der skulle brænde inde. Jeg gik langs med stalden og ind i ovnhuset, som var bygget til stalden. Der var ilden ikke gået gennem loftet. Jeg kom til at tænke på, at hvis jeg kunne brække skillevæggen ned, kunne jeg måske få svinene ud. Jeg vidste, at der lå en stor sten udenfor, som jeg måske kunne slå hul i muren med. Jeg hentede stenen og slyngede den tre gange ind i muren. Nu kunne jeg rive murstenene ud med hænderne, for de var muret i ler. Da hullet var stort nok, slæbte jeg svinene ud. De var bedøvet af røgen, men da de kom ud i regnvejret, kom de snart til sig selv igen og begyndte at rende omkring.

Min far fortalte mig siden, at han var nede i marken med køerne, da uvejret trak op fra sydvest, og da det begyndte at regne, krøb

han i ly under en vogn. Da kom der et vældigt lyn og slog en ko ihjel lige i nærheden, og han løb hjem. På vejen hjem så han, at skorstenspiiben på vort hus faldt ned fra taget. Han løb hjemad, alt hvad han kunne, men da han kom hjem, var ilden allerede brændt igennem taget, og mor og Laura var lige kommet ud.

Der samlede sig efterhånden en hel del folk ved brandstedet. De fortalte, at en del af vejen og broen over bækken var skyllet helt væk. Tordenvejret blev ved et par timer. Vi så, at lynet slog ned i en havremark i nærheden. Når man så op i skyerne, kørte de rundt. Det var ikke så mærkeligt, for tordenen var kommet op fra to sider og havde samlet sig over byen.

Det havde givet så meget regn, at ilden kun havde brændt sig igennem loftet over sovekammeret, og der brændte det hele. Det kom af, at der lå en gammel »wøwildo« på loftet ovenover. Der havde ilden fået rigtig fat. De andre rum kunne vi godt komme ind i, da vi havde fået taget raget væk fra yderdøren. Vi fik reddet en del indbo ud. Tøjet blev hevet ud af skabene og smidt i en dyngge, men det blev helt ødelagt. Havde vi endda ladet det blive inde, så var det ikke gået så galt.

Da uvejret tog af, kunne vi tælle syv ildebrande i omegnen. Mit hjem lå i Bolhede i Øse sogn ved Varde. Ældre folk på den egn kan nok bekræfte, at det var et uvejr, vi aldrig glemmer.

Tordenvejret var særlig ondartet det efterår der på egnen. Fjorten dage efter kom det op igen. Det havde været fint vejr den dag, og vi havde høstet rug og gik og skokkede det ved aftenstid. Det havde rumlet i sydvest, selv om himlen ellers var klar. Pludselig trak

en lille mørk sky op, og der kom et lyn og et hårdt tordenskrald. Det slog ned i Mads Thomsens store firlængede gård i Oved. Den brændte hurtigt ned til grunden. Senere på natten kom tordenen op igen, og det var temmelig hårdt. Min far var rystet over det megen tordenvejr. Han var ikke rask, da han ved branden havde fået et chok. Det kunne måske gøre noget, at han havde forsikret for lavt. Han fik 900 kr. for løsøre og 2.700 kr. for bygninger. Det var jo en meget lille sum at komme til at bygge en ny gård op for. Han var helt modfalden, da det hele så så umuligt ud.

Vi havde to mil til Varde, og der skulle vi hente de fleste byggematerialer, og vi havde kun et par plage at køre med. Værst var det med teglstenene, dem skulle vi bruge 60.000 af, og dem havde vi også langt at køre med, og vejene var ringe. Det hjalp godt, at naboer og venner ud over sognet som en ren vennetjeneste kørte mange sten for os, ellers havde vi nok ikke kunnet klare det.

Der var en mængde slæb ved det byggeri. Brandtomten skulle ryddes, og vi skulle selv levere muresand. Jeg foreslog, at vi fik en daglejer til at hjælpe, men det sagde far nej til. Det kunne der ikke blive råd til, for de tog en krone om dagen i arbejds løn, og sådan kunne det ikke gå an at rutte med penge.

På den tid var der armod til huse i mange hjem, men folk hjalp hinanden over den værste nød, det bedste de kunne.

Der blev fortalt om en daglejer, der blev kaldt Re'le Bertel, at han om vinteren gik ud og tærskede med plejl for 25 øre om dagen. Han havde kone og en flok børn at forsørge, når folk spurgte Re'le Bertel, om han kunne få den lille dagløn til at slå til, svarede han gerne, at der da ikke var noget at rutte med, og det kunne folk godt forstå.

Niels Bennedsen Hansen f. 1890 var landmand og ejer af Klostergården, Nollund.

Et spændende skifte efter Magaretha Pedersdatter Crondall

– om blandt andet fæstere til Gravengård i Brørup Sogn

af Magne Juhl

I mange slægtsbøger er der trykt et eller flere uddrag af skifter, hvor bl.a. skiftets indbo opremses, men skifter kan være mere spændende.

Nogle skifter indeholder oplysninger om slægtskaber, som ikke kan findes andre steder. Det kan være, fordi kirkebøgerne er brændt, men det kan også ske i tilfælde, hvor der ikke er børn af afdøde, så søskende og søskendebørn arver. Sådanne skifter, også kaldet udarvsskifter, kan indeholde mange arvinger og dermed fortælle om mange slægtsforbindelser ikke blot i den nære omegn, men også længere væk, hvor det er sværere at følge slægten. Fra Jernved Sogn er jeg stødt på et skifte efter Lene Hansdatter i Jernvedlund den 11. januar 1768, hvor 25 arvinger og deres indbyrdes familieforhold samt ægtefæller og eventuelle børn beskrives¹.

Denne artikel omhandler imidlertid et skifte, hvor der omtales arvinger, som boede så langt væk fra Ribe Amt som i Nordjylland og København. Desuden viser det sig, at skiftet indeholder oplysninger fra en fæsteprotokol, som ikke synes at være nævnt før. Endelig varerede hele skifteprocessen fra marts 1771 til april 1776, så selve processen fortjener også at omtales.

Om gården Gravngård eller Gravengård i Brørup Sogn skriver Oluf Nielsen i sin be-

skrivelse af Malt Herred: »Om Gravengård siges der 1683, at den var en enlig øde gårds plads, og en mand i Suurhave havde marken i fæste. Marken gik mod nord til Stild Hede. 1605 nævnes den som et »byggested« og var da altså af ubetydelig anseelse. I modsætning til denne pålidelige oplysning, siger man nu, at den tidligere har været en stor gård, og at Faverskov og Treager var fæstere dertil.«²

Her kan det så være fristende at indskyde en bemærkning fra anmeldelsen i Fra Ribe Amt 1950 af bogen: Brørup Sogns historie.³ Her nævnes det, at forfatteren August Schmidt kun i ringe grad har sine oplysninger direkte fra arkiverne, og at Oluf Nielsen ikke har udtømt arkiverne. Meget supplerende værdifuldt stof kunne således have været fremdraget.

Følgende gennemgang af oplysningerne indeholdt i skifte efter ejer af Gravengård bekræfter, at gården har været stor med fæstere, og at arkiverne indeholder oplysninger herom med fæsternes navne.

Afdødes familie og arvinger

Mandag den 18. marts 1771 påbegyndtes skifte efter afdøde madame Magaretha Crondal, enke efter afdøde herredsskriver, Jens Helleesen, på Gravengård i Brørup Sogn.⁴

Det fremgår af skiftet, at hun blev begravet i Brørup Kirke, idet Sr. Wodschou til Sønder-

Gravengård (Foto: Historisk Arkiv for Brørup og Omegn)

skov havde penge til gode for begravelsen samt for kirketiende fra Gravengaard. Begravelsen har dog ikke kunnet findes i kirkebogen fra Brørup.

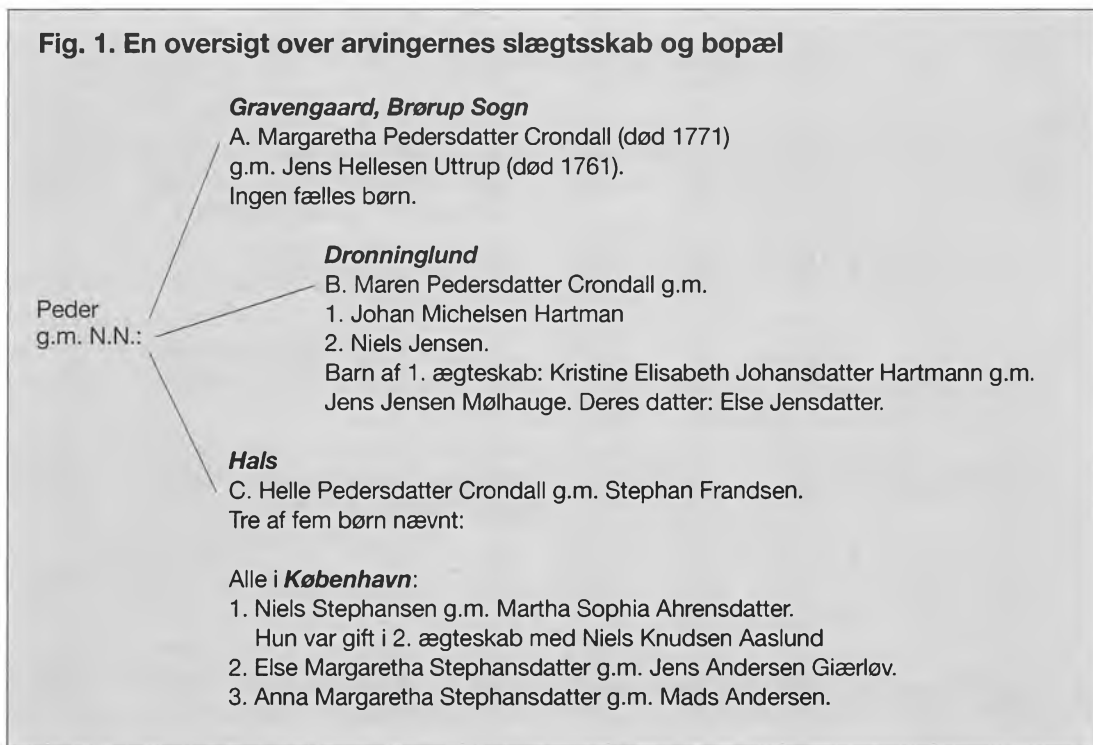
Ved første skiftesamling er der kun oplysning om en enkelt arving, nemlig en søsterdatter til afdøde. Hendes navn er Kirstine Elisabeth Hartmannsdatter, eller som hun senere kaldes Kirstine Elisabeth Johansdatter Hartmann. Hun er gift med Jens Jensen Mølhauge boende ved Dronninglund.

Ved næste skiftesamling 25. marts 1771 kaldes afdøde for Magaretha Pedersdatter Crondall, enke efter Jens Hellesen Uttrup. Ef-

ternavnet staves skiftevis Crondall og Crondahl. Desuden fremgår det, at en Else Jensdatter, datter af Jens Jensen Mølhauge og Kirstine Elisabeth Johansdatter Hartmann, var i huset hos afdøde i hendes sidste tid.

Hvornår manden, Jens Hellesen Uttrup, er død, fremgår ikke af skiftet, men ægteparret synes at have skrevet testamente i 1737, idet det anføres, at Magaretha Pedersdatter Crondall har siddet i uskiftet bo efter kongelig bevilling dateret 22. november 1737. Det har da også været muligt at få dette bekræftet, via fundet af et notat fra december 1761 i en tidligere skifteprotokol⁵, hvoraf det samti-

Fig. 1. En oversigt over arvingernes slægtskab og bopæl

dig fremgår, at herredsskriver Uttrup da er død. Ifølge Brørup kirkebog er herredsskriver Jens Hellesen Uttrup af Gravengaard begravet 8. december 1761, 81 år gammel.

Arvinger efter manden er ikke nævnt i skiftet efter enken, idet der ikke ved mødet 8. februar 1773: »efter udgangne proclamata og tillysning i aviserne haver meldt sig (nogen arvinger) eller viides, hvor er, saa kan derover for nærværende tiid ikke skee nogen deeling«. Heller ikke senere er nævnt nogen.

Efter et større detektivarbejde og landsdækkende annoncering efter arvinger konkluderedes, at der var følgende arvinger efter

afdøde: »Ved forindførte tingsvidner og attester er paa muiligste maade oplyst og beviist:

1. At afgangne herredsskriver Jens Hellesens ligeledes ved døden afgangne enke Mad. Margretha Crondahl, efter hvem dette skifte holdes, hendes ene syster Helle Pedersdatter Crondahl, som haver været i ægteskab med afgangne Stephan Frandsen af Hals, haver efterladt sig 5 børn, hvoraf de 2de i deres barndom eller første ungdom, altsaa uden livsarvinger ved døden ere afgangne.
2. Men at de andre 3de, nemlig en søn Niels Stephansen af Kiøbenhavn, myndig, der

Uddrag af den del af skiftet efter Margaretha Pedersdatter Crondall der indeholder en fortegnelse over fæstere under Gravengård. (Foto: Landaarkivet i Viborg)

haver været gift, og 2de døtre Else Margaretha Stephansdatter gift med Jens Andersen Giærløv tømmersmands svenn og Anna Margaretha Stephansdatter, som haver været i ægteskab og er enke efter afgangne Mads Andersen arbeidsmand, ligeledes

begge af Kiøbenhavn, alle haver overlevet Madam Hellesen.

3. At disse 2de døtre endnu ere i live, men at deres broder forbemeldte Niels Stephansen i sept. maaned 1772, altsaa over et aar efter mad. Hellesen, der døde in Martij 1771, uden livsarvinger ved døden ere afgangne og endelig
4. At bemeldte afgl. Niels Stephansens enke, Martha Sophia Ahrensdatter, nu er gift igien og i ægteskab med quarkeer comissar Niels Knudsen Aaslund i Kiøbenhavn.«

Derudover var der den allerede fra første skiftedag nævnte Kristine Elisabeth Johansdatter Hartmann. Hun var datter af afdødes søster, Maren Pedersdatter Crondall, der havde været i ægteskab først med skovridder Johan Michelsen Hartmann i Skiællet i Dronninglund sogn og siden med gårdmand Niels Jensen i Søraae i samme sogn. Kristine Elisabeth Johansdatter Hartmann var gift med gårdmand Jens Jensen Mølhaug i Hørfrødam i Dorf i Dronninglund Sogn i Vendsyssel. Medens Kristine Elisabeth så ud til at være eneste arving ved skiftets begyndelse, døde hun før skiftet var færdigbehandlet, og hendes arvedel blev kun en femtedel af boet efter afdøde. Et bo hvor udgifter til skiftets afvikling gjorde et pænt indhug i arven, så der kun blev 162 rigsdaler 3 mark og 14 skilling til hendes arvinger. Heraf var der allerede udbetalt 145 rigsdaler i forskud. Se fig. 1.

Skifteforretningen og de involverede embedsmænd

I alt afholdtes otte møder, det ene over to dage, i tidsrummet fra første møde den 18. marts 1771 til det afsluttende møde den 6.

april 1776. Auktionsforretningens møder er ikke medregnet, da de ikke er beskrevet i selve skiftet.

Ved det første møde mødte på skiftebefalingsmand Theodore Levetzau vegne Peder Høeg af Ribe med to vidner Christen Winding fra Schouhoi og Peder Laugesen af Suurhauge. Boet blev da vurderet.

De to vidner deltog i de fleste møder, dog var Christen Winding ved det andet møde afløst af degnen, Peder Bang Søltøft af Tusbøll, og Peder Laugesen var ved det sjette møde afløst af Anders Nielsen Kiældberg af Adtzersbøl. Ved det afsluttende møde, der foregik på Ribe Rådstue 6. april 1776 var begge afløst, nemlig af Joachim Franck og Coordt Timmermann af Ribe.

Peder Høeg var fra andet møde erstattet af Niels Ussing af Ribe, der på skiftebefalingsmandens vegne førte skiftet frem til dets afslutning.

På herredsfoged Henrich Ernst Bierrum af Øllufgaards vegne deltog Anders Schytte af Øllufgaard i andet til fjerde møde og derpå på Bierrums vegne, Sr. Hans Warthoe af Roust Mølle.

Som tilsynsværge for arvingerne efter afdøde Jens Hellesen Uttrup deltog fra og med andet møde Sr. Christen Termansen af Nielsbygaard.

Arvingerne efter Margaretha Crondall Uttrup var først repræsenteret ved Sr. Niels Giæsten af Huulkiær Mølle. Fra fjerde møde skete ændringer. Først optrådte foged Mads Elbech af Sønderkov som substitueret fuldmægtig for sognefoged Frantz Pedersen Lund af Brørupgaard og søn, der af Jens Jensen Mølhauge havde fået fuldmagt til at observere hans og hustruens tarv. Ved sam-

me møde indfandt sig byskriver Hans Lund af Varde, der også afleverede en fuldmagt fra Jens Jensen Mølhauge til at tage sig af dennes affærer. For ikke at få for mange fuldmægtige for arvingerne tilbød Mads Elbech på Frantz Pedersen Lunds vegne, at nedlægge hvervet mod at de afholdte udgifter måtte dækkes af skiftet, hvilket tilstodes, og byskriver Lund repræsenterede herefter afdøde enkes arvinger i resten af forløbet.

Af referatet fra det fjerde møde, som blev afholdt i Foldingbro 14. september 1771, fremgår, at arvinger var eftersøgt ved proclamaata dvs. offentlige opslag ved Nørrejylland Landsting i Viborg, ved Riiber Raadstue Rett og ved Fridericia Raadstue Rett. Desuden blev fremlagt en publication i de Berlingske Aviser og en placat: »Hvilken placat saavel ved Schads-Gjording-Malt og Vester Herred samt Hunderup Birketing som og ved alle omliggende kirkestævner er læst«.

Femte møde blev afholdt i Foldingbro 29. april 1772 og 30. april 1772 på Sønderkov, hvor birkedommer Fogh endnu ikke havde

Præstkær Mølle under Gravengård (Foto: Historisk Arkiv for Brørup og Omegn)

regnskabet for boet færdigt, men det var så tilfældet ved det sjette møde 8. juli 1772 i Foldingbro.

Det syvende møde afholdtes 8. februar 1773 i Foldingbro, hvor regnskabet over omkostningerne ved skiftet kunne gøres næsten færdig. Imidlertid var der stadig tvivl om antallet af arvinger, hvorfor byskriver Lund måtte arbejde videre med efterforskningen af disse. Af referatet fra det afsluttende møde fremgår, at han havde haft omfattende korrespondance med kammerråd Roosen i Dronninglund, men at nævnte Roosen forhalede sagen, hvorfor der ikke rigtig skete noget før end: »Endelig under 30te Maj 1774 erholdte skifteforvalterens befuldmægtigede en skrivelse fra en person ved navn Hierting dateret fra Eskjær, som da skal have været om ikke endnu ere i condition hos hr. Kammerraad Roosen. Han meldte sig paa afgangne Mølhauges enkes vegne, besværede sig over hendes forrige commissionair hr. Kammeraad Roosen, at han forsømte hendes sag med videre og forlangte efterretning om, hvad for hende endnu var at opfylde for at faa sin arv med videre«. Da Hierting straks fik besked herom, indløb brev fra ham med oplysning om, at Helle Pedersdatter Crondall skulle have efterladt sig tre børn i København. Det resulterede i: »For da at contribution alt muligt til sagens endskab indlod skifteforvalterens befuldmægtigede sig i correspondance med en commissionari i Kiøbenhavn og overdrog ham for disse arvinger at erkjendige sig«. Nævnte kommissær fandt senest september 1774 en Jens Andersen gift med Else Stephansdatter, men også Jens Andersen havde god tid: »Jens Andersen haver hver gang, han derom er bleven erindret, lo-

vet at tingsvidnet med første skulle blive expederet, men dermed er det og forblevet indtil den 29de Febr. sidste, da der med posten til skifteforvalteren indløb et tingsvidne, som han har ladet føre ved Kiøbenhavns Hoff og Stads Retts første vidnekammer begyndt den 27de november 1775 og sluttet den 21de Dec. samme aar«. Samme Jens Andersen fremsendte også attest fra sognepræsten Hr. Lemming og klokkeren Johan J. Haaben til St. Nicolaj Kirke i København med oplysninger om, at arvingen Niels Stephansen var død uden at have efterladt sig livsarvinger, og at enken efter Niels Stephansen atter var gift.

Der var også 25. oktober 1775 fra den nuværende forvalter ved Dronninglund, Saxo Archanius indberettet, at afgangne Jens Jensen Mølhauges enke Kirstine Elisabeth Johansdatter Hartman var død. Denne indberetning kunne så indføres som akt nummer 31 sammen med regning fra Archanius som nummer 32 som de sidste akter i tillæg til skiftet. Skiftet kunne hermed slutes, efter at de sidst påløbne udgifter ved bl.a. indhentning af oplysninger fra Dronninglund og København var fratrukket.

Jordegods og fæstere

Ved skifteforretningens andet møde 25. marts 1771 nævntes, at der til boet skulle tilhøre adskilligt jordegods, men at der i de forseglede papirer ikke var oplysninger herom. Birke-dommer Hans Fogh af Størsbøll, der havde været laugværge for den afdøde Magaretha Crondall, angav da, at en jordebog derom var i hans værge, og han ville ved næste skifteforretning fremlægge bogen: »Paa det jordegodset derefter kan vorde boen til indtægt beregnet«.

Fig. 2. Fæsteprotokollens oplysninger i tabelform:

Navn	hartkorn tdr.-sk.-fdk.-alb.	årlig landgilde rdl.-m.-sk.	vurdering rdl.-m.-sk.
Føvling Sogn, Bobøl by			
Laust Enevoldsen	2-1-1-0	6-0-0	
Jørgen Hansen	2-1-1-0	6-0-0	
Anders Jepsen	2-2-1-0	5-0-2	120-1-14
Ancher Jørgensen	1-1-2-1½	60-0-15	
Peder Andersen	1-1-2-1½	2-4-0	60-0-15
Mads Mortensen	0-3-2-1	3-4-02	2-2-6
Laust Enevoldsen, boested	0-1-3-½	1-5-0	11-1-3
Hans Jørgensen, boested	0-1-3-½	1-5-0	11-1-3
Hans Jørgensens gadehuus	1-2-12	10-0-0	
Christopher Friederichsens enkes gadehuus	1-2-12	10-0-0	
Holleschou by:			
Jørgen Stephansen	1-5-3½-0	4-0-0+6 pund smør	52-0-3
Peder Nielsen	0-4-2½-0	1-2-0+2 pund smør	17-2-1
Thomas Sørensen	1-5-3-1½	4-0-0+4 pund smør	52-1-9½
Lass Jensen	0-4-0-2½	1-2-0+2 pund smør	17-2-1
Holsted Sogn, Nørre Holsted			
Jep Nissen Trane	1-7-0-2½	5-0-0	57-0-7
Holsted Sogn, Fourschou			
Anders Stephansen	1-7-0-0	4-4-0	63-4-8
Svend Sørensen	1-7-2-1⅓	4-4-0	66-4-14⅔
Olle Ollesen	1-7-0-0	4-4-0	63-4-8
Anders Stephansens hus beboet af Laust Laursen.	0-0-1-2⅔	2-0-0	12-0-0

Note: Hartkorn anføres i tønder (tdr.), skæpper (sk.), fjerdingkar (fdk.) og album (alb.)

Landgilde og vurderinger i rigsdaler (rdl.), mark (m.) og skilling (sk.)

Desuden

Føvling Sogn Konge Quæg Tiende vurderet til 80-0-0

Holsted Sogn Konge Quæg Tiende vurderet til 80-0-0

Fremdeles blev vurderet Pælene og Hauerstykker med videre tilbehør til gl. Aalegaard i Aaen ud for Huuset vurderet til 1-0-0

Ved det følgende møde 22. maj 1771 fremlagdes jordebogen med dens oplysninger om fæstere, og heraf fremgår følgende: Stervboens selvejersted Gravengård stående for hartkorn 1 tdr. 2 fdk. vurderet for 250 rigsdaler

Om skøderne til fæstegodset anføres under Laust Enevoldsens sted: »Paa dette sted fandtes i stervboen ingen skiøde. Bemeldte Laust Enevoldsen procederede ved denne forretning hans fæstebrev dateret Gravengaard den 13de Martij 1766, der blev læst og siden tilført under nr. 4. Efter samme fæstebrevs indhold erklærede og paastod fæsteren Laust Enevoldsen, at han selv ville indløse arvingerne fra hans bemeldte paaboende sted og derfor til stervboen betaler 80 slettedaler á tønder hartkorn. De fraværende arvingers beskikkede tilsynsværge Sr. Termansen og Sr. Giæsten saae ikke at kunde indlade sig i saadan Lauritz Enevoldsen paastod, men indstillede samme til skifteforvalterens dicission ... Thi lod skifteforvalteren denne post henstaa indtil arvingerne sig anmeldte, at de sig derover kunne erklære og saaledes blive dette stæd for denne gang uvurderet indtil videre.«

Vedrørende Jørgen Hansens sted fandtes heller ikke noget skøde men et fæstebrev fra 13. marts 1766, og her procederede Laust Enevoldsen på fæsterens vegne på samme måde som for sit eget sted, og der blev beslutningen også udsat indtil videre.

Der fandtes ikke skøder i stervboen på de følgende tre steder, nemlig for Anders Jepsen, Ancher Jørgensen og Peder Andersen, hvorimod skøder anføres indført i tillæg til skifteprotokollen for Mads Mortensen, Laust Enevoldsen og Jørgen Hansen samt for Hol-

leschou Gaard, Jep Nissen Tranes, Anders Stephansens, Svend Sørensens samt Olle Olesens steder og Anders Stephansens hus beboet af Laust Laursen. Skøde for Konge Quæg Tiende er også indført i tillægget.

Det besluttedes ved mødet 22. maj 1771 at holde auktion over stervboens jordegods ved førstkommen St. Hans dag samt: »At jordegodsen blev iblandt solgt med conditioner det købesummen betales til 26de April 1772 med 4 pcto renter, hvormed køberen oppebærer landgilden til næstkommende Martini. Det ald jordegodset sælges frie for restancen af kongl. skatter og landgilde«

Det kneb med at få inddrevet den resterende landgilde, og birkedommer Fogs redegørelse herom 8. juli 1772 taler sit tydelige sprog: »For at faa inddrevet de restancer af landgilden, som haver hæftet paa stervboens jordegods er anvendt al fliid, men da det er befunden, at samme formedelst bøndernes alt for besværlige og sande uvederhæftighed er umuligt at bekomme, saae arvingernes fuldmægtige sig nød til, samme aldeles at frafalde, og vel saae at indtet deraf nu eller i tiden kunne være at bekomme«.

Om fæsterne Laust Enevoldsen og Jørgen Hansen i Bobøl fremgår yderligere af skiftet, hvor der ved skiftemøde 14. september 1771 anføres: »Skifteretten havde efter ovenmeldte placater formodet, at Laust Enevoldsen og Jørgen Hansen i Bobøl i anledning af deres ved auctionen paa Gravengaard den 3die July sidst læste indlæg og derudi gjorde paastand om at have deres paaboende stæder til eie, hvorom og ved forretningen her i boen den 22de Mai sidste adskilligt er bleven ventileret og acten tilført, i dag skulle have indfundet sig med deres nærmere paastand efter som

de med bemeldte auction tilkendegave, men da sligt ikke er skeet, saa paatog skifteretten sig at tilkiendegieve bemelte 2de bønder, at de med deres videre paastand, om de nogen i saa fald agter at gjøre, inden eller ved næste skiftesamling bekvemlig til skifteretten indleverer«.

Ved næste møde 29. april 1772 står: »Efter imellem bekendtgjørelser indfandt sig ved den forretning Lars Enevoldsen og Jørgen Hansen af Bobøl, som i anledning af deres ved forretningen her i boen den 22de Mai 1771 gjordte paastand samt paa skifteforretningen tilhold den 22de Sept. bemeldte aar indleverede et indlæg, der forhen ved auctionen her i boen er produceret, hvilket indlæg nu blev læst og denne forretning blev tilført under nr. 16. I følge den i forestaaende indlæg og ellers i denne skifteforretning gjordte paastand deponerede Lars Enevoldsen og Jørgen Hansen i retten 230 rd, skriver toe hundrede og tredive rigsdaler, der af skifteretten blev modtaget.

Byskriver Lund igientog sin ved auctionen for denne stervboen gjordte paastand, at nemlig bemeldte Lars Enevoldsen og Jørgen Hansens stæder stervboen til rætmæssig beste stilles til offentlig auction og forresten indstillede dette til skifterettens decision«.

Få dage senere ved møde 29. april 1772 nævnes de to fæstere igen: »Hvor da Lars Enevoldsen og Jørgen Hansen fremdeles til skifteretten leverede renten for et aar á pcto af suma, de for deres stæder havde betalt, hvorefter de begierte, at skiøde paa samme deres stæder dem skifteretten saasart muligt maatte meddeles. Byskriver Lund havde nøjere taget bemeldte 2de mænds paastand om at faae deres stæder til eie i betragtning,

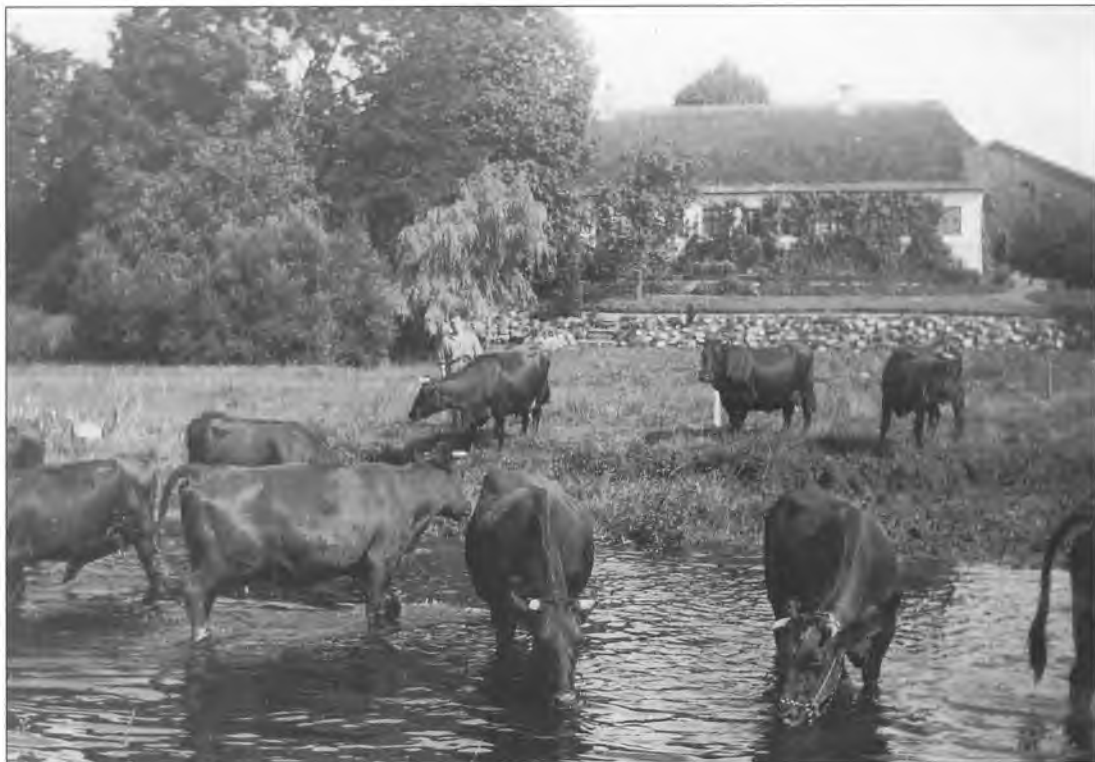
og var han tilligemed Christen Termansen fornøjet med skifterettens decision i saa fald. I betragtning af det løfte den afdøde i bemeldte 2de mænds fæstebreve skriftlig have givet samt paa grund af byskriver Lunds erklæring saae skifteretten indtet hinderlig i, hermed at love Lars Enevoldsen og Jørgen Hansen skiøde paa deres stæder«.

Om de to fæstere nævnes herefter kun under skiftets indtægter 8. februar 1773, at de tilsammen havde betalt 239 rigsdaler og 1 mark som købesum med renter for deres stæder i Bobøl.

Fæsteren, som her skiftevis kaldes Laust Enevoldsen eller Lars Enevoldsen, er min ane nr. 238, og før fundet af skiftet fra Gravengaard har han forgæves været søgt som fæster under Nielsbygaard og Sønderskov, som jo er de herregårde, det er mest naturligt at forvente som ejere af jord i Bobøl i Føvling sogn. Han fødtes 1724 og blev døbt Lauritz Enevoldsen i Føvling kirke 28. februar. Ved folketællingen 1787 er han selveier og gårdbeboer i Bobøl og gift med Ingeborg Pedersdatter. Han døde i Bobøl den 12. oktober 1800 i en alder af 76 år og syv mdr., og han nåede ikke at se, at en dattersøn, Herman Madsen, overtog Nielsbygård i 1818. Om datteren Apolonia Lauridsdatters børn på Varho og Gørding mølle samt i Jernved Sogn og på Nielsbygaard kan læses i artiklen Relationer mellem Gørding og Plougstrup⁶.

Om gården og dens tjenestefolk

Til selve gården hørte ikke mere jord end til flere af fæstegårdene, idet hartkornet til »Stervboens SelvEyerstæd Gravengaard« omfattede 1 tdr. 2 fdk. vurderet til 250 rigsdal-

Gravengård (Foto: Historisk Arkiv for Brørup og Omegn)

ler. Skiftet fortæller ikke, om der blev ydet hoveri af fæstebønderne.

Fire tjenestefolk nævnes i skiftet: »Tjenestekarlen Christen Ollesen her i huuset fordrede aarsløn til sidstforvigte Paasche 12 rd., og blev ham i dag (22.5.1771) accorderet i løn fra Paasche til næstkommend Michels Dag 8 rd. Tjenestepigen Else Jensdatter fordrede ligeledes et aarsløn til sidstforvigte Paasche med 8 rd. og blev til næstkommende Michels accorderet i løn 5 rd. 2 s. Den anden tjenestepige Maren Henningsdatter er accorderet i løn til næstkommende Michelsdag 4 rd. 4 s.

Hyrdedrengen Peder Hansen haver et halvt aars løn 2 rd. og bekommer desuden for et halvt aar til næstkommende Michelsdag 2 rd.«

Ved skifteforretningen 14.9.1771 nævnes yderligere om tjenestefolkene: »Else Jensdatter, nu opholdende sig i Holsted, er tilstaaet hendes opvartning ved den afdødes i de sidste aaringer 10 rd. Chisten Olesen, som tjente i Gravengaard ved og efter dødsfaldet, fordrede og blev tilstaaet for en læs halm, som han i foraaret 1771 havde kiøbt til kreaturerne, 4 mark«.

Fig. 3. Uddrag af skifte efter Otto Diderich Bierrum

Salshuuset:	9 fag stuehus »med loftskud, vinduer og dørre, den indmurte skab undtagen.«
	2 fag køkken
	5 fag bryggers
Dend Nørre Huus:	15 fag + 2 fag porthus
Dend Øster Huus:	12 fag
Dend Wester Huus:	4 fag
Teigl Laden:	7 fag
Teigl Ovnen	

Nævnte tjenestepige, Else Jensdatter, var som nævnt under arvingerne afdødes søsters datterdatter.

Lidt om tidligere og senere ejer af Gravengaard

Skiftet fortæller ikke, hvor længe herredsskriver Utrup har været ejer af Gravengaard og hvem, der køber gården ved auktionen i 1771. Det kan vi imidlertid også finde i skifteprotokoller.

Forgængerer var Otto (eller Otte) Diderich Bierrum, der døde i 1743. Han blev ifølge Brørup kirkebog begravet 31. januar 1743 i en alder af 63 år. Ved skiftet efter ham⁷ omtales ikke nogen fæstegods til gården, men bygningernes størrelse beskrives: se fig. 3.

Hartkornet var da 1 tdr. og 2 fdk. ligesom i 1771.

Ved auktionsforretning 21. marts 1743 solgtes Gravengård til Hr. Cancellieraad og Borgmester Lund i Ribe. Allerede senere på året i samme skifte nævnes herredsskriver Utrup som ejer, nemlig under bemærkningen 18. november 1743: »Hvor da af Hr. Heritsskriver Utrup blev indleveret regning paa

resterende kongelige contributioner som hand som itzige eiere af Gravengaard har maattet betale mod regress til sterfboet«.

Ved skiftet efter Bierum var der ikke penge til alle kreditorer og dette sammenholdt med manglende omtale af fæstegods tyder på, at Utrup har samlet fæstegods til Gravengård. Oplysninger herom må søges i andre kilder.

Det har desværre ikke været muligt at finde bilagene til skiftet efter Magaretha Pedersdatter til Crondall. De ville ellers have kunnet give en række yderligere oplysninger. Til gengæld findes bilag fra skiftet efter den næste kone på Gravengaard bevaret⁸. Der var tale om en skifteforretning efter Peder Clausens afdøde hustru Lovise Schou, hvor skiftet påbegyndtes 23. januar 1773 og afsluttedes 22. januar 1774, altså allerede før skiftet efter forgængerer var afsluttet.

Peder Clausen er omtalt i Brørup Sogns Historie⁹ for sin uheldige rolle i forbindelse med en nevøs fund af guldskele og salget af skælene. Han var ejer af Gravengaard til sin død i 1785, og skifterne efter hans anden hustru, Johanne Kioldsdatter, og efter ham samt forskellige indførsler i skøde- og panteprotokol-

len fortæller mere om de sidste fæstere under Gravengaard, men det fører for vidt at redegøre for det i denne omgang.

Noter:

1. Skifteprotokol Ribe Hospital, Landsarkivet i Viborg, C 658-45 s. 70b f.
2. Oluf Nielsen: Malt Herred. Genudgivet af Historisk Samfund for Ribe Amt 1976, side 137-138.
3. H. K. Kristensen: Litteratur om Ribe Amt, Brørup Sogns Historie. Fra Ribe amt 1950 s. 466-467.
4. Skifteprotokol, Landsarkivet i Viborg, B9-1219 s. 622b f.

5. Skifteprotokol (Riberhus), Landsarkivet i Viborg, B9-1217 side 140 f.
6. Magne Juhl: Relationer mellem Plougstrup og Gørding. Lokalårbogen for Bramming Kommune 1991 side 106-110.
7. Skifteprotokol (Riberhus), Landsarkivet i Viborg, B9-1214 side 140b f.
8. Bilag til skifteprotokol (Riberhus), Landsarkivet i Viborg, B9-1243 skifte 150.
9. August F. Schmidt: Brørup Sogns Historie, Brørup 1949, s. 34.

Magne Juhl, født 1947 i Jernved, overlæge, lic.med. Artikler til Fra Ribe Amt og Lokalårbogen for Bramming Kommune.

Et postkort fra 1917

Historien bag et kort til en flygtet sønderjyde i Plougstrup fra hans veninde i Høgsbro

af Magne Juhl

Gamle postkort, der kan findes i familiens eje kan gemme en historie, som ikke umiddelbart er forståelig, og som, hvis den ikke fortælles i tide, vil gå tabt for de kommende generationer. Ja, kortet vil måske, som det nu ofte sker, kunne købes på loppemarked af vildt fremmede, for hvem måske kun billedet på kortet har interesse.

Her skal fortælles om et postkort, som fandtes i min morfars efterladte papirer og billeder. I dette tilfælde er historien endda sløret af det faktum, at der er benyttet dæknavn for modtageren, da kortet blev sendt.

Fig. 1. Det håndskrevne postkort fra 1917.

Høgsbrogaard, d.
29. 12. 1917.
Kjære Truels!
Glædeligt nytår
ønskes Dig fra os
alle. Tak for kortet
som vi har mod-
taget. Send Rik-
sekken til Ankel
Nielses. Hils Din
Broder naar Du
taler med ham.
Kjærlig Hilsen
Din Veninde Mie
#15 Serie 3297
Liv-vel.

Kortet

Der er tale om et postkort med tysk frimærke stemplet i »Hvidding 29.12.1917« og stilet til Hr. Truels Petersen, Søndergaard, Plougstrup pr. Gredstedbro, Danmark. Med hensyn til teksten se fig. 1.

Modtageren

Hvem er nu Truels Petersen?

Min morfar, der er født 10. maj 1899 i Høgsbro i Hviding Sogn som søn af kådner, et sønderjysk udtryk for husmand, Niels Bennedsen Beck og hustru Karen Hansen, blev døbt Peter Truelson Beck. Han flygtede under 1. Verdenskrig over grænsen til Danmark via Vadehavet for at undgå at blive soldat. Det hører til de historier, som min mor, Karen Beck, der var meget interesseret i Danmarks og nok især Sønderjyllands historie, fortalte om i min barndom. Postkortets eksistens er dog først blevet kendt efter Peter Truelson Becks død i 1971. Han blev gift i Jernved Kirke i 1923. Bruden, Abalone Andrea Clausen, var født i 1898 som datter af gårdejer Peder Johansen Clausen og hustru Ane Henriette Møllin på Søndergaard i Plougstrup. Hun var altså født på gården, hvor kortets Truels Petersen boede. Hun døde kun 44 år gammel fra syv børn, hvoraf de yngste, tvillingerne Claudi og Nielsine, da kun var 7 år. I Peter Becks salmebog er med blæk indføjet: »Ved mors begravelse den 8. oktober 1943. I Kirken Nr. 49, 460 og 548. I Hjemmet 32 og 146«. Ja, salmebøger og gamle bibler kan også indeholde oplysninger om slægtens medlemmer.

I forskellige skriftlige kilder findes yderligere oplysninger om Peter Becks og hustrus slægt; især i bogen »Slægten Juhl fra Virke-

lyst«, som kan ses på Lokalhistorisk Arkiv i Jernved¹. Heri er indføjet min mors erindringer skrevet under hendes sygdom, kort før hun døde i 1991. I disse erindringer fortælles livligt om forholdene i hjemmet i Plougstrup.

Om Peter Becks videre færd kan læses i dagbladet Vestkysten i 1969: »Lørdag den 10. maj fylder fhv. gdr. Peter Beck, Tobøl, 70 år. Peter Beck overtog ved sit giftermål med Abalone Clausen, datter af den på sin tid kendte foregangsmand Peter Clausen, en gård i Plougstrup, som han drev i over 40 år. Han var en energisk og dygtig landmand, der drev sin gård på en udmærket måde. Også inden for de landbrugsfaglige foreninger ydede han en indsats og var bl.a. i flere år i bestyrelsen for Tobøl Mejeri. For fem år siden afstod Peter Beck gården til sønnen Claudi og flytte-

Peter Becks gård; matr. nr. 4a i Plougstrup, Jernved Sogn, som han købte i 1924. Billedet er fra kort efter, der var bygget nyt stuehus. Udbygningerne er da stadig stråttækte. I forgrunden ses Gyvelhøj, som senere kom til at ligge i et hjørne af haven.

de ind i et hus i Tobøl by. For omkring en snes år siden mistede han sin første hustru, med hvem han foruden nævnte søn har seks døtre. Peter Beck giftede sig senere med Karen Hansen, der også er fra Plougstrup«.

Gården i Plougstrup ligger lige ned til Kongeåen, og på markerne findes adskillige kæmpehøje, bl.a. Riishøj, og i haven Gyvelhøj. Højene omtales også i Plougstrupbogen², hvor H. Jessen Hansen skriver: »Kæmpehøjene ligger tæt på Plougstrup bys marker; jeg mindes ikke at have set dem ligge tættere noget andet sted i Danmark. I byens sydøstligste hjørne, (hvor Peter Beck boede), ligger eller lå der ikke mindre end elleve så tæt sammen, at der ikke er tusind alen mellem de to, der lå hinanden fjernest, hvortil så endda kommer nogle stykker på marken umiddelbart østen for i Tobøl.«

Dæknavnet

Af det allerede nævnte fremgår, at alt tyder på, at der er en sammenhæng mellem navnet Truels Petersen og Peter Truelsen Beck, og forklaringen giver Svend Falkner Sørensen i bogen »Faneflugt? Dansksindede soldaters flugt fra tysk krigstjeneste 1914-18«, hvor organiseret hjælp til de flygtede sønderjyder omtales s. 86 f.³. Foreningen »To Løver« var stiftet i 1888 af en kreds af konservative akademikere, som ønskede at støtte og gavne danskheden i grænselandet. I foreningens arkiv på Rigsarkivet findes oplysninger i en række spørgeskemaer om de flygtede. Heri er det tredje spørgsmål: »Deres her antagne Navn«. Falkner skriver herom: »Blanketterne (i arkivpakken) er alle udfyldt på de stiplede linier med de ønskede oplysninger. Dog er den lidt fantasifulde ide om at leve under an-

det navn tilsyneladende ikke rigtig slået an hos de nøgterne nordslesvigere. I hvert fald er linien med »Deres her antagne Navn« kun udfyldt i meget få tilfælde«.

Hvis Peter Truelsen Beck havde udfyldt et sådant spørgeskema, ville det antagne navn sandsynligvis have været Truels Petersen. Et spørgeskema med hans navn har jeg ved en gennemgang af arkivpakken ikke fundet, men det kan skyldes, at nogle af skemaerne er forsvundet, idet der blandt de 375 bevarede blanketter er nogle med numre over 400. Til gengæld findes Peter Truelsen Becks bror, Carl Hansen Beck, født 2.9.1897, i arkivet, så det er ikke umuligt, at Peter Beck også har været i kontakt med »To Løver«.

I arkivet ses oplysninger om 18 personer fra Hviding Sogn. En sammentælling af opholdsstederne efter flugten viser 15 med adresse pr. Gredstedbro, heraf ni i Jernved Sogn fordelt med syv i Jernved, en i Jernvedlund og en i Plougstrup. Af de 15 kom dog kun tre eller fire fra Hviding Sogn, medens de øvrige næsten alle var fra nabosogne til Hviding, nemlig Brøns, Roager og Rejsby sogne.

Brugen af dæknavn forklares med en frygt for eventuelle repressalier mod de flygtede ved en eventuel tysk besættelse af Danmark. »To Løvers« registrering skulle bruges ved en evakuering af de flygtede, men ifølge S. Falkner Sørensen 1989 s. 89, er der meget, der tyder på, at ikke kun humanitære motiver lå bag hjælpearbejdet, idet de flygtede blev udspurgt om mange forskellige ting og således benyttet som spioner. Centralt i dette arbejde var redaktør Willemoës og Ribe Stifttidendes redaktion som et sted, hvor mange desertører søgte hen, når de var kommet til Danmark.

Om Peter Beck benyttede dæknavnet i det daglige er tvivlsomt. De tre andre bevarede postkort fra tiden under 1. Verdenskrig bærer hans rigtige navn. Disse kort er alle afsendt fra et posthus nord for grænsen.

Flugten

Som nævnt fortalte min mor om hendes fars flugt, og den foregik ud gennem Vadehavet fra barndomshjemmet i Høgsbro. Faderen, Niels Bennedsen Beck, fulgte ham ud til havet, hvor Peter ville gå i en bue uden om grænsen, og når han forhåbentlig var kommet sikkert frem, skulle han signalere tilbage

med en lygte, så faderen kunne vide besked. Flugten forløb planmæssigt. Tidspunktet har været før 16.7.1917, idet et postkort fra denne dato er bevaret fra kammeraten Bertel Mortensen fra Høgsbro (senere gårdmand i Raahede), som også flygtede over grænsen. På dette tidspunkt tjente Peter Beck hos Peter Thomsen i Jedsted pr. Gredstedbro, som var det første sted, han tjente efter flugten.

De mest brugte flugtveje gik ifølge S. Falkner Sørensen gennem tre områder: Det bakkede terræn nord for Christiansfeld, de skovklædte egne ved Jels-Troldkær og hedeegne øst for Ribe. Det var relativt øde egne, og

Peter Becks fødehjem i Høgsbro. Hans forældre, Niels Bennedsen Beck (1867-1958) og Karen Hansen (1870-1937) ses på hver sin side af hestene. Huset lå lige øst for Høgsbro Kro og blev senere nedrevet.

der var gode muligheder for at gemme sig tæt ved grænsen. Det mindst brugte var at krydse grænsen, hvor denne udgjordes af Kongeåen, idet den forholdsvis brede, dybe og strømrigge å var svær at forcere hurtigt og lydløst. Udover disse grænseovergange på land, var det også forholdsvis almindeligt at gå udenom, nemlig gennem Vadehavet ved ebbe.

Flugtvejen gennem Vadehavet var absolut ikke ufarlig. I dårligt vejr kunne man miste orienteringen og i værste fald drukne. Risikoen var mindst for lokalkendte, der vidste, hvorledes bundforholdene var i Vadehavet ved ebbe og flod.⁴ Turen gennem Vadehavet og risikoen ved den er levende omtalt i børne- og ungdomsbogen *Over grænsen* af A. Chr. Westergård. En bog som nu ikke altid findes på bibliotekerne, men som stadig kan fås antikvarisk, og som vore børn og børnebørn kan lære historie af.

Peter Beck har ganske givet været fortrolig med Vadehavet nær Høgsbro. Det vides ikke, om han som ung gik på jagt og fiskeri i Vadehavet, men som voksen var han en ivrig jæger. Han huskes også at have været med på fiskeri i Vadehavet i min barndom i 1950'erne, hvor nogle landmænd fra Jernved ofte tog ud »å trin' skuld'«.

Som nævnt gik Peters bror, Carl Hansen Beck, også over grænsen. Det samme var tilfældet med flere af deres kammerater, hvoraf én, der også fik ophold i Jernved Sogn, opgav dæknævnet Hans Truelsen til »To Løver«.

Faderen, Niels Bennedsen Beck, hjalp til med flugten i flere tilfælde. Bl.a. er oplyst, at han hjalp Hans Chr. Philip, der var skolekammerat til brødrene Beck, over grænsen. Han

har muligvis også været involveret, da brødrene Hostrup fra Høgsbrogaard gik over, men mere om dem nedenfor.

Afsenderen

Afsenderen er repræsentant for dem derhjemme i fødesognet, og hun hilser fra »os alle«. Mon ikke »Onkel Nielses« er Peter Becks far og familie, hvortil ryggsækken skal sendes. Onkel Niels kan dog også være Niels Okholm i Vester Vedsted, der af Maries bror, Hans Hostrup, omtales i *En sønderjydes erindringer* som onkel Niels⁵. Vester Vedsted var jo også nord for grænsen, og måske var der trafik over grænsen mellem Vester Vedsted og Høgsbro. Broderen, der skal hilses, er den allerede nævnte Carl Hansen Beck.

Veninden er Mie eller rettere Marie Hostrup, født 1903, fra Høgsbrogaard. Om denne gård og tre generationer fortæller hendes bror, Hans Hostrup, i *Sønderjysk Månedsskrift* 1967⁶ og hendes far, Niels Beyer Hostrup, i samme blad^{7, 8}. I *En sønderjydes erindringer* s. 30 fortæller Hans Hostrup netop om flugt via Vadehavet, og her synes han at have været hjælper. Broderen til Hans og Marie »forsvandt« i foråret 1915. Det var Karl Hostrup, født 1896. Han var i kontakt med »To Løver«, medens Hans Hostrup ikke findes der. Hans Hostrup deltog i 1. Verdenskrig som soldat på tysk side, men gik til sidst også over grænsen, og dertil spørger han: »Var det fejhed?«, hvilket han så kommer med nogle betragtninger over (H. Hostrup 1967 s. 20).

Marie Hostrup kom på Vestbirk Efterskole i 1918, hvorfra hun også sendte et kort til Peter Beck. Hun blev gift i 1930 med Aksel Warming Troelsen fra Vester Vedsted. Parret

Fire generationer, nemlig Peter Truelsen Beck med faderen Niels Bennedsen Beck, datteren Karen Beck gift Juhl og dattersønnen Magne Juhl. Billedet er fra julen 1948.

købte jord fra Høgsbrogård og byggede gården Høgsbrovej 2.

Afslutning

Det er, når dette trykkes, næsten 80 år siden kortet blev sendt. Der er sket mange ting siden. Grænsen blev kort efter flyttet sydpå, og

siden er såvel Høgsbro i Hviding Sogn som Plougstrup i Jernved Sogn kommet under samme kommune, så Peter Truelsen Beck flygtede således »kun« inden for den nuværende Ribe Kommune.

Noter:

1. Magne Juhl: Slægten Juhl fra Virkelyst i Jernved. Optegnelser om slægten i fotokopi 1991. Ajourført udgave haves på disketter.
2. H. Jessen Hansen: Plovstrup. Ribe 1974.
3. Svend Falkner Sørensen: Faneflugt? Dansksindede soldaters flugt fra tysk krigstjeneste 1914-18. Skrifter, udgivne af Historisk Samfund for Sønderjylland nr. 68, Åbenrå 1989.
4. Ibid. s. 26-27 og N. P. Petersen-Pauli: Sønderjyske Rømningsmænd. Kolding 1921, s. 49-54.
5. Hans Hostrup: En sønderjydes erindringer. Hviding 1970, s. 20.
6. Hans Hostrup: Høgsbrogård gennem tre generationer. Sønderjysk Månedsskrift 1967, s. 342-47.
7. Niels Beier Hostrup: Nogle Minder. Sønderjysk Månedsskrift 1961 side 99-100 med rettelser 1967 side 392..
8. Niels Beier Hostrup: Minder fra sommeren 1920. Sønderjysk Månedsskrift 1962 side 36-40

Magne Juhl, født 1947 i Jernved, overlæge, lic.med. Artikler til Fra Ribe Amt og Lokalårbogen for Bramming Kommune.

Jacob A. Riis og Ribe

af Susanne Benthien

*Jacob A. Riis fotograferet i København, måske i 1893.
(Foto: Ribe Lokalarkiv)*

»New Yorks nyttigste borger«

Jacob A. Riis var en ung ukendt tømrersvend på 21 år, da han i 1870 udvandrede til USA. Da han døde i 1914, var han blevet en af USA's berømteste mænd.

I de mellemliggende 44 år havde han gennem sit arbejde som journalist, fotograf, socialreformator, filantrop og foredragsholder sat sit afgørende præg på det amerikanske samfund. Hans livslange, utrættelige arbejde for at ændre de fattiges boligforhold i byerne - og

dermed deres livsvilkår - var en pionergerning, og det ofte citerede skudsmål, som den daværende præsident Theodore Roosevelt gav Jacob A. Riis: New Yorks nyttigste borger var ikke en tilfældig frase.

Da Jacob A. Riis i USA i 1890 udgav bogen *How the Other Half Lives*, vakte den enorm opmærksomhed. Bogen afslørede en verden, som mange nok havde hørt om - og måske også havde set - men aldrig taget sig af. Masseimmigrationen til New York havde skabt uhyrlige boligforhold, og disse vordende amerikanere blev hængende i byens slum, der var skabt af boligspekulanter; og arbejdsgivere udnyttede på det groveste de fattige immigranter. Nu tog Riis læserne med ind i slummen og beskrev de rystende forhold i New Yorks lejekaserner, hvor folk boede og arbejdede, klumpet sammen i små usle rum uden adgang til de mest elementære goder som lys, luft og vand. Det var bl.a. disse omstændigheder, der var skyld i byens høje kriminalitet. Og det var første gang, at nogen så direkte og så velunderbygget anklagede myndigheder, arbejdsgivere og udlejere for at drive rovdrift på de fattige.

I de følgende ti år skrev Riis yderligere seks bøger om de fattiges forhold i New York, og han holdt talrige foredrag over hele USA. Der var ofte flere tusinde tilhørere, når han talte. Allerede i 1888 havde han brugt foto-

grafiapparat, når han gik rundt i slumkvartererne, og tilhørerne ved foredragene blev rystede og chokerede ved synet af disse »rigtige, ægte billeder«.

Jacob A. Riis slog til lyd for bedre uddannelse, oprettelse af skoler, adgang til lys og luft for børn, legepladser og grønne områder, oprettelse af børnehaver og børnehjem. Men først og fremmest ønskede han nedrivning af de forfærdelige lejekaserner i de overfyldte bykvarterer. Og han nøjedes ikke med at skrive og fotografere. Han var i høj grad en praktisk anlagt mand, som dannede komiteer, udvalg og velgørenhedsfonde. Hans indignation over den menneskelige uværdighed var stor, men det var især hans håndfaste, praktiske arbejde, som skaffede ham den respekt, der kom til at stå om ham.

Respekteret, vellidt og berømt - i USA. I Ribe kneb det mere med anerkendelsen. Det fredelige Ribe havde aldrig selv kæmpet med de samme problemer som storbyernes og havde derfor ikke forudsætningerne for at forstå betydningen af Riis's banebrydende arbejde. I Ribe kendte og huskede man ham i mange år kun som overlærer Riis's rebelske søn, som havde gjort sig ret meget til grin i den lille by ved at være forelsket i den rige fabrikant Giørtz's datter Elisabeth. Selvom man i årenes løb hørte, at det gik ham godt i Amerika, så tog man det ikke særlig alvorligt.

Jacob A. Riis var den tredieældste søn af overlærer ved Katedralskolen, Niels E. Riis. Allerede som dreng havde han en stærk retfærdighedssans og et uroligt, stejlt sind. 11 af hans søskende døde, enten som spæde eller inden de blev voksne. Kun Jacob og en 18 år yngre søster, Sofie, nåede voksenalderen. Sofie blev senere gift med vandværksbestyrer

Niels Tarp i Ribe. En jævnaldrende kusine Emma Reinsholm blev opdraget i Riis's hjem, og livet igennem havde hun og Jacob A. Riis et nært forhold til hinanden. Hun blev senere leder af Asylet i Puggaardsgade og boede i mange år i Klosteret.

Jacob A. Riis kom ikke til USA som en typisk immigrant. Han havde allerede en uddannelse, var som sagt tømrer, og han kunne tale engelsk, inden han tog til USA. Så han udvandrede ikke, fordi forholdene herhjemme var dårlige eller for at skabe sig en bedre fremtid i »Guds eget land«. Han forlod simpelthen kun Ribe, fordi han ikke kunne få Elisabeth Giørtz.

Elisabeth

Hun var plejedatter af fabrikant Giørtz i Sct. Nicolajgade. Og ville Elisabeth ikke have Jacob A. Riis til ægtemand, så ville Giørtz endnu mindre have ham til svigersøn. En simpel tømrersvend var ikke fin nok for den snobbede, borgerlige fabrikant. Elisabeth forlovede sig senere med en premierløjtnant Raymond Baumann i Grænsegendarmeriet. Han blev imidlertid syg af tuberkulose og måtte på rekreation i Schweiz. Elisabeths plejeforældre forsøgte nu at overtale hende til at hæve forlovelsen med den dødssyge løjtnant, og da hun holdt fast ved sin forlovede, syg eller ej, blev hun stillet overfor valget mellem Baumann og plejeforældrene. Elisabeth valgte sin forlovede - og blev tvunget til at forlade sit barndomshjem.

Hendes elskede Baumann døde i november 1874, og året efter skrev hun til Jacob A. Riis i USA, der så trofast havde elsket hende, at hvis han stadig ville have hende, var hun villig til at blive hans hustru, hvis blot han

Elisabeth Riis med sit førstefødte barn.
(Foto: Ribe Lokalarkiv)

kom til Ribe og hentede hende, »...og sammen vil vi stræbe efter at kæmpe for alt, hvad der er godt og ædelt«, skrev hun. På det tidspunkt havde Jacob A. Riis efter nogle meget hårde år fået fast arbejde som journalist og politireporter i New York. Han blev jublende lykkelig over Elisabeths brev og tog straks hjem til Ribe, hvor de den 6. marts 1876 blev gift i domkirken. Umiddelbart efter vielsen rejste de til USA.

Selvom afskeden med Ribe for dem begge havde været en slags flugt, glemte ingen af dem barndomsbyen. Som årene gik kom Ribe for Jacob A. Riis til at stå i et mere og mere idylliseret og romantisk skær. Hans forhold til Ribe må ses på baggrund af kærligheden til Elisabeth, eller Lammet som han kaldte

hende. »Den gamle By vil dog altid være mit Hjerter nærest. Det var dér vi var unge, og dér fandt jeg mit Lam«, skrev han senere¹. Elisabeth derimod huskede Ribe med blandede følelser. Dér havde hun været lykkelig forlovet med Baumann, mens han endnu var rask, men på grund af ham var hun blevet forvist fra sit hjem og sin barndomsby. Først her i USA var hun - i forsøget på at gøre sin mand Jacob A. Riis lykkelig - selv blevet lykkelig.

Besøg i Ribe i 1893

Der gik da også 17 år før ægteparret Riis besøgte Ribe. Det skete først i 1893, og på det tidspunkt havde de fået fire børn. I Ribe knyttede de ved den lejlighed et nært venskab med stiftsprovst Koch, og denne arrangerede et offentligt møde i Ribe, hvor Riis holdt et foredrag.

»I Ribe havde man ærlig talt ikke megen Tro til Jacob A. Riis's Storhed, men det gik dog nok op for mange, hvad han var for en Mand. Samtidig virkede han forbløffende ved sin Forening af Realisme og Romantik, og da han under Foredraget så hen på sin Kone og sagde: »Jeg vandt jo Ribes skønneste Rose«, gav det vist et Sæt i mangelen stiltfærdig Ripenser. Forøvrigt talte han om Domkirken. Han skildrede hvilken Betydning den havde haft for ham ovre i det store fremmede Land: »Naar jeg vilde gøre noget ondt, var det, som den traadte mig legemlig i Møde«.²

Det blev i øvrigt sidste gang, at Jacob A. Riis så sin fader. Overlærer Riis døde året efter. Der havde altid været et lidt spændt forhold mellem far og søn. Jacob A. Riis havde altid følelsen af, at han ikke opfyldte faderens forventninger. Men ved besøget i Ribe, hvor faderen sad med en af sønnens bøger i hæn-

Ved besøget i Ribe 1893 blev familien fotograferet i søsteren Sofies have i Hundegade. Fra v. ses sønnerne John og Edward, Jacob A. Riis's forældre overlærer Niels Edvard Riis og Caroline Riis, der har Riis's datter Clara ved siden. I havedøren står Sofie Tarp og Jacob A. Riis. Elisabeth Riis og datteren Kate står t.h. (Foto: Ribe Lokalarkiv)

derne, havde Jacob A. Riis set et stolt og lykkeligt glimt i faderens øjne.

I 1901 skrev Jacob A. Riis sine erindringer *The Making of an American*. Her fortalte han udførligt om sin barndom i Ribe og om forelskelsen i Elisabeth; om de første strenge år i USA, hvor han i perioder nærmest levede som vagabond. Men hans udholdenhed, energi og målbevidsthed hjalp ham igennem. Bogen indeholdt også et kapitel, hvor Elisabeth skrev om sit liv inden ægteskabet med

Riis. I det hele taget er erindringsbogen gennemsyret af kærlighed til Elisabeth. En amerikansk anmelder skrev, »at amerikanerne vil elske denne bog på grund af den unge immigrants oplevelser, kampe, lidelser, mod, håb, triumfer og kærlighed, som vil berøre alle hjerter og forædle deres liv, og fordi Elisabeth fremstår som en ægte romanhelteinde«.

Året før havde Jacob A. Riis modtaget den danske Dannebrogorden. Denne danske, offentlige anerkendelse glædede Riis mere end

nogen anden hædersbevisning han modtog i sit liv.

Besøg i Ribe i 1904

Da Jacob A. Riis og hans familie - den yngste søn Roger William, kaldet Billy var født i mellemtiden - igen besøgte Ribe i 1904, stod han på sin berømmelses tinde. Anledningen til besøget gjaldt først og fremmest festlighederne i forbindelse med domkirkens genindvielse i august måned efter den omfattende restaurering. Forinden havde ægteparret været i audiens hos kronprins Frederik på Amalienborg, og havde ved en senere lejlighed været inviteret til frokost hos kronprinsparret.

Riis nød at vise Ribe frem for sine børn. Men der var ét sted han besøgte uden børnene og Elisabeth. Det var Giørtz's hus i Sct. Nicolajgade. I dag rummer huset Ribe Kunstmuseum. - År senere skrev Emma Reinsholm til Jacob A. Riis's datter Kate om disse besøg: »Din Mor brød sig ikke om at gå ind i dét Hus... Men din Fader - Du ved ikke hvor mange Gange han kom til mig her i klosteret og sagde »Vil du spadserere en Tur med mig?« Og jeg vidste, hvor vi skulde hen. Til Huset - der nu er Museum - og så gik vi ind i et Rum; der stod han et Øjeblik stille, så sagde han: »Dér stod jeg, og dér stod Elisabeth. Dér sad Giørtz i sin Stol. Og så sagde Giørtz: »Nu, Elisabeth, må Du vælge - ham eller os«, og mit Lam sagde ikke et Ord, gik hen til mig og lagde sin Hånd i min for dét Øjeblik og for resten af Livet«. - Den samme Spadseretur, det samme Rum, de samme Ord mange, mange Gange. Men altid var vi alene, når vi gik den Spadseretur, din Fader og jeg...«.³

I det rum, hvor Elisabeth endnu en gang skulle træffe sit valg, og hvor hun gav Riis sin hånd, er der nu en »Ribe-Stue«, og en frise med Ribes mest berømte mænd pryder væggene. Heriblandt Jacob A. Riis. Hvad mon fabrikant Giørtz ville have sagt til det?

Men Riis's besøg vakte ikke videre opmærksomhed hos ripenserne, udover hos de gamle bekendte. Ribe Stifts-Tidende, der ellers nøje dækkede begivenhederne, skrev blot den 3. august 1904: »Hr. Jacob Riis og Hustru er ankommen hertil på Besøg i nogen Tid. Hr. Riis er, som bekendt, af Regjeringen indbudt til Kongemiddagen på Søndag«. Den ripensiske festkomite havde ikke selv fundet det værd at indbyde Riis.

Ved den officielle middag bad Kong Christian 9. specielt om at hilse på Jacob A. Riis og drikke en skål for ham, hvad der fyldte Riis med stolthed. Morgenen efter mødte Riis for øvrigt kongen på en lille spadseretur, og kongen hilste og fortalte, at han netop havde været henne for at se den berømte »Langebro«, hvor Riis for så mange år siden havde mødt og forelsket sig i Elisabeth. Jo, kongen havde skam læst Riis's erindringer - og endda på engelsk, for bogen var endnu ikke kommet på dansk.

Men disse små episoder kunne man ikke læse om i Ribe Stifts-Tidende, der ellers minutøst fulgte de kongeliges færden i alle enkeltheder under festlighederne.

Udadtil kaldte Jacob A. Riis senere sommeren for »our beautiful summer«, men der havde været flere mislyde. I en omtale af nogle bankdirektører i Ribe, skrev Riis til Emma: »De direktører er de selvsamme, der snærrede ad os, da vi var i Danmark ved Domkirkens Indvielse...«.

Elisabeths død

Under besøget i Ribe blev Elisabeth syg, og den 18. maj det følgende forår døde hun, kun 53 år gammel. Jacob A. Riis var fuldstændig knust. Hun havde været en så stor del af hans liv, siden han var en stor dreng, at han ikke kunne forestille sig en tilværelse uden hende. En måned efter hendes død skrev han i et brev til Emma: »I mig river Saaret op og bløder mange Gange om Dagen; men det er dog næsten værre, denne Vaagnen op ti, tyve Gange i Døgnet, i Iver med noget der skal siges til hende, lægges frem for hende - hun var jo Baggrunden i hele mit Liv fra jeg så hende, og der var ikke en Ting, jeg ikke på den ene eller den anden Vis refererede til hende. Jeg luger og hakker i Haven og gør pænt og retter så min Ryg for at se hendes Smil, høre hendes milde Stemme - det var jo alt for hende, jeg gjorde det. Men jeg ser hende ikke, hører hende ikke. Og så vender jeg tungt tilbage til mit Arbejde, og al Lyset, al Glæden er gaaet ud af det... Hvor der maa være ensomt og tungt i Ribe i disse Dage, da Hun ikke er mere. Hun holdt af Eder, men ikke mere af Ribe. Jeg holdt af den gamle By for Hendes Skyld; Vor Herre evig velsigne hendes Minde. Der kommer aldrig mere en Elisabeth til Ribe...«.⁴

Mindetavler for Elisabeth i Domkirken og i Kunstmuseet

Kort efter Elisabeths død skrev Jacob A. Riis til Ribe Domkirkes menighedsråd, at han ønskede at sætte et minde for sin afdøde hustru. Han ville gerne skænke domkirken en lysestage og to vinduer i korrundingen. Han skrev samtidig til Emma Reinsholm om sine planer: »Kirken og Elisabeth gjorde mig til en

Mand. Uden dem ved jeg ikke, hvad jeg havde været. Derfor er de Prydelser blot min Tak til dem Begge. Og sig til Biskoppen, at han strax skal lade de to Vinduer lave, de kan gjøres færdig i nogle faa Maaneder uden Tvivl. Jeg kunde lide, at de kunde blive sat ind ikke for hendes Fødselsdag her på Jorden, den 5. juni. Hendes himmelske Fødselsdag var den 18. Maj. På hendes Vindue skal der staa »Til Minde om Elisabeth Riis - 1852-1905«, tænker jeg. På mit »Til Minde om Jacob Riis - 1849-19...«. Kan monstro Skriften i mit ikke sættes ind senere, naar jeg er gaaet, hvor hun er. Eller vil I hellere vente med hele Vinduet? - Solen gaar ned over hendes Have, mens jeg skriver. Ak, kunde jeg se lige ind i hendes rigtige Have nu, så fik mit Hjerte Fred. Jeg mindes så grant lige nu, dengang jeg kunde høre hendes Stemme i Gjørtz's Have over Rosengjærdet, men ikke se hende. Det var dengang!«.⁵

Men tiden gik uden at menighedsrådet tilsyneladende tog Riis's henvendelse alvorligt. Ydermere havde han også skrevet til Ribes nye Kunstmuseum (som jo var Gjørtz's tidligere hus) og foreslået dem at lade opsætte et eller andet form for minde for Elisabeth.

»Jeg vil gerne give et Billede af Lammet«, skrev han til Emma, »at hænge i den Stue, hvor vort Bryllup stod. Jeg vil ikke tilbyde dem et af mig, thi det bryder de sig næppe om. Men Hun var jo hele Ribe, syntes jeg da. Og enten et Sæt af alle mine Bøger, eller blot The Making of an American, at sætte på en Hylde under Billedet, det skønne Fotografi af Elisabeth i hendes Sølvbryllupsdragt, den hun bar, da Præsidenten tog hende tilbords i Det Hvide Hus, og den vi lagde hende hen i, smykket for Guds Rige. Saadan vil jeg gerne,

hun skulde mindes i det Hus, hvor vort Bryllup stod og i den gamle By. Men lad mig ikke høre, at de ikke vil modtage Billedet i Museet. Vil de ikke det, så er det det sidste Straa, og Ribe ser mig aldrig mere. Så sætter jeg hende Mindesmærker her, hvor hun levede sine lykkelige Aar, og hvor Folk elsker og ærer hendes Minde fra New York til Kalifornien. De gjør dem slet ingen Begreb i Ribe om, hvad hun betød herovre. Med mine Bøger kan det være det Samme...Kun hendes Billede maa de ikke afslaa. Og dog, Emma, gjør de det, krymper de dog derved, Fætter...«.⁶

Men Kunstmuseet afslog gaven. De ville dog gerne modtage portrættet af Elisabeth, hvis det kunne betragtes som et kunstværk. Også domkirkens menighedsråd takkede nej - vinduerne var i en »forkert stil«, hvad der undrede Riis. Han havde netop givet det frie hænder, hvad udformningen angik, blot skulle vinduerne placeres i korrundingen.

Jacob A. Riis var frygtelig vred og såret: »Vor Herre fri mig for at stille Elisabeths Billede hen til den Ribe Museums Bestyrelses Omdømme som Kunstværk. Sig til Bestyrelsen fra mig, at jeg har skiftet Sind. Jeg har intet at sende dem eller henstille til deres Omdømme. Og lad os så ikke diskutere dén Sag mere. Den er færdig hvad mig angaar...Du mærker vist Emma, at jeg er vred. Jeg har i flere Maaneder gaaet og ærgret mig over Maaden, de har taget på alt hvad jeg prøvede i Ribe. Og nu er det bleven mig klart, at min Ven havde Ret, som skrev til mig for en Tid siden: »Hvorfor vil Du trænge dine Gaver på den gamle By, hvor de ikke bryder sig en Døjt om Elisabeth, undtagen de faa der stod hende nær«. Han havde Ret. Hun var ikke

godt tilmode i Ribes Atmosfære. Vore egne og nogle faa Venner havde hun der. Men hun forstod aldrig hvorfor jeg altid søgte tilbage i Ribe. Det var efter vor Barndom, efter hende i hendes Pigeaar jeg rakte. Og jeg blev ved at række længere og mere længselsfuldt efter min Ungdomsdrøm, da hun ogsaa var bleven til Drøm. Det var hende, jeg så i den gamle By. Nu har den lukket mine Øjne op, og Illusionen er borte. Her er mit Hjem herefter, hvor hendes var. Hun sagde det ofte med Tak, at hun var bleven Amerikaner. De vilde have forstaaet, hvad jeg havde i Tanke, da jeg tilbød dem hendes Billede. Thi de kendte og elskede hende«.⁷

Og netop den lille kirke i Richmond Hill, hvor ægteparret havde boet i så mange år, tog taknemmeligt imod Riis's gave, et smukt triptykon. Men endnu mange år efter pinte det Jacob A. Riis, at hans og Elisabeths barnsby havde afslået hans gaver.

Nyt ægteskab og besøg i Ribe

To år efter Elisabeths død giftede Jacob A. Riis sig igen. Mary Philips havde været hans sekretær, endnu mens Elisabeth levede, og hun blev ham en meget hengiven hustru. I 1908 besøgte de Ribe sammen med Riis's yngste søn Billy, som nu var 13 år. Kort forinden besøget havde Riis skrevet til Emma, at »...det bliver en underlig, vemodig Tilbagekomst til Ribe, og Mary forstaar det så godt, men for hendes Skyld vil vi ikke lade det stikke igjennem«.⁸

Det blev kun et kort besøg, en uge, men Jacob A. Riis nød den i fulde drag og var glad for, at Mary fik lært hans familie at kende. Riis brugte lidt tid på at finde egnet illustrationsmateriale til sin næste bog.

Jacob A. Riis og hans yngste søn Roger William, kaldet Billy, fotograferet i 1908 under et besøg hos familie til Elisabeth Riis i Nordsjælland. (Foto: Ribe Lokaltarkiv)

The old Town

Tidligere på året havde Riis skrevet en artikel til et amerikansk tidsskrift om Yuletide in the old Town, og »...så faldt det mig pludseligt ind«, skrev han til Emma, »at jeg har skrevet en Del Artikler om den gamle By, og at en Bog under den titel The old Town vilde være god. Min Forlægger faldt mig næsten om Halsen af bar Taknemmelighed. De Artikler har altid været populære - ikke fordi det er om Ribe, men fordi Enhver, der ikke altid har levet i en Verdensstad, har »en gammel By« i en Hjertekrog, han gemmer for den.«⁹

Riis bad Emma skaffe sig illustrationsmateriale: »Et Billede af Dr. Kjær med Hat og Overfrakke på og Stok i Haanden og Lægetaske, helst ogsaa i Agestol - dét vilde være godt«. Han bad om, at fotografen Bodil Hau-

schildt på hans bekostning »...sender alt hvad hun har fra Ribe, af den Art jeg kan vælge af«. Bogen skal være »...idealiserede Erindringer om den gamle By, der er alle Stemningsmenneskers gamle By. Det, der driller, lader vi helt blive ude. At jeg faar Tak for den Bog i Ribe, det venter jeg ikke. Men det er ikke derfor, jeg skriver den - Ribe menes for mig vor Barndom, og vor Barndom, Lammets og min, og derfor vil jeg, at den gamle By skal staa for Alle som for mig, med Barndommens Glorie. Det kan jo ikke skade den«.

Emma skal ogsaa »faa en kompetent Fotograf til at tage et godt Billede af Indianeren på Tobaksspinder Clausen's Skildt - det der staa i Vinduet i Storegade, i Huset Fader boede i engang. Men det maa tages ude i det Frie og ikke fotograferes gennem Ruden - eller er det udenfor nu?...Jeg maa have så godt og skarpt Fotografi, som kan tages, for jeg vil gjerne have et Billede af Fyren«.⁹

Nogle år efter at bogen udkom - med tegninger efter fotografier - oversatte Emma Reinsholm enkelte kapitler af den til dansk.¹⁰ Riis var ikke udelt begejstret for dette. Han havde været utilfreds med den danske udgave af The Making of an American fra 1912, hvor store dele af bogen var udeladt. »Mit eget Instinkt var rigtigt: Kun jeg burde have oversat den, eller ialfald redigeret den, og den skulle aldrig været trykt, mens Fru Gjørtz levede. The old Town - dén Bog skal ingen professionel Oversætter faa Klo i, hvis jeg kan forhindre det«.¹¹

Hvordan The old Town blev modtaget i Ribe vides ikke. Den ses ikke omtalt eller anmeldt i Ribe Stifts-Tidende. Først i 1979 kom bogen på dansk i en stærkt forkortet udgave.

I øvrigt holdt Riis op med at sende sine

Det er ikke dette fotografi Jacob A. Riis efterlyste af skiltet med indianeren i tobakshandler Clausens forretning på Mellemdammen 18. Men skiltet hænger da på facader. (Foto: Ribe Lokalarkiv)

bøger hjem til Ribe. »Det er en hel Affære at sende de mange Bøger ud. Jeg maa selv købe dem, ved Du, og de er slet ikke billige. Til Latinskolen har jeg hidtil sendt mine Bøger, men jeg tror, de er uden al Betydning dér; der er vist aldrig en Sjæl, der tager dem fra Hylderne«. ¹²

I 1994 blev i hvert fald en af hans bøger taget ned fra hylden i Katedralskolens Bibliotek. I en artikel i festskriftet Ribe Katedralskole 1145-1995 er How the Other Half Lives en af de bøger, der omtales udførligt ved præsentationen af skolens bibliotek, fordi det »er en bog med høj status ude i den store ver-

den og med et ganske særligt forhold til skolen i Ribe«. ¹³

Ribe Stifts-Tidende

Efter besøget i Ribe i sommeren 1908 rejste Riis, Mary og Billy videre til Montreux på et kurophold. »Billy sagde til mig imorges, at han dog hellere vilde være ude at fiske med Onkel Niels og Karl Rosenstand og mig. Det vilde jeg ogsaa«. ¹⁴

I det samme brev fra Montreux omtaler Riis nogle planer om at skrive en artikel til Ribe Stifts-Tidende om faderen Niels Riis, som var redaktør på avisen fra 1859 til 1864. »Jeg hjalp

Fader med at læse Korrektur, og bragte Avisen frem og tilbage fra Kontoret til vort Hus. Det var mit første Arbejde i Journalistikkens Tjeneste og meget beskedent, men jeg holdt mere af det, kjedeligt som det var, end af mine Lektier. Det var en velkommen Indtægt for Fader, uden al Tvivl med hans Børneflokk. Jeg husker helt godt den Juleaften, der bragte ham en Afskedsgave fra Jomfru Hyphoff med Underretningen om hendes tilkommende Ægteskab med Mr. Stegemann.¹⁵ Jeg kan endda se Faders lidt vemodige Ansigt, da han gav Moder Brevet. Det var ikke alene Tabet af Indtægten, men af Arbejdet. Jeg tror, han holdt meget af det... Jeg havde dog mange Tanker om den store Verden jeg engang skulde tage min Plads i, naar jeg vandrede gennem Grønnegade med min Pakke Manuskrift, og så »proof«. Jeg følte mig, som om jeg allerede havde en Haand i det altsammen, og den Følelse sled jeg end ikke helt af naar vi sled os igennem et Avertissement, Fader og jeg«. Tilsyneladende kom der dog ikke nogen artikel ud af det til Ribe Stifts-Tidende.

Sidste besøg i Ribe

Jacob A. Riis's sidste besøg i Ribe blev i sommeren 1910. Ved den lejlighed var han på Katedralskolen og holdt et foredrag for eleverne. Han talte mest om præsident Roosevelt, hans gode og mangeårige ven, og om hvordan denne satte sig idealer at leve efter, og Riis pålagde de unge at være idealister.

I skolens program for 1911 stod der dog blot: »Den 20. august 1910 havde Skolen Besøg af en tidligere Elev, Forfatteren Jacob Riis, der på så smuk en Maade har forstaaet i sit nye Fædreland at bevare Kærligheden til det gamle og vække Amerikanernes Interes-

se for det. I en varmt følt Tale henvendte han sig til Skolens Elever og lagde dem på Sinde at holde af deres gamle By og vise sig Skolen værdige«. - Det var nu ikke helt det, Jacob A. Riis havde talt om.

Jacob A. Riis og hans gamle skole

Selv havde Jacob A. Riis ikke brudt sig om at gå i skole, ja han afskyede det faktisk. Han var alle årene en af de dårligste i klassen, uopmærksom og glemsom, og så doven, at han måtte gå fjerde klasse om. I 1864 gik han ud af skolen inden eksamen. I et brev til Emma Reinsholm i 1909 fortæller han en lille historie fra skoletiden: »...Jeg maatte le, da du mindede mig om den Historie med Møller Hansen. Vi sad sammen på Fuksebænken - vi to stod kun næst Duxen, naar Klassen stod i Ring - og Hans, der aldrig kunne læse Græsk skulde oversætte en Sætning, der i vore Bogstaver lød »Hapantes leones alkimoi eis in«, som betyder »alle Løver ere stærke«. På Græsk er der ingen Hovedbogstaver undtaget efter et (Riis's to næste ord er ulæselige. red.) og det var det, der fik Hans til at tro, at »Hapantes« var et Navn. Han skottede til mig, og jeg hviskede - »Løver, stærke«, men han fangede det kun til dels. Så oversatte han »Hapanterne ere - alle - smukke - Løver«. Fader, som havde set mig hviske, pryglede os begge. »Naa så, det er det«, sa'e han ind imellem - »Naa, så Hapanterne ere smukke Løver, smukke! Eh!«. Jeg kan høre ham endnu. Hvor han holdt sig for at le begriber jeg ikke...«.¹⁶

Men hvis lektierne plagede ham, så huskede han med glæde de udflugter, som skolen foretog nogle gange om året. Da han var i Ribe i 1904 gik han en tur med sine børn ud til

Seem Skov for at vise dem, hvor skoledrengene i sin tid plukkede nødder. Dengang sloges latinskoleeleverne ofte med eleverne fra Borgerskolen. Senere fik Riis en idé, som han luftede for Emma: »Emma, hvad koster den Skov? Er den tilsalgs? Det, der er i min Tanke, er, at jeg kunde have Lyst til at købe Skoven, hvis mine Penge slaar til og give den til Latinskolen, for Skolen at skove Brænde i, og for Drengene at plukke Nødder i til alle Tider, til Minde om Lammet og mig, og alle mine Brødre, der plukkede Nødder dér. Jeg vilde give Skoven til Latinskolen på den Betingelse, at Nødde-Enden af det skulde regjeres af en Kommitte (valgt) af Drengene, med Rektor (som giver Maanedsløv) som forsidende Medlem; at disse skulde foreskrive Regler for Plukningen, så Nødderne ikke blev taget umodne etc., og at i det mindste en Gang om Aaret skulde de indbyde Drengene fra Betalings- og Borgerskolen som deres Gjæster, og sammen drage i Skoven. Jeg har Haab om, at dette vilde give Anledning til en Efteraarsfest, hvor Skole (Lærere) og By kom med. Der har Du omridsene af min Plan. Jeg har spurgt Bøggild, om hvad en saadan Skov vilde koste - han gjættede 3-4000 Kroner. Er det ikke mere, så køber jeg den - hvis da Latinskolen vilde modtage en saadan Gave på de opsatte Betingelser...«. ¹⁷

Men ak, heller ikke denne gave tog man imod i Ribe. Riis er vemodig og lidt vred. Til Emma skrev han: »...Tiderne er skiftet. Jeg lever i de gamle Dage, som ikke er mere...En kortere Skoledag, ingen Maanedsløv, ingen Slagsmaal med Borgerskoleeleverne - ingen Skovture heller. De plukkede ikke Nødder mere? Vel, hver Tid sin Dag. Jeg led dog vor bedst. Skoven - naa, lad så den gaa. Maaske

kunde man faa kjøbt Retten til at plukke Nødder for alle Tider; men hvad kan det hjælpe, naar de ikke mere plukke Nødder der. Har de helt holdt op med det for at kjøre på Cykle? Det er dumt«. ¹⁸

Jacob A. Riis og julen

Igen var det New York, der tog imod Jacob A. Riis's ideer. Juletiden var årets bedste tid for Jacob A. Riis. Det var hjerternes og godhedens tid. Han og Elisabeth holdt rigtig dansk jul i deres hjem, og mange af juletraditionerne blev videreført til hans børn og børnebørn. Jacob A. Riis's ene barnebarn, J. Riis Owre mener også, at grunden til, at det angelsaksiske ord »yule« er blevet almindeligt i USA, skyldes Jacob A. Riis's hyppige brug af det i sine bøger.

Ligeledes skulle skikken med at gå rundt hos venner og naboer og synge juleaften også skyldes Jacob A. Riis. Han og familien havde selv gjort det i de første år, de holdt jul i Richmond Hill.

I årenes løb skrev Riis mange artikler om julen, og i 1923 blev en del af disse samlet i bogen Christmas Stories. Om en af historierne, The Burgomasters Christmas, havde han i 1909 skrevet til Emma: »...Det vil more dig at se en Julehistorie, Borgmesterens Jul. Det er en lille Ting, Du fortalte mig om Herredsfoged Gjern og hans Hustru, der hver pyntede sit Juletræ og mødtes på Trappen. Du vil næppe kende Historien igen, men det er den samme«. ¹⁹

Den følgende idé kom dog ikke specielt fra Ribe, men var dog så dansk som nogen. Da Riis havde set de første danske julemærker, skrev han om dem i et amerikansk tidsskrift i juli 1907 og foreslog, at ideen blev indført i

USA. Han nævnte specielt en nylig oprettet forening til bekæmpelse af tuberkulose, som burde nyde godt af salget. At bekæmpelsen af tuberkulose lå Riis stærkt på sinde skyldtes sikkert, at seks af hans egne brødre var døde af sygdommen. Ideen med et amerikansk julemærke slog straks an, og allerede i december samme år solgtes de første julemærker og har lige siden været en del af julen i USA, som de er det i Danmark.

Det var også Jacob A. Riis, der indførte skikken med et kæmpe juletræ i New York.

Det første blev sat op på Madison Square i 1912 og var 20 meter højt og smykket med 1200 elektriske lys. Folk var så begejstrede, at de forlangte, at det blev stående til nytårsaften, og også dette arrangerede Jacob A. Riis. Der samledes ca. 100.000 mennesker på Madison Square, »...som alle sang. Vort Musikkorps var på 100 Instrumenter. Morsomt er det at tænke på, at det alt har Rod i de gamle Psalmer, de blæste fra Taarnet i min Barn-dom. Det er vel for gammeldags for Ribe nu«.

Hjemmet hos Jacob A. Riis's søster Sofie og hendes mand vandværksbestyrer Niels Tarp omkring 1903. Fra v. ses Sofie Tarp, kusinen og plejesøsteren Emma Reinsholm, Niels Tarp, Jacob A. Riis's mor Caroline Riis. Børnene er Sofie og Niels Tarps børn. På væggen hænger billeder af bl.a. overlærer Niels E. Riis og Jacob A. Riis. (Foto: Ribe Lokalkiv)

Jacob A. Riis og ripensere

Jacob A. Riis havde også i USA en ret tæt forbindelse til flere ripensere, dels folk der boede i Ribe, dels ripensere der tog til USA. Især de sidste forsøgte han at hjælpe. Ikke med penge, men med introduktionsskrivelser og gode råd. F.eks. skrev han en introduktionsskrivelse til den senere generalkonsul J. E. Bøggild²⁰, da denne som ungt menneske kom til USA. Trods en aldersforskel på 30 år blev de nære venner, og det var Bøggild, som efter Jacob A. Riis's død tog initiativet til at lade Turistforeningen opsætte mindepladen på den gamle katedralskole i Skolegade, hvor Riis var født.

I sine mange breve hjem til Emma Reinsholm og søsteren Sofie omtalte Riis adskillige ripensere og forhørte sig om, hvordan den og den havde det. Han sendte sommetider penge til Emma, for at hun skulle give dem videre til trængende personer. F.eks. er der den fattige »...Søren med de tre Ører. Jeg sender her en fem-Kroneseddel, at han kan komme op hver Helligdag og faa en Krone eller halv, som Du synes, af Dig - at sige hvis han ikke drikker dem op, men det tror jeg ikke. Jeg vilde gjerne holde ham i saadan lidt Lomme-penge herefter. Vi stod Konfirmation sammen, og jeg betragter ham som et slags Ef-terladenskab for mig«. ²¹

En anden gang skrev han, at »i Nat drømte jeg om gamle købmand Anton Quedens. Hvad det var, ved jeg ikke, men han så meget fornøjet ud«.

Herredsfoged Gjern, stiftsprovst Koch og hans familie og Dr. Kjær var nogle af de ripensere, som han altid bad Emma hilse, når han skrev hjem til hende. Da Dr. Kjær døde i 1911, skrev Riis, at »...med ham vil et stort

Stykke af det gamle Ribe forsvinde. Det vil ikke mere være den gamle By. Han var et bindeled mellem alt det gamle og gode...Og for os alle har han været meget mere end Læge. Jeg er glad ved, at jeg fik den »Gamle By« skrevet, mens han levede«. ²²

Ribes indflydelse

I alt hvad Jacob A. Riis foretog sig, hvad han skrev og holdt foredrag om, mærker man hans følelser for barndomsbyen. Hans yngste søn sagde senere, at det »altid har forekommet mig ganske naturligt, at en mand, der kom fra de vidtstrakte åbne Ribe enge, hvor alt var blå himmel og grøn jord, nødvendigvis måtte komme til at hade New Yorks slumkvarterer. Han, der var vokset op i sol og blæst, kunne ikke tåle, at mørke og snavs herskede«. Det er utvivlsomt rigtigt. Der er mange vidnesbyrd i Riis's bøger og breve om de indtryk, han fik i sin barndom fra landskabet og naturen omkring Ribe. Tre år før sin død skrev han til Emma om følgende lille erindring: »For mig staar det, som det var hændt igaar. Dr. Kjær og Fader havde været på Jagt, og som speciel Grund fik jeg lov at bære Jagttasken. Vi var på Vej hjem over Stubbemarkerne mellem Lustrup og Vestervedsted og Ribe i Mørkningen. De gik foran og snakkede. Jeg traadte tværsover et Hul i Agerrenden, og en Hare sad der og så på mig, mellem mine Fødder. Et Øjeblik - så sprang den ud og pilede henad Marken. Jeg kan se dem Begge vende ved mit Raab og skyde - udenom; Dr. Kjær's store tykke hvide og brune Hund løbende kluntet efter - langt bag efter. Det er det hele; men hele Barndommen staar for mig i det Billede«. ²³

Jacob A. Riis havde et tvetydigt forhold til Ribe. Nok havde han vundet Ribes skønneste rose, men han førte også en livslang, for-gæves bejlen til Ribes gunst. Det lykkedes ham aldrig - i hvert fald ikke mens han levede - at blive elsket af ripenserne.

Han skrev til Emma, at »...efter 40 Aar er det gaet op for mig, hvor viis Vor Herres Styrelse er, der ledede Elisabeth og mig bort til det fremmede Land, og dér levede sammen. Aldrig havde hun eller jeg kundet finde os selv - jeg mener, det bedste i os - i de Omgivelser. Hende vilde det have forkrøblet, mig baade forbittret og forkrøblet. Gud ske Lov for som det blev! Men hils den gamle By jeg dog holdt så meget af. Det er mig altid en Trøst, at selvom jeg ikke kunde faa den til at være glad for mig - Skam har jeg ikke gjort den i de 40 Aar, siden jeg gik ud i Verden fra den«.²⁴

Det var først kort før sin død, at han roligt og afklaret kunne skrive om sit og Marys nye hjem i Massachusetts: »Jeg er glad for ... at de lange Skygger finder mig på dette Sted med Fødderne på den Jord, hvor mit Støv skal vende tilbage til ... på denne velsignede Plet ønsker jeg at hvile. I mange Aar efter at jeg vidste, at mit Hjem ikke længere var i mit Fødeland, betog dets Jord mig stadig. Og på den danske Hedes stille Øde, hvor Hjejlen fløjter over Vikingens ensomme Dysse, kunde jeg have lagt mine Ben til Hvile. Men jeg ser ikke længere over Havene mod det Sted, min Vugge stod. Her i min lykkelige Dal vil jeg leve og her vil jeg dø, en træt Slider, glad for sin Hvile, naar Dagens Gjerning er gjort«.²⁵

Jacob A. Riis havde gjort sig fri af Ribe og var blevet amerikaner.

Noter:

1. Brev til Emma Reinsholm 4. maj 1898.
2. L. J. Koch: Under Præstegårdens Tag. 1948. Side 107.
3. Jacob A. Riis: The Making of an American. 1970-udgaven, side 300. I denne udgave har Jacob A. Riis's barnebarn J. Riis Owre skrevet et langt og meget oplysende efterord om Jacob A. Riis's liv efter 1901.
4. Brev til Emma Reinsholm 25. juni 1905.
5. Brev til Emma Reinsholm 19. august 1905
6. Brev til Emma Reinsholm 18. marts 1906.
7. Brev til Emma Reinsholm 18. juni 1906.
8. Brev til Emma Reinsholm 9. juni 1908.
9. Brev til Emma Reinsholm 5. maj 1908.
10. Artiklerne blev offentliggjort i Ripenser-Bladet 1924 nr. 10, 1925 nr. 21 og 1926 nr. 24.
11. Brev til Emma Reinsholm 3. august 1913.
12. Brev til Emma Reinsholm 7. oktober 1909.
13. Skolen i Ribe. Ribe Katedralskole 1145-1995. 1995. Side 58-61: Iver Kjær: Fra skolens bibliotek.
14. Brev til Emma Reinsholm 4. oktober 1908. - Vandværksbestyrer Niels Tarp (1860-1951) var gift med Jacob A. Riis's søster Sofie. - Carl F. Rosenstand (1852-1931). Stiftskasserer og bankdirektør i Ribe.
15. Jacobine Hyphoff ejede Ribe Stifts-Tidende fra 1858 til 1867. Som redaktør og ansvarlig overfor presseloven ansatte hun Jacob A. Riis's far overlærer Niels E. Riis. Da hun i 1867 blev gift med typograf J. A. Stegemann, overtog denne redaktionen af avisen.
16. Brev til Emma Reinsholm 13. november 1909. - Skolekammeraten var møllersønnen Hans Windfeld-Hansen (1847-1931). Møller og landstingsmand.
17. Brev til Emma Reinsholm 13. februar 1906.
18. Brev til Emma Reinsholm 30. marts 1906.
19. Brev til Emma Reinsholm 19. juli 1909. - A. M. Gjern var herredsfoged i Ribe 1872-1900. Boede på Skibbroen 27.
20. J. E. Bøggild (1878-1929). Dansk generalkonsul i New York.
21. Brev til Emma Reinsholm 9. december 1899.
22. Brev til Emma Reinsholm 19. september 1911.
23. Brev til Emma Reinsholm 4. maj 1911.
24. Brev til Emma Reinsholm 17. juli 1906.
25. Jacob A. Riis: The Making of an American. 1970 udgaven, side 336-337.

Susanne Benthien, f. 1941, bibliotekar og leder af Ribe Lokalarkiv. Har skrevet Ribe og Omegns Brugsforening - 75 år, 1984; artikler i Ripenser-Bladet 1992 og 1994; artikel i Sjæk'len 1997.

Kirkebro og ti gravhøje fra yngre stenalder

Lidt om nogle stenalderudgravninger i Ribe Amt

af Arne Tubæk Naamansen

I det sidste årti har jernalderudgravninger sat sit præg på Esbjerg Museum. Specielt har udgravninger forud for den nye motorvejsstrækning Esbjerg-Kolding krævet mange ressourcer. Disse undersøgelser har givet mange nye lokaliteter indenfor såvel sten-, bronze- og jernalder samt middelalder og renaissance. Udover det store motorvejsprojekt har der været mere almindelige sager såsom råstofsudvinding, frilægning af arealer til byfornyelse, truede gravhøje på grund af pløjning osv. Nogle af disse undersøgelser har bl.a. resulteret i undersøgelser af anlæg fra stenalderen. Her primært stenalderens sidste del, yngre stenalder fra 4000 til 1800 f. Kr. Yngre stenalder eller bondestenalderen i Danmark inddeles i tragtægertid, som kan deles i dyssetid (4000-3300 f. Kr.) og jættestuetid (3300-2800 f. Kr.), enkeltgravstid (2800-2400 f. Kr.) og i dolktid (2400-1800 f. Kr.) efter fremherskende genstande og begravelsesformer.

Som det ses af nedenstående, hersker der i dansk arkæologi en del betegnelsesforvirring. Der kan ikke skabes enighed om entydige betegnelser for de forskellige perioder i forhistorien. Eksempelvis kendes enkeltgravstid også under betegnelserne: Stridsøksetid, mellem-neolitikum B og yngre-neolitikum.

Det moderne landbrugs maskiner og den

effektivitet det kræver at drive landbrug gør, at mange overpløjede gravhøje er i fare for at blive totalt pløjet bort. Landmandens iagttagelser i forbindelse med pløjning over overpløjede høje er vigtige. Hvis man iagttager noget under pløjningen, som ikke ser helt almindeligt ud, f.eks. mange opløjede sten på højen, bør man kontakte sit lokalmuseum. Der er flere og flere overpløjede gravhøje, som snart er helt bortpløjet, og man kan derfor frygte at værdifulde oplysninger og fund vil gå tabt. De mindre enkeltgravhøje er, sammenlignet med de større gravhøje fra bronzealderen, lettere at sløjfe ved f.eks. pløjning (H. Rostholm 1986, s. 9).

Mange af gravhøjene er blevet undersøgt, siden man for godt hundrede år siden begyndte at undersøge denne anlægstype. Kaptajn A. P. Madsen (1822-1911) undersøgte mange høje, specielt i Skast Herred i årene 1891-1901, hvor han var ansat af Nationalmuseet til at foretage registreringer af jordfaste fortidsminder i samme område. På fig. 1 ses kort over del af Brøndum sogn, hvor Madsens højregistreringer samt undersøgte høje er markeret.

Den første systematiske og landsdækkende registrering af fortidsminder i Danmark var de herredsberetninger, der startede i 1873, men først var afsluttet i 1930. Landet blev igen fra 1937 til 1956 gennemrejst af ar-

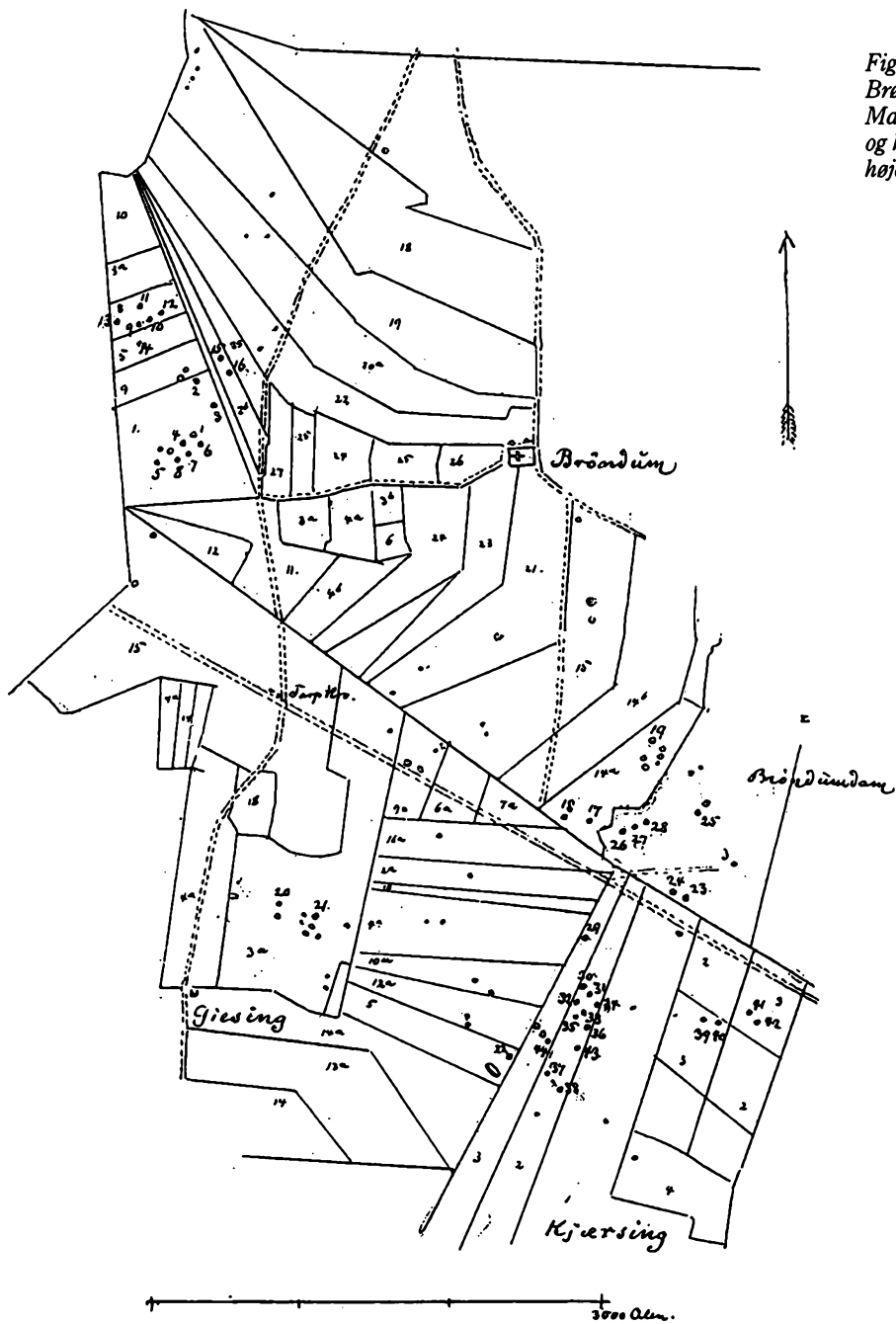

Fig. 1. Kort over del af Brøndum sogn med A. P. Madsens højregistreringer og hans undersøgte gravhøje.

kæologer. Denne gang var det fredningsrejser med det formål at gennemgå de tidligere registrerede oldtidsminder. Højene har i forbindelse med registreringerne fået tildelt et såkaldt sb. (sognebeskrivelses) nr. Oldtidsminderne blev registreret og nummereret fortløbende indenfor det enkelte sogn. Registreringen er af svingende kvalitet, og der kan stadig findes gravhøje, som ikke er registrerede, som f.eks. gravhøjen ved Størsbøl, som senere skal beskrives.

Udgravningsmetoden i forrige århundrede og begyndelsen af dette århundrede gør, at det ofte kan betale sig at foretage efterundersøgelser. Tidligere koncentrerede man sig om højens centrale del. Derved fik man ofte udgravet højens oprindelige grav, mens højens yderområder ikke blev undersøgt. Disse områder kan tit skjule senere nedlagte begravelser. Dertil kommer arbejdstempoet, samt brugen af lokal arbejdskraft, der gjorde at detaljer let kunne overses. Eksempelvis fik A. P. Madsen under udgravningskampagnen i 1891 undersøgt over hundrede gravhøje (A. P. Madsen 1891). Metoden der blev brugt var, at man ud fra højens top, som fandtes på øjemål, udsatte et kvadratisk felt, gerne 'solret', med siderne øst-vest og nord-syd. Feltets sider var fire, fem eller seks meter alt efter højens størrelse. Først gravede man indvendig langs feltets fire sider en smal grøft, højst et spadestik dyb og så bred at en mand kunne gå i den. Derefter skovlede man fra denne grøft den centrale højere liggende del ned. Når dette felt var nede, gravede man en ny grøft og så fremdeles, hele tiden i tynde jævne lag. Som Brøndsted beskriver det så male-rikt: »... som naar man skærer af en Ost, vel at mærke rigtigt, uden at »hule«. Paa den

Maade vil den eller de Grave, Højen indeholder, efterhaanden langsomt dukke frem uden at ødelægges, ligesom ved Ebbetid Vandet synker om Strandbreddens Sten.« (J. Brøndsted 1925, s. 789 f.). Metoden i dag, hvor man bruger gravemaskine ved overpløjede høje, gør en totaludgravning, dvs. en helt frilægning af gravhøjen, mulig relativt billigt. Derved får man også undersøgt eventuelle andre begravelser end den første, som var årsag til højens opførelse.

Enkeltgravstid

Enkeltgravstid er først og fremmest kendetegnet ved de mange små gravhøje, der i bedste fald er bevaret i op til to meters højde. De præger stadigvæk landskabet i nogle områder af Sydvestjylland. Det skønnes at mindst 20.000 registrerede gravhøje i Midt- og Vestjylland er fra enkeltgravstid (H. Rostholm 1986, s. 19 f.). Lige sydøst for Bramming findes stadig et antal meget flotte og godt bevarede høje, ligeså nord for Guldager (se fig. 2). I mange tilfælde indeholder højene begravelser fra enkeltgravstid, og ofte har den døde fået en stridsøkse, den tids statussymbol, med som gravgave. Dette kendes fra mange egne i Danmark, men hovedsageligt fra Syd- og Vestjylland.

I slutningen af 1880'erne gjorde man den vigtige opdagelse, at de små høje rummede grave af en hidtil ukendt type. I disse enkeltgrave fandtes et fast inventar, hvoraf stridsøk- sen var den mest iøjnefaldende. Denne opdagelse medførte at højplyndringer i slutningen af århundredet blev et nyt bierhverv på hedesletterne i Midt- og Vestjylland. Formålet var at skaffe oldsager til salg til private eller museer (S. Thorsen 1979, s. 211).

Fig. 2. Gravhøje nord for Guldager. (Foto: A. T. Naamansen).

Stenalder ved Kirkebro

I forbindelse med udgravningen på lokaliteten Kirkebro i det nordlige Bramming, viste der sig ikke kun aktiviteter fra begyndelsen af yngre jernalder omkring år 500 e. Kr. (A. T. Naamansen 1993a, 1995). Der har også i perioder i bondestenalderen boet mennesker på dette attraktive sted. Der er nemlig tale om en højere liggende knold med sandet undergrund og gode omkringliggende engområder. Knolden ligger lige ned til flere åsystemer, der løber sammen og længere mod vest løber ud i den større Sneum Å. Ved udgravninger på Kirkebrobakken i 1993 og 1994 gjorde vi flere fund fra bondestenalderen.

Før vi gik i gang med udgravningen, var der fundet en del oldsager af flint på overfla-

den. Der var bl.a. tidligere fundet en flintøkse. Det drejede sig om en tyknakket økse af såkaldt Valby-type fra den sidste del af tragt-bægertid. Begyndelsen af denne periode er specielt kendetegnet ved jættestuerne, som også fandtes og stadig findes i Bramming Kommune. Bl.a. er der ved Bramming Hovedgård nord for Kirkebro udgravningen udgravet en jættestue under en høj bygget for omkring 5500 år siden. Jættestuen er udgravet af G. V. Blom for Nationalmuseet i 1898. Højen, som dækkede jættestuen, var godt en meter høj. Der blev i den nordnordøst-sydsvest orienterede jættestue, som højen dækkede, fundet tre fladehuggede flintdolke samt en tofliget fladehugget pilespid¹. Fundene af de fladehuggede flintdolke er ikke

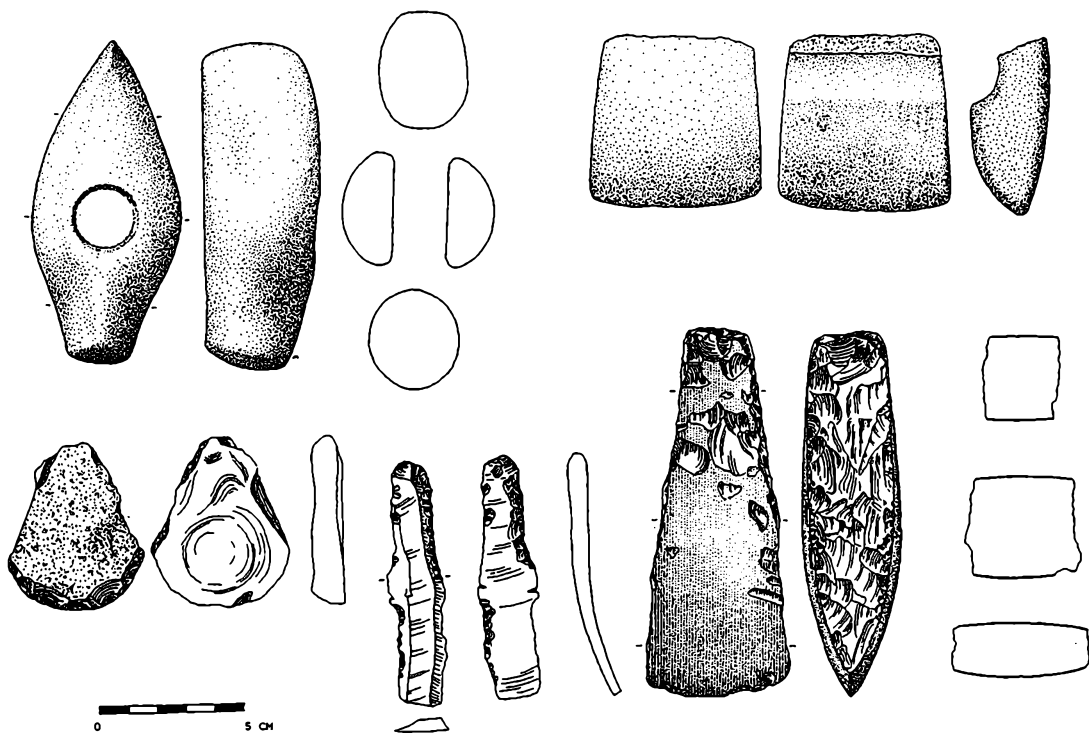

Fig. 3. Fund af oldsager fra stenalderen fundet på Kirkebrolokaliteten (Tegning: A. Thuesen).

samtidige med opførelsen af jættestuen, men viser, at jættestuen senere har været genbrugt som begravelsessted i dolktid. Under udgravningen blev der ligeledes fundet et ægfragment fra en skafthulsøkse formodentlig også fra dolktid. Vi fandt også forskellige andre flintoldsager, bl.a. en flække med re-touch og en skraber fra stenalderen (se fig.3).

Nord for udgravningsfelterne ved Kirkebro er der tidligere, ved Bramming Hovedgård på nordsiden af Ilsted Å, fundet en tyndbladet sleben økse (se fig. 4). Lige vest for udgravningsfeltet ved Kirkebro i engområderne er der tidligere fundet en fladehugget

pilespids fra dolktid eller ældre bronzealder. Måske er der tale om en uheldig jæger som for godt 3000 år siden ikke ramte sit bytte og derved mistede en pilespids. I den del af udgravningen, som fandt sted i 1994, fandt vi en i fladen ca. fem gange fire meter stor nedgravning fyldt med en del keramik (se fig. 5) samt bearbejdet flint. Gruben kan være del af en huskonstruktion, stolper vest for gruben tyder på dette. Det formodede hus og keramikken stammer fra begyndelsen af dolktid. I området fire kilometer nord for Kirkebro kendes andre huse med nedgravede gulve fra slutningen af stenalderen. I forbindelse

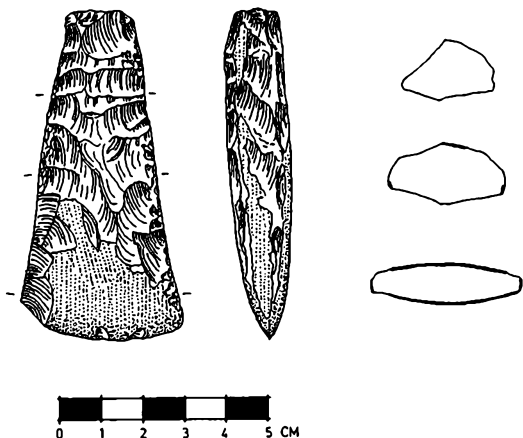

Fig. 4. Tyndbladet sleben flintøkse fundet nord for Kirkebro (Tegning: A. Thuesen).

med udgravningen ved Størsbøl nord for Bramming i 1994 fandtes flere velbevarede eksempler på dette (Siemen 1995), hustypen kendes flere andre steder i Danmark.

Ejeren af jorden, hvorpå Kirkebro bopladsen ligger, har tidligere fundet en stridsøkse på marken. Stridsøkseen, der er fra enkeltgravetid (se fig. 3), er fundet i den sydvestlige del af undersøgelsesområdet. Den stammer højst sandsynligt fra en nu ødelagt grav. Ved udgravningen af Kirkebro undersøgtes også området, hvor stridsøkseen blev fundet, dog uden resultat. Det kan dog ikke udelukkes, at der tidligere har ligget en gravhøj her. Før udgravningen sås stadig en svag højning på marken.

Nye og gamle undersøgelser af enkeltgravhøje

I perioden 1992 til 1994 har forfatteren for Esbjerg Museum undersøgt ni sikre og én mulig enkeltgravshøj. Resultaterne af disse un-

dersøgelser skal her fremlægges: Deres udgravningsårsag, deres bevaringsstand, om de tidligere er undersøgt, og om resultaterne af disse undersøgelser. Det drejer sig om ti meget forskellige høje, beliggende fem forskellige steder i Ribe amt. En høj ved Jerrig lige vest for Grindsted, fem høje lige vest for Brøndum nord for Esbjerg, en høj ved Frøkær nord for Esbjerg, to høje ved Størsbøl nord for Bramming samt en mulig høj ved Kirkebro i Brammings nordlige udkant.

Nogle af højene er tidligere blevet undersøgt af A. P. Madsen, men det har før vist sig, at det kan betale sig at genundersøge disse høje. Dette skyldes bl.a. de nye udgravningsteknikker. Nu afdækkes højen helt ved hjælp af gravemaskine. Tidligere gravede man blot et hul centralt i højen og gik fra toppen til man stødte på oldsager, hvorved gravens struktur ikke altid blev registreret, ligesom dybere liggende grave eller grave, som ikke var placeret centralt i højen, ikke altid blev fundet.

Brøndum høj I

I 1992 undersøgte Esbjerg Museum fem høje vest for Brøndum (A. T. Naamansen 1993, s. 88 f.). Hedeselskabet havde dybdepløjet et areal på 15 ha og indenfor dette område var fem tidligere registrerede høje⁴. Gravhøjene i Brøndum sogn blev i 1891 registreret af A. P. Madsen i forbindelse med herredsberejningerne. I forbindelse med denne registrering iværksatte A. P. Madsen ved hjælp af arbejdsfolk udgravningen af en serie høje i Ribe amt. I Brøndum sogn fik han undersøgt, registreret og illustreret i alt 44 høje (A. P. Madsen 1891, s. 301 ff.)

A. P. Madsen undersøgte i 1891 højen til at

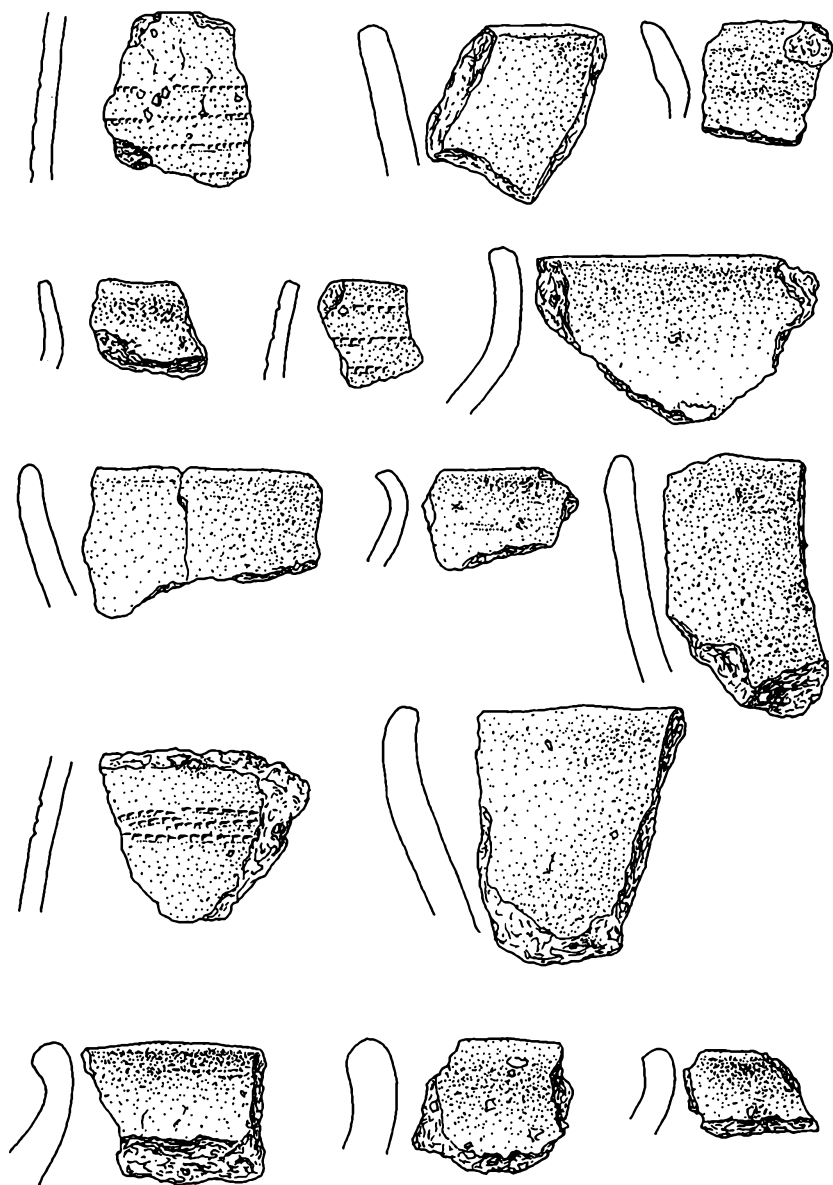

Fig. 5. Keramik fundet i dolktidsgruben på Kirkebro (Tegning: A. Thuesen).

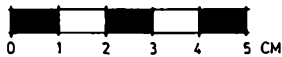
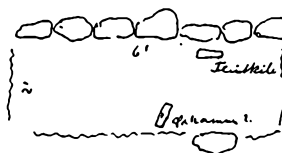

Fig. 6. Udsnit af A. P. Madsens beretning for højundersøgelser i Brøndum sogn, her A. P. Madsens høj 3, i teksten nævnt som Brøndum høj I.

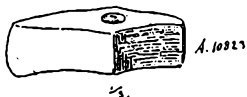
Udgivelsesår:
1916, 1905.

Høj 3 eller 1 i Brøndum.
46' i Tværmål, 4' høj.
Under stienes rekkede var en 6' lang 2' bred Grav.
Længderetning Ø til V. Bunden af Graven 2' under
slættens overflade. Den nordlige Langside
var kantet med en Række Sten. Ved den sydlige
Langside var kun en enkelt Sten.

Omtrent 10" over Gravens Bunden, fandtes ved den nordlige
Langside, en sådan Stenkiste med Eggene mod Vest - og 1 1/4'
derfor med Sydenden i Graven en Økammer af Sten. (2)

Økammer
nr. 2.

være 14 m i tværmål og 1,2 m høj. Ved A. P. Madsens udgravning konstateredes under højens midte en 1,8 m lang og 0,6 m bred grav med længderetning øst-vest. Bunden af graven var 0,6 m under højens overflade. I graven var den nordlige langside sat med en række sten langs kanten. Ved den sydlige langside konstateredes kun en enkelt sten. Omtrent 0,25 m over gravens bund fandtes ved den nordlige langside en sleben flintøkse med æggen mod vest og i sydsiden en stridsøkse fra den tidlige del af enkeltgravskulturen⁵. (Se A. P. Madsens beskrivelse af denne grav i fig. 6).

I 1943 var højen 1,25 m høj og 14,75 m i diameter. I toppen var der en lav sænkning, nemlig spor af A. P. Madsens udgravning i 1891. Ved undersøgelsen i 1992 blev højen registreret i dens udstrækning, og centralt under

højen fandtes en bundgrav. Nedgravningen til graven var cirkulær / oval med øst-vestlig længderetning med en meget diffus afgrænsning, 2,75 m øst-vest og 2,26 m nord-syd. Graven var gravet ca. 20 cm ned i den rene undergrund. I graven blev der fundet en flække med flækkeryggen opad og slagbullen mod øst samt tværretouch modsat slagbuleenden (se fig. 7). Gravgaven lå på gravbunden. Der var ingen spor af kiste eller ligskygge, ligesom der ikke blev fundet nogen form for stenkonstruktion i forbindelse med graven.

Brøndum høj II

Højen ligger på nordsiden af Skovridervej. A. P. Madsen registrerede højen i 1891 som værende 1,5 m høj og 18 m i diameter. I øst var der en større nedgravning, hvori der var bygget en kvægfold.

I 1943 registreredes højen som 0,75 m høj og 16,5 m i diameter. Den øverste del var gravet af og væltet ned på siderne. Efter sigende skulle der, formodentligt af private, være fundet en meget forvitret »stenhammer med skafthul«. Der er sandsynligvis tale om en stridsøkse.

Ved udgravningen i 1992 blev højens udstrækning registreret til 15 m i diameter. Der var spor af en dårlig bevaret ringgrøft samt enkelte sten muligvis fra en stenrand. Kvægfolden, som A. P. Madsen beskriver, sås meget tydeligt, som et markant mørkt næsten kvadratisk fyldskifte i højens østlige udkant⁶.

Brøndum høj III

Denne høj blev beskrevet af A. P. Madsen som 0,7 m høj og 10 m i diameter. Lidt øst for højens midte, 0,65 m under toppen fandtes en stridsøkse. Det var ifølge A. P. Madsen ikke muligt at konstatere en grav⁷.

I 1943 beskrives højen som 0,8 m høj med en diameter på 11 m. I toppen var et lavt fladbundet hul der var 2,75 x 2,75 m stort. Der må her være tale om resterne af A. P. Madsens undersøgelse, der kun har koncentreret sig om den centrale del. Den vestlige halvdel af højen var i 1943 overpløjet, mens den østlige var lynggroet hede. Ved undersøgelsen i 1992 kunne højen konstateres i dens udstrækning, 12 m i diameter, men uden spor af grave.

Brøndum høj IV

A. P. Madsen skriver i sin beretning fra 1891, om undersøgelsen af denne høj, at undergrunden blev nået en m under toppen af højen. Her stod to større sten med et mel-

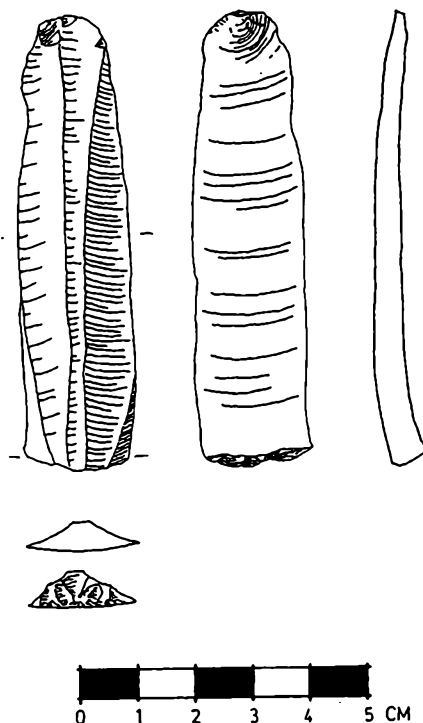

Fig. 7. Flække fra Brøndum høj I (Tegning: A. Thuesen).

lemrum på 1,6 m, retningen øst til vest. Ved den vestlige sten lå en øksehammer dvs. en stridsøkse¹⁰.

I 1943 registreres højen som 0,6 m høj og 9,5 m i diameter. I toppen var et fladbundet hul, 2,75 x 2,75 m stort. I 1960 blev højen sløjfet. Det var ikke i 1992 muligt at finde højen, den var totalt bortpløjet efter Hedeselskabets dybdepløjning¹¹.

Brøndum høj V

Højen er af A. P. Madsen i 1891 registreret som en mindre overpløjet høj. W. Schuldt

skriver i sognebeskrivelsen i 1943, at højen er 0,5 m høj og 12 m i diameter. I 1992 blev højen konstateret i dens udstrækning på 15 m, men der blev ikke fundet nogen bevarede grave i 1992¹².

Jerrig

I forbindelse med anlæggelsen af nyt rensningsanlæg til Grindsted by blev en høj vest for Grindsted by ved Jerrig undersøgt. Højen tegnede sig ved undersøgelsen i 1993 kun meget svagt i landskabet. I 1952 blev højen registreret som meget udpløjet, mens den ved herredsberedningerne i 1896 var 1,2 m høj og 19 m i tværmål (A. T. Naamansen 1993b, s. 88 f.).

Centralgraven lå øst-vest lidt decentralt i højen. Den var 2,9 x 1,4 m gravet 32 cm ned i undergrunden, og som eneste gravgave blev der fundet en stridsøkse. Den var placeret i den sydvestlige del af graven, med æggen mod nord. Over graven har muligvis stået en trækonstruktion, da der blev fundet stolpehuller henholdsvis øst og vest for graven (A. T. Naamansen 1993b, s. 89)¹³.

Overpløjede høje ved Størsbøl

I forsommeren 1994 undersøgte Esbjerg Museum to gravhøje ved Størsbøl, Vester Nykirke sogn. Højene ligger lige nord for den nye motorvej. Ved besigtigelse af de to høje i foråret 1994 blev det konstateret, at høj I fremstod som en nedpløjet høj, der dog stadig var synlig. Allerede i 1952 blev højen registreret som nedpløjet. Høj II, som ligger ca. 35 m øst for høj I var totalt nedpløjet og kunne kun ses som en lys plet på den nyharvede mark. Denne høj var ikke registreret i sognebeskrivelserne. Ved markvandring på denne

høj opsamledes skår fra yngre stenalder samt bearbejdet flint i den lyse plet. Der blev foretaget en udgravning, da højene var i fare for at blive helt bortpløjet¹⁴.

Der er syd og sydvest for højene foretaget udgravninger af stenalderbopladser med bevarede hustomter i 1993/94 forud for anlæggelsen af motorvejen Kolding-Esbjerg. Ved udgravningen af Størsbøl Vest er der bl.a. fundet flere huse med forsænkede gulve samt et hus med midtsule samt flere gruber med keramik og flint fra slutningen af bondestenalderen. Der er på Størsbøl Øst I bl.a. fundet stolpehuller fra tragtbægeretid med keramik, og enstensat kvindegrav fra enkeltgravstid under flad mark med godt 80 ravperler (Mejdahl 1994).

Størsbøl høj I

Højen var 16 m i diameter, der var ikke bevaret højfyld. Primærgraven i højen, der var 2,08 x 1,28 m vestsydvest-østnordøst orienteret og nedgravet 20 cm i undergrunden, lå en lille smule decentralt i højen. Efter afrømningen af muldlaget med gravemaskine fremstod centralgraven under højen, som en tydelig nedgravning, der utvetydigt tegnede omridset af en grav, med lyst fyld i nedgravningen og lyst hedesand i nedsynkningsgruben. I fyldet omkring kisten lå enkelte nævestore sten, specielt i den nordvestlige del. Der var ligeledes spor af kisten, som var 1,64 m lang og 0,60 m bred, sporene sås som mørkerebrunt humusholdigt sand.

Gravbunden bestod af flere koncentrationer af sortbrændte trækulsagtige kistespor af ca. en cm tykkelse. På kistebunden sås svage spor af ligskygge, som en mørkere gulbrun lidt fedtet substans. Af ligskyggen var lårbe-

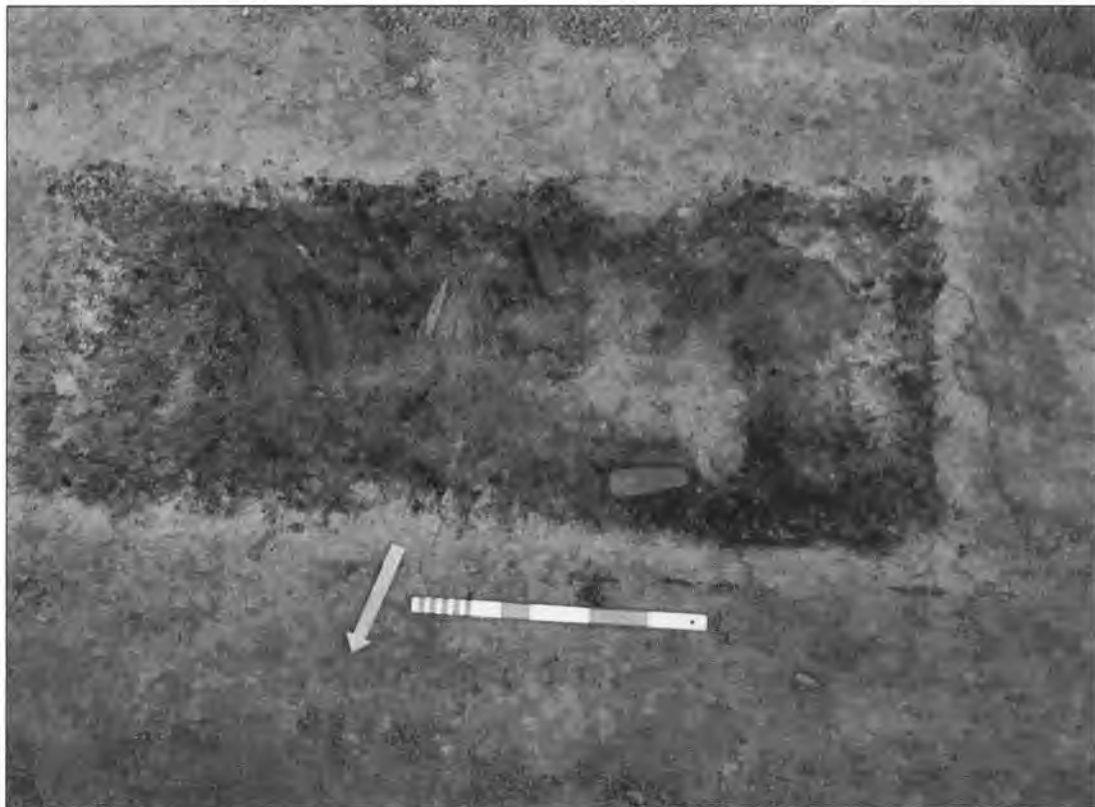

Fig. 8a. Graven under høj I fra Størsbøl (Foto: A. T. Naamansen).

nene samt hoved godt bevaret, mens rygsøjlen svagt anedes. Resten var meget utydeligt. Den døde lå på højre side med optrukne ben, med hovedet i vest og ansigtet vendt mod syd, som det var kotyme for datidens mænd. På gravbunden fandtes tre gravgaver: 1) En tyndbladet flintøkse der lå på breddesiden, æggen mod øst, det manglede æghjørne lå opad og mod nordøst. Flintøkse var placeret bag ved den afdødes ryg. 2) En stridsøkse der lå på breddesiden, æg mod nord og den nedadbuende nakkedel mod syd¹⁵. Stridsøk-

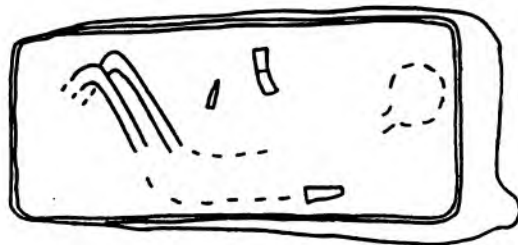

Fig. 8b. Graven under høj I fra Størsbøl. (Tegning: A. T. Naamansen).

sen var placeret foran den dødes brystkasse, samt 3) en flækkedolk, tilspidset flække pla-

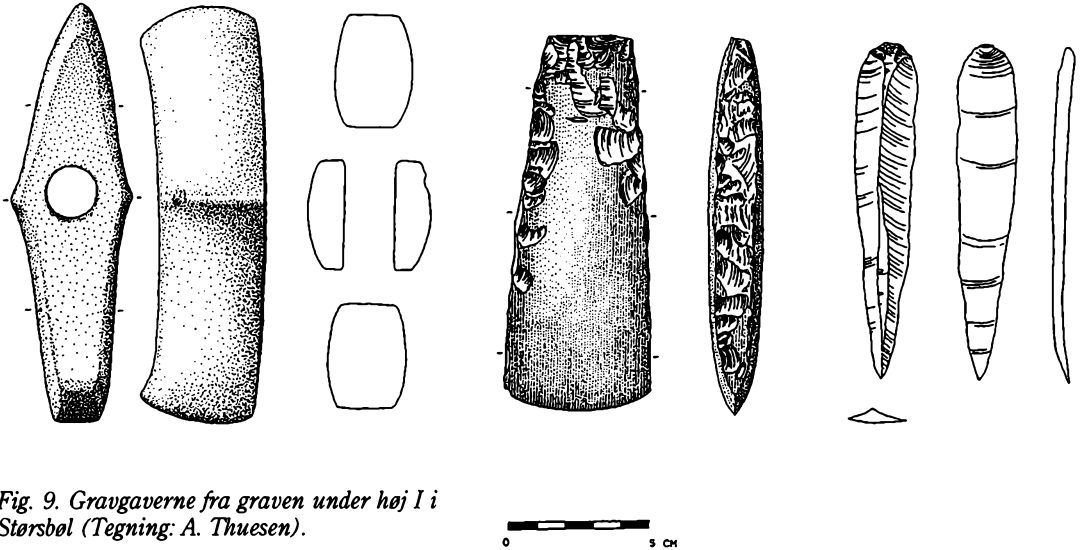

Fig. 9. Gravgaverne fra graven under høj I i Størsbøl (Tegning: A. Thuesen).

ceret ved den dødes hofte. Flækken lå med distalenden mod syd, rygside opad. Alle oldsager lå vandret på samme niveau i gravbunden (se fig. 8a, 8b og 9). Gravgaverne fra denne grav, der var fra den tidlige del af enkeltgravstid, lå kun ca. 20 cm under pløjelaget. En gang dybdepløjning og graven ville have været ødelagt, gravgaverne spredt og oplysningerne gået tabt. Under gravbunden sås en ramme ca. ti cm bred i nedgravningskanten, som muligvis kan stamme fra en konstruktion, der har stået omkring kisten, rammen var gravet yderligere små seks cm ned i undergrunden.

Størsbøl høj II

På grund af de mange opsamlinger på overfladen af pløjelaget hen over denne høj, prøvede vi at maskinsolde pløjelaget for at finde genstande fra evt. itupløjede anlæg. I pløjelaget fandt vi keramik og flint fra tragtbæger-

tid. Enten var gravhøjen opbygget af græstørv fra en boplads i området, her på kanten af et højere liggende plateau ved Sneum Å, eller også var gravhøjen opført ovenpå en tidligere boplads. Højen var pløjet så meget ned, at det ikke var muligt at konstatere hvilket der var tilfældet. Indlejret i græstørvene og formodentlig brugt i enkeltgravs-/dolktid var fund fra slutningen af tragtbægeretid. Bopladsmaterialet bestod af skiveskrabere, mange afslag, enkelte regelmæssige og en del uregelmæssige flækker af indtil seks til syv cm længde, små uregelmæssige flækkblokke samt lerkarskår. Disse var alle uornamenterede og et større stykke stammer fra en flad lerskive. Al keramikken var groft magret og gulbrun/rødbrun. Det hele kan formodentlig dateres til slutningen af tragtbægeretid.

Fra muldlaget stammer endvidere en flot bearbejdet fladehugget tofliget pilespids be-

varet i 2,9 cm længde. Det yderste af begge flige er brækket af (se fig. 10a og 10b). Det drejer sig formodentlig om en pilespids fra en itupløjet grav fra dolktid, der har ligget øverst i højen. Ekstra soldning omkring pilespidens fundsted, centralt på højen, gav ikke yderligere materiale fra dolktid. Der blev ikke fundet nogen primærgrav gravet ned i undergrunden under højen. Gravhøjen kan være opført i dolktid eller, hvis den var opført i enkeltgravstid, kan der være sket det, at graven var ødelagt.

Frøkær

Ved fredningsrejserne i 1943 ved W. Schuldt blev gravhøjen registreret som 1,05 m høj, og med en diameter på 15,25 m, toppen var udfladet og på hele højen groede lyng. I 1960 blev højen registreret som sløjfet.

I 1994 var højen truet af dybdepløjning i forbindelse med Hedeselskabets læplantning. Læhegnet, der skulle udskiftes, gik ind over højens nordvestlige del. Den overpløjede høj sås forud for undersøgelsen stadig som en markant højning små 20 m i diameter i et udyrket areal. Ved udgravningen tegnede højen sig i undergrunden til oprindeligt at have været 16 m i diameter¹⁶.

I august 1913 undersøgte inspektør Thomsen og konservator Rosenberg fra Nationalmuseet 18 gravhøje fra enkeltgravstid i Guldager sogn. Ved deres høj nr. 13 var der tale om en lynggroet gravhøj, 1,21 til 1,58 m høj og 19 m i diameter. Umiddelbart under lyngtørven fremkom en stenlægning A (muligvis en grav fra dolktid). Der fremkom ingen oldsager i stenlægningen. I en højde på 0,7 m iagtto de grav B, der var 3,5 m lang i øst-vest retning og 1,5 m bred. Gravens nordside var

Fig. 10. Pilespiden fra Størsbøl høj II (Foto: B. Kristensen).

forstyrret af en nedgravning. Ved hvert af de fire hjørner i graven lå en sten. I højde 0,57 m sås et kistelæg, 2,3 m langt og 0,65 m bredt, samt en sten i nordsiden og tre sten i sydsiden. Af liget sås kun benpartiet. Ved sydranden lå en 18 cm lang stridsøkse og ca. 25 cm øst for denne lå den 11,5 cm lange og 2 cm brede flække. Under liget sporedes rester af kistebunden¹⁷.

Højen lå ved udgravningen i 1994 i et uopdyrket areal med højt græs. Der blev konstateret to mulige grave centralt i højen, grav I og II, begge orienteret vest-øst. Begge grave var forstyrret af Thomsens undersøgelse for Nationalmuseet. Nedgravningen var ikke i bund i grav II, ligesom den ikke dækkede begge graves areal i fladen. De to grave ligger på samme niveau, gravet 25 cm ned i undergrunden og i forlængelse af hinanden. Grav I er en 2,35 m lang øst-vest og 1,45 m bred nord-syd rektangulær nedgravning med afrundede hjørner. Grav II er en 2,35 m i øst-vest og 2,20 m i nord-syd retning næsten kvadratisk nedgravning med lidt afrundede hjørner. Begge grave var fladbundede og uden spor af kiste eller ligskygge. Afstanden mellem gravene var 30 cm. Det, at gravene respekterer hinanden og ligger på samme niveau tyder på, at de er anlagt samtidig. I grav I blev der fundet et stykke keramik, mens der i grav II blev fundet to flintafslag og et stykke keramik.

Afslutning

Der var i alle de ovenstående undersøgelser tale om dårligt bevarede gravhøje. Graven ved Størsbøl var kun bevaret i meget ringe dybde. En enkelt dybere pløjning og oldsagerne var kommet ud af deres sammenhæng og måske vendt op til oversiden af pløjelaget. I gravhøjen ved Frøkær viste undersøgelsen, at der muligvis var to grave mere end Thomsen havde registreret. Der er således tale om, at der er anlagt to i forlængelse af hinanden placerede grave, og senere er der kommet endnu en grav fra enkeltgravstid højere oppe i højen. Ved Brøndum høj I viste det sig, at selvom A. P. Madsen havde undersøgt grav-

højen i 1891, havde han ikke været i bund og fået den nederste grav med. Både her og ved Frøkær kan de nye undersøgelser vise sig at være vigtige, da der er tale om flere grave under samme høj. Iagttagelserne ved de gamle og nye undersøgelser kan så køres sammen og måske give nye oplysninger med hensyn til tidsforskelle i gravtyper og oldsager.

Noter:

1. NM A 17130-33, Bramming Hovedgaard, Bramming Sogn. Der er tale om en tidlig 20,8 cm lang lancetformet fladehugget flintdolk (Lomborgs type I A/B) fundet i det sydlige af jættestuen. Fladehugget dolk med tosidet fæste samt en fladehugget dolk med tresidet fæste (Lomborgs type IV og V A) fundet i forkammeret, samt en fladehugget tofliget pilespids fundet i jættestuen. Beretning ved G. V. Blom 2/4 1899.
2. ESM 2101 Kirkebro, Bramming Sogn, stednr. 19.05.01. Undersøgelserne blev finansieret af Esbjerg Museum, Bramming Egnsmuseum, Bramming Kommune og Københavns Universitet.
3. A. P. Madsen 1891 & Nationalmuseet NM 10822-23.
4. ESM 1843, Skovridervej II, Brøndum Sogn, stednr. 19.05.02. Undersøgelsen af de fem høje blev finansieret af Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat.
5. Der er tale om en stridsøkse af Globbs type B, Nationalmuseet NM A 10822-23.
6. ESM 1843, Skovridervej II, høj I, Brøndum Sogn sb. 105 på matr. 1a af Brøndum by. I A. P. Madsens undersøgelser høj nr. 3.
7. ESM 1843, Skovridervej II, høj II, Brøndum Sogn sb. 114, på matr. 9 af Brøndum by.
8. Nationalmuseet NM 10836.
9. ESM 1843, Skovridervej II, høj III, Brøndum Sogn sb. 116 på matr. 2b af Brøndum by. I A. P. Madsens undersøgelser høj nr. 16.
10. A. P. Madsens undersøgelse for Nationalmuseet, NM 10836.
11. ESM 1843, Skovridervej II, høj IV, Brøndum Sogn sb. 117 på matr. 2b af Brøndum by. I A. P. Madsens undersøgelser høj nr. 15.
12. ESM 1843, Skovridervej II, høj V, Brøndum Sogn sb. 127 på matr. 9 af Brøndum by.
13. ESM 1889, Jerrig/Grindsted Renseanlæg, Grindsted Sogn, stednr. 19.06.02 sb. 64. Matr. 3a af Jerrig by. Undersøgelsen blev finansieret af Grindsted Kommune.
14. ESM 1916, Størsbøl Øst III, Vester Nykirke Sogn, sted-

nr. 19.05.15. sb. 25. Matr. 2a af Størsbøl by. Undersøgelsen af de to høje blev finansieret af Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat.

15. Der er tale om en stridsøkse af Globs type B.

16. ESM 2119, Frøkær, Guldager Sogn, stednr. 19.05.06 sb.

nr. 97. Matr. 1a af Bovbjerg. En undersøgelse af gravhøjen blev finansieret af Rigsantikvarens Arkæologiske Sekretariat.

17. Thomsens gravning i 1913, Nationalmuseet j. nr. 586/13 samt 626/13. NM 27636-37. Ved stridsøkseen er der tale om en Glob type H.

Litteratur:

Brøndsted, J. 1925: Hvad rummer vore kæmpehøje, og hvorledes udgraves de? FREM 49-1925.

Madsen, A. P. 1891: Undersøgelser i Ribe amt med særligt hensyn til stenalderen. Aarbøger for Nordisk Oldkyndighed og Historie 1891.

Mejdahl, Ulla 1994: Nr. 469. Størsbøl Øst I. Arkæologiske udgravninger i Danmark 1993.

Naamansen, Arne Tubæk 1993a: På sporet af Brammings fortid. Lokal-Årbogen 1993. Lokalhistorisk forening for Bramming Kommune.

-1993b: Hvad fem småsager førte til. Mark og Montre 1993.
-1995: Kirkebro-Landsby fra midten af 1. årtusinde. Fra Ribe Amt 1995.

Rostholm, Hans 1986: Udvalgte anlægsgrupper: Enkeltgravhøje. Arkæologiske udgravninger i Danmark 1985.

Siemen, Palle 1995: Nr. 562. Størsbøl Vest. Arkæologiske udgravninger i Danmark 1994.

Thorsen, Sven 1979: »Opofrende venner og farlige fjender....« 1890-ernes højplyndringer, og et bidrag til arkæologiens socialhistorie. Fortid og Nutid, vol. XXVIII hefte 2.

Arne Tubæk Naamansen, Esbjerg Museum, født 1962. Har studeret ved Aarhus Universitet samt Simon Fraser University, British Columbia, Canada. Bachelor i forhistorisk arkæologi og exam. art. i British Columbia Studier med vægt på Nordvestkystindianerne. Arbejdet som arkæolog i Tyskland, for Fyns Oldtid Hollufgaard samt for Esbjerg Museum siden 1988. Har skrevet flere faglige artikler i bl.a. Fynske Minder, Mark og Montre, Fra Ribe Amt samt Geografisk Orientering.

Fisk fra havet – til land og by

af Johs. Bredmose Simonsen

Lev sundt - spis fisk! Sådan lyder et slogan i dag, hvor der næsten hysterisk fokuseres på mad og sundhed.

I tidligere tid spiste den del af befolkningen, som boede i nærheden af vandet, fisk. Ikke for sundhedens skyld, men fordi det var billigt og en god afveksling fra den almindelige kost. Fra Vestkystens fiskepladser kørte de såkaldte krejlere ud med trillebør, cykel eller hestevogn for at forsyne de nærmeste landområder og byer med fisk. At sælge fisk på denne måde blev også mit job i 38 år, dog ikke helt så primitivt som her beskrevet.

I ni år havde jeg levet af at fiske, men i årene omkring 1952 blev indtjeningen og forholdene for fiskerne noget forringet. Der var for få fisk til for små priser. En fisketur varede dengang som regel fjorten dage, og fiskene blev ofte landet i engelske havne. På vejen hjem fra England fiskedes der igen i en halv snes dage, og efter ca. fire ugers fravær var vi atter hjemme hos familien. Pengene var små, og efter nogle få dage i havn sejlede vi ud igen på en ny fangstrejse.

Konsumfiskeriet var i disse år ved at kollapse, men redningen kom i form af et fiskeri efter sild, som på sildeoliefabrikker blev forarbejdet til olie og mel. I løbet af få år udviklede dette industrifiskeri sig til at blive det dominerende fiskeri fra Esbjerg.

Kutteren, jeg var forhyret med, forsøgte i

nogle måneder at fiske efter sild, men det krævede erfaring og gav i begyndelsen ikke den store fortjeneste. Efter en sommer med lange rejser på Nordsøen og et lille udbytte, besluttede vi på kutteren, at ville fiske fra Skagen i vinteren 1952-53. Det medførte, at vi atter skulle være hjemme fra familien.

Jeg var nygift, og med de mange fraværsdage og en relativ lille indtægt var det surt, derfor ville jeg gerne skifte job. Mange fiskere forlod i disse år fiskeriet. Flere fik arbejde på forskellige virksomheder i land, nogle stykker kom på seminariet og blev senere lærere. - Ingen af disse muligheder fristede.

Fra fisker til fiskehandler

Et rygte fortalte, at der var nogle fiskehandlere, der solgte fisk ambulant og klarede sig godt. Det fik jeg undersøgt og kom i forbindelse med en ældre fiskehandler, som havde solgt fisk på denne måde fra før 2. Verdenskrig. Han havde nu nået en alder, hvor han ville sælge sin fiskehandel. Efter at have været med ham på handelsture i nogle uger, besluttede jeg at købe forretningen med overtagelse 1. december 1952. Prisen var 10.000 kr.

I disse år var Fiskeriministeriet i gang med at forbedre forholdene omkring handelen med fisk. Tidligere havde der hersket anarki omkring denne form for handel. Der var dog

Nr. 290/53

Vandrebreve.

Efter derom fremsat begæring meddeles der herved

*Johanne Brandmose Simonen,*der er født den *14. marts 1927* i *Esbjerg*
og har hjemsted i *Ribe amt***Vandrebreve til omsættelse af varer til forhandling**i *Ribe* amt.Vandrebrevene berettiger alene til omsættelse af sådanne
varer, som ifølge næringsloven af 28 april 1931 § 40, jfr.
§ 41, eller en i henhold til næringsloven udfærdiget særlig
vedtægt må omføres til salg.Esbjerg politikammer, den *5/1 1953*.Afgift til politikassen
10 kr.

Nr. 1976. 1/4 Olaf O. Barfoed & Co.s forlag.

Fiskeriministeriet havde endvidere lavet en prototype af en varebil, indrettet til fiskehandel. Det var en Fordson, en stor bil med en lille, dårlig motor. En fiskehandler anskaffede sig en sådan bil. Der var én motor i bilen, én motor stod køreklar, og én motor var til reparation - det var en dyr drift.

Fiskehandlernes biler var en blandet samling, lige fra ombyggede ambulancer til østtyske E.M.W., vesttyske Borgward, franske Dyna og Renault, engelske Austin og Hilman og flere andre mærker. Ens for dem alle var, at de var meget lidt driftssikre, hvilket medførte store udgifter, og flere fiskehandlere knækkede halsen på disse biler.

Jeg besluttede mig for at købe en Volvo P.V. 444 varevogn, som kostede 14.800 kr. Finansiering af købet blev hjulpet af et Marshall-lån, en låneforanstaltning fra det rige Amerika til det dengang forarmede Europa. Bortset fra lastvogne, var der i forvejen kun én bil af mærket Volvo i Esbjerg. Bilen måtte skaffes fra Odense, og en sælger derfra kom med den. Da bilen var købt, blev den indrettet som salgsvogn. Efter den tids forhold var det en meget moderne bil, bl.a. havde den et lille fritsiddende varmeapparat og en kæde til et rullegardin, der kunne trækkes op foran køleren.

På grund af stor arbejdsløshed måtte bilen kun indføres til Danmark som chassis og blev så bygget op af godt dansk bøgetræ. Volvo-bilerne skulle lanceres i Danmark, og der måtte ikke være fejl ved dem. Fabrikken dækkede derfor i flere år mine udgifter ved forskellige reparationer. Cirka hvert tredje år skiftede jeg bil, derved opnåede jeg at have fem Volvo-biler. Senere skiftede jeg til Folkevogne, de såkaldte rugbrød. Disse bilers kon-

en bestemmelse, som sagde, at en fiskehandler var forpligtet til at fortælle sin ægtefælle om sine indtægter, og ingen penge måtte skjules.

En lov blev vedtaget, hvorefter alle fiskehandlere skulle registreres og deres salgsvogne synes og godkendes af fiskerikontrollen. Desuden fik jeg på politistationen i Esbjerg, formedelst en afgift på 10 kr., udstedt et såkaldt vandrebreve, som gav mig lov til at handle med fisk, men kun i Ribe Amt. Det sidste kunne ikke overholdes, så det blev ignoreret.

struktion gjorde, at det var en bedre vogn at handle fra. I tidens løb havde jeg syv af dem.

Mine første biler var benzindrevne. I 1962 fik jeg, som en af de første, motoren ombygget til at kunne køre på gas. Det gav en billigere drift, men var også ret besværligt, da det krævede megen service. Senere gik jeg over til den mere økonomiske dieseldrift.

Først skal fisken købes - siden skal den sælges

Fiskene blev købt ved fiskehandlere (grosserere) på havnen. De levende fisk kom fra hyttefade, som blev halet op på et slæbested. Andre sorter fisk blev købt i Auktionshallen eller skaffet fra andre havne. Filetering og nedfrysning af fiskene var endnu ikke slået rigtigt igennem, derfor var priserne ofte små, desuden var der heller ikke noget, der hed moms.

Om vinteren købte jeg på fiskeauktionen torsk til hele ugens forbrug. Fiskeeksportørerne var irriterede over ham, der kun skulle købe nogle få kasser. De sagde: »Lad ham få de fisk, så vi andre kan komme videre«. Derfor undlod de at byde på fisken, som jeg således fik til en meget billig pris. Til min første uge købte jeg bl.a. 185 kg. torsk til priser fra 0,68 kr. til 0,82 kr. pr. kg. Levende rødspætter kostede 1,20 kr. og skrubber 0,80 kr. pr. kg. Torskefilet kostede 0,85 kr. og rødspættefilet 0,70 kr. pr. kg., og en pæn pighvar kostede 2,00 kr. Hvad udsalgspriserne var, husker jeg ikke, og det er måske godt nok. Retfærdigvis skal det bemærkes, at pengene var mere værd dengang. En lagerarbejder havde f.eks. i 1953 en ugeløn på 152 kr.

Et friskt liv som fiskehandler

Mit salgsområde strakte sig fra Ansager i øst til Kvong i vest. Desuden byerne Vejen og Askov, kombineret med en tur sydpå til Hjerding, Langetved og Lintrup, samt nogle institutioner i Esbjerg, Hjerding, Varde og Bramming, og i de senere år også i Tarm, Bølling, Rækker Mølle og Hanning.

Vi var vel omkring tredive fiskehandlere på den tid. Hver havde sit eget distrikt at handle i, og det blev stort set respekteret. Dog var jeg ude for, at en kollega solgte fisk i Hodde, som var mit distrikt, idet han fortalte, at jeg var død og ikke kom mere. Mine kunder blev meget overraskede, da jeg nogle dage efter dukkede lyslevende op igen.

Jeg startede som selvstændig fiskehandler en mandag morgen i december 1952. Turen gik fra Tistrup over Horne til Bovnum. Forinden havde jeg tegnet ruten op med forskellige kendemærker, som transformatorer og telefonmaster. Uheldigvis var der netop denne morgen en tæt rimtåge, som resulterede i, at jeg som det første kørte en forkert vej, og under vending af bilen gled det ene baghjul ned i grøften. Heldigvis kom en anden fiskehandler forbi og trak mig op på vejen igen.

Rimtågen blev liggende hele dagen, og jeg måtte hele tiden spørge om vej. Sidst på eftermiddagen kom jeg ind på en gård i Bovnum og solgte fisk der. Lidt senere dukkede en gård op i tågen. Jeg gik ind for at handle og opdagede, at de fisk jeg lige havde solgt lå på køkkenbordet. Jeg havde først handlet ved fordøren og var nu kommet om til bagdøren. Manden på gården lod mig få sin søn på ti år med som vejviser, og sammen fandt vi rundt til de forskellige gårde.

I begyndelsen handlede jeg kun i fire dage,

Hyttefade hales på land i Esbjerg Fiskerihavn 1938. (Foto: Gustav Jacobsen, Esbjerg Byhistoriske Arkiv).

den femte dag solgte jeg sildeskeletter. Fiskehandler Erik Nielsen (senere Dan-Cod Fish) var begyndt at filetere sild i et skur på

slæbestedet. De tilbageblevne sildeskeletter købte jeg og solgte dem videre til bønderne, der her fik et godt proteintilskud til deres gri-

se. Det var en god forretning i flere år. Dage-
ne inden leveringen til slagteriet måtte grise-
ne ikke få sild. Desværre var der nogle, der
ikke overholdt det, og derfor kom deres grise
til at smage af sild. Slagteriet trak i afregnin-
gen for disse silde-grise, og bønderne fik kol-
de fødder, de turde ikke købe mine sild.

Der var variation i at handle i Vestjylland og
Sønderjylland. Vestjyderne var seje og gav
sig god tid til en snak. Sønderjyderne var me-
re iltre og raske i bevægelserne. Også for-
skellen på land og by var tydelig. En tid var
der tale om, at der var kviksølv i fisk. Det tog
bønderne sig ikke af, men byboerne, der
kunne ryge én eller flere pakker cigaretter
om dagen, troede, at de skulle dø, hvis de spi-
ste fisk. En anden gang blev det sagt, at van-
det i havnene var forurenede, og det var sund-
hedsfarligt at opbevare fisk i hyttefæde, der
som bekendt er en stor trækasse, som ligger
i vandet, fuld af huller, som vandet frit kan
løbe ind og ud af. En frue i Vejen var meget
opskræmt og spurgte: »Hvor ofte skifter man
vandet i disse hyttefæde?«

De hygiejniske forhold var heller ikke så
gode som i dag. Fiskehandlerne brugte
avispapir til indpakning af fiskene. I Vejen
havde jeg en dag brugt »Land og Folk« til ind-
pakning. En frue besværede sig over, at fi-
sken blev pakket ind i et kommunistisk blad,
men blev formildet, da Kristeligt Dagblad
blev pakket udenom. En mand brokkede sig
over, at priserne på fisk var steget, men jeg
gjorde ham opmærksom på, at benzinpriser-
ne også var steget. Manden indvendte: »Men
du kører jo på gas«, og jeg svarede, at det var
der, fidusen var. Da jeg kørte fra ham, kunne
jeg i bakspejlet se, at han stadig stod og grun-
dede over, hvor den fidus var. En anden mand

mente, at pakken med fiskene var lille i for-
hold til prisen. Han fik yderlige fem blade
avispapir uden om pakken, og så var både
han og jeg tilfredse.

I Vejen var der i 1950'erne, foruden mig,
én fiskeforretning og to fiskehandlere, som
kørte byen tynd med små hestevogne. Man-
ge af byens beboere må have spist fisk, siden
der var plads til os alle fire. Vi havde et no-
genlunde godt forhold til hinanden. En af fi-
skehandlerne med hestevogn syntes, at det
var for dyrt at få fiskene sendt til Vejen med
toget, derfor tog jeg dem med til ham. Tirsdag
morgen stod han i byens udkant og ven-
tede på at få sine fisk, og derefter kørte vi ind
i gaderne og var konkurrenter.

Dengang fandtes ikke cafeteriaer, i stedet
var der f.eks. i Vejen fire pensionater, hvor de
unge mennesker spiste deres varme mad og
der havde de også deres faste fiskedage.

Det hele gik ikke i fisk

Fiskemanden var ikke bare en tilfældig han-
delsmand. Når jeg besøgte de samme hjem
uge efter uge, år efter år, kom jeg tæt på man-
ge mennesker og kunne ikke undgå at tage
del i deres glæder og sorger. De fleste kunden-
der købte fisk hver uge, og jeg havde stort set
kun flinke kunder. De, der var ubehagelige,
kunne ikke købe, dem kørte jeg forbi.

En bismervægt blev brugt til at veje fiske-
ne, og i Horne fandt nogle unge mødre ud af,
at denne vægt også kunne bruges til at veje
småbørn. Når jeg ankom, lå de små unger i
en ble klar til at blive hængt op i bismervæg-
ten. Sammen med moderen kontrollerede
jeg vægten fra uge til uge. En mor havde en
lille spæd pige, som ikke ville tage på i vægt.
Jeg diskuterede problemet med min kone,

»Sild er godt« - Vejen 1966. (Foto: Bent Schmidt Jørgensen. Privateje)

som havde nogen erfaring, idet vi selv havde småbørn. Vi blev enige om, at barnet fik for lidt at spise og derfor skulle have noget semuljevælling. Da jeg foreslog denne løsning for pigens mor, som var stor og meget barmsvær, rettede hun sig op og spurgte, om ikke jeg troede, at hun kunne føde sådan »et lille skidt«. Hvertil jeg kunne svare, at man før havde set en stor mælkespand, hvor der kun var en sjat på bunden. Pigen fik sin semulje og trivedes godt. Langt senere kom hun med sin lille datter og handlede med mig.

Ofte fik jeg en god og også fortrolig snak med mange mennesker, som jeg fik et nært forhold til. Nogle steder skulle der spørges til bedstemor og andre steder til børnene, som jeg fulgte, først medens de voksede til, og siden da de selv fik børn. Derved kom jeg til at handle med flere generationer. Jeg kom til flere gamle mennesker med fisk, det var påskuddet, for økonomisk kunne det ikke betale sig. Mange ældre mennesker boede ret isoleret på deres gamle landejendomme, de blev glade for at få besøg og høre nyt.

Stinne fra Kvong var ked af at skulle på plejehjem. Jeg lovede at besøge hende, når jeg var i Lyhne. Efterhånden blev det til et besøg i hver uge. Når jeg besøgte hende, kom også de andre beboere, så det blev til en lille sammenkomst, hvor jeg bl.a. måtte beundre deres sytøj. Det tog noget af min gode handelstid, men det hørte med. Dengang var der tid til den slags.

Den gamle vestjyske kultur eksisterede stadig i disse år. Det hændte, at jeg ikke traf nogen hjemme. Da gik jeg bare ind i køkkenet og lagde de fisk, som jeg bestemte, de skulle have. Flere steder var der lagt en pung eller endog en blanco-check frem, så kunne jeg selv tage, hvad jeg syntes, de skulle betale for fiskene. Ellers fik de kredit, til vi mødtes en anden gang. Sparekassen i Kvong havde til huse hos tømreren. Jeg var kommet ind i lokalet, hvor der var tomt, og pengene lå frit fremme. De to sparekassefolk drak kaffe i køkkenet. Engang traf jeg den ene af dem på landevejen, vi fik en sludder, og jeg spurgte, om det var en madpakke han havde på bagagebæreren. Han svarede: »Er du tosset, det er hele sparekassens pengebeholdning!«

Stor aktivitet på landet dengang

Der kørte også andre handelsmænd rundt for at slå en handel af med bønderne. Foruden fiskemanden var der en slagter, en kludehandler, som kørte rundt på cykel med en stor bylt på styret. Den indeholdt undertøj, trøjer og mange andre gode ting. En ostemand havde foruden ost også konserver i bilen, æblemanden solgte frugt fra Fyn, og en mand solgte reb, lavet af kasseret tovværk og høstbindegarn, en skærslipper var der også. Desuden »æ kunsti' dyrlæge«, som inseminerede kørerne og »æ wonnimand«, som transporterede en orne rundt til gårdene. Og så var der selvfølgelig posten, som troligt kom dag efter dag.

En by som Horne havde mejeri, brugsforening, købmand, slagter, bager, smedeværksted, murer, tømrer, elektriker, brødudsalg, barber, damefrisør, posthus, telefoncentral, kro, skole, kirke og et alderdomshjem. En kone brugte halvdelen af sin stue til en lille manufakturforretning, hvorfra hun solgte tøj og sysager. Desuden var der en foderstofforretning og et par vognmænd.

I de byer, som havde et mejeri, var der et vældigt leben, når hestevogne med mælkespande ankom til mejeriet. Efter at have afleveret mælken samledes mælkekuskene hos købmanden eller i Brugsen, hvor der blev snakket, og da kunne det godt gå gemytligt til. Beboerne langs mælkeruten gjorde ofte deres indkøb gennem mælkekusken, som medbragte en bestillingsseddel på de varer, der skulle købes. Varerne blev så afleveret på tilbageturen.

Ved skiftedag i november var vejene tæt besatte af hestevogne og små grå Fergusontraktorer, som flyttede karlenes og pigernes

klædeskabe og kommoder fra det ene arbejdssted til det andet. - Det meste af alt dette er nu fortid.

Ud i al slags vejr

Om vinteren med megen sne kunne det være drøje ture, men som ung gik der sport i at gennemføre fisketuren. Det hændte, at jeg kørte fast i sne eller røg i grøften, men så kom der altid en flink mand med en traktor og halede mig op igen. Med en årlig kørsel på over 30.000 km i alt slags vejr kunne uheld ikke undgås. Jeg har været udsat for nogle stykker, også nogle alvorlige, men heldigvis gik det altid kun ud over bilen.

En morgen i meget glat føre kørte jeg galt ved Solbjerg Plantage. Bilen røg over i den modsatte vejbane lige foran en modkørende bil og havnede i grøften. En anden gang blev jeg påkørt i et lysreguleret kryds af en mindre lastbil, der kørte over for rødt lys. Den tørnede ind i min bil, som væltede om på siden. Det var en underlig fornemmelse at stå på den ene dør og se ud af den lodretstående forrude. Nogle mennesker ville hale mig op af den anden dør, men tabte døren ned i hovedet på mig. Da skældte jeg ud.

Når en fiskebil vælter, opstår der stor ravage i fiskerummet, hvor fiskene blive væltet rundt i et værre rod. Dagen efter dette uheld undrede pigerne på plejehjemmet Hedelund sig over, at der mellem deres 50 kg. rødspættefiletter befandt sig glas med marinerede sild, røgede makrel og diverse dåser med salater.

Handelsmønstret ændres

Da jeg begyndte at sælge fisk i landdistrikterne var der liv, nu er der dødt. På gårdene var

Biluheldet på hjørnet af Gl. Vardevej og Parkvej den 4. juni 1981. (foto: Privateje)

der tidligere karle, piger og som regel en del børn, og da kunne der sælges fisk. I dag er gårdene affolket. Hvor der før var mange mennesker, er der nu i bedste fald en mand, en kone, en traktor og en røremaskine.

Dermed forsvandt også muligheden for at kunne leve af at sælge fisk på landet. I stedet satsede jeg på de mindre byer og institutioner, f.eks. højskoler, efterskoler, hoteller, plejehjem og centralkøkkener. Når en første-assistent i et storkøkken selv skulle være leder af et større køkken, fulgte jeg ofte med og havde, da jeg stoppede som fiskehandler, fiskeleverancen til 25-30 større køkkener.

Med fiskeriet skete der også store forandringer i disse år. Det store industrifiskeri udviklede sig eksplosivt. Mange kuttere opgav konsumfiskeriet, og gav sig i stedet til at fiske til sildeoliefabrikkerne.

I pinsen 1955 lå der i havnen mange industrikuttere med store laster. De pumpede deres spildevand ud i havnebassinet, hvor det

lagde sig som en oliehinde over vandet. Resultatet blev, at alle de levende rødspætter i hyttefadene døde. Et tab for fiskehandlerne på over 5.000 kr. Herefter blev det opgivet at opbevare levende fisk i hyttefade i Esbjerg havn.

Siden før århundredskiftet havde grundlaget for fiskeriet fra Esbjerg ellers været ilandbringelse af levende rødspætter. Dette fiskeri ophørte nu helt, og en epoke af fiskeriets og havnens historie var forbi. Der blev lavet en adskillelse mellem konsumhavnen og industrihavnen, men det var for sent. Kutterne havde allerede fået dammen, bassinet i bunden af skibet, fjernet, og skibene kunne nu kun bringe rensede og isede rødspætter i land. Herved kom fiskehandlerne i klemme.

Det blev forsøgt at skaffe levende rødspætter til byen fra Hvide Sande og nordjyske havne. Fiskene blev kørt til Esbjerg på lastbiler, som havde et bassin, hvor der blev pumpet ilt ned til fiskene. Denne transport blev for dyr,

derfor gik man over til at sende de levende rødspætter i kasser, men ved ankomsten til Esbjerg var de som regel døde. I dag sælges der stort set kun slagtede og isede rødspætter.

Fiskemanden ser i bakspejlet

Det var letsindigt at satse sin tilværelse på ambulans fiskerhandel. Der skulle ikke meget til, før grundlaget for eksistensen var væk. Forretningens trivsel var baseret på fiskemandens gode helbred og på, at der ikke skete uheld. Jeg har været særdeles heldig. I mine 38 år som fiskehandler har jeg kun haft omkring ved to ugers sygefravær. Flere gan-

ge har jeg været syg, da jeg tog hjemmefra, men efter turen ude i den friske luft kom jeg som regel rask hjem.

I sommeren 1991 solgte jeg forretningen. Det var med vemod, for fiskehandelen havde været en væsentlig del af min tilværelse. Undervejs havde der naturligvis været problemer af forskellig art, men de mange år kan jeg kun se tilbage på med stor taknemlighed.

Johs. Bredmose Simonsen f. 1927, fisker fra 1943 til 1952, fiskehandler fra 1952 til 1991. Har skrevet artikler til bl.a. Fra Ribe Amt 1992 og 1993, Ribe Stiftsbog 1992 og 1994, Fiskeri- og Søfartsmuseets årbog, Sjøæk'len 1993, samt bogen Fiskeriet set fra dæk og kaj, 1993.

Et udvalg af historisk litteratur om Ribe Amt

»Fra Ribe Amt« bringer hvert år en liste over bøger og tidsskriftsartikler vedrørende Ribe Amts historie. Oversigten er udarbejdet efter oplysninger fra Centralbiblioteket samt enkelte private. Redaktionen vil være taknemmelig for oplysninger, der kan bidrage til at gøre listen så fuldstændig som muligt.

Til orientering skal anføres, at når der i litteraturlisten henvises til Egnsbogen 1995, så er det Grindsted-Bil-lund-egnen der dækkes. Når der henvises til Lokal-årbogen 1995 er det Bramming Kommune der dækkes.

Historieformidling

Tidsskrifter

By, marsk og geest, 7. årsberetning 1994 (Den antikvariske Samling, Ribe, 1995)

Egnsbogen Grindsted/Billund 1995 (Red. T. Michelsen, C. Overgaard, F. Odegaard, 64 s., ill.)

Fra Ribe Amt XXVI-3, 1995 (Red. af S. Manøe, A. Frandsen og V. Bruhn, udg. af Historisk Samfund for Ribe Amt, 150 s., ill.)

Lokal-årbogen 1995. Lokalhistorisk Forening for Bramming Kommune (Bramming, 1996, 110 s., ill.)

Mark og Montre 1995 (Red. Stig Jensen, Jakob Kieffer-Olsen og Mariann Ploug. Udg. af Ribe Amts Museumsråd 1995, 84 s., ill.)

Sjæk'len 1995. Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet i Esbjerg (Esbjerg, 1996, 160 s., ill.)

Museer/Arkiver

Andersen, Gyrithe. Besøg fra Letland (Mark og Montre 1995, s. 53-56)

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver (Fra Ribe Amt 1995, s. 419-434)

Guldberg, Mette. Vestjylland og Verden II (Mark og Montre 1995, s. 46-48)

Hansen, Finn Lillethorup: Natur- og kulturskolen ved Museet på Sønderkov (Mark og Montre 1995, s. 7-9)

Jensen, Stig: Fra elværk til museum (Mark og Montre 1995, s. 3-6)

Knudsen, Svend Aage. Et netværk af museer - på vej mod nye tider (Mark og Montre 1995, s. 57-60)

Madsen, Per Kristian. Ribes lange middelalder - om Den antikvariske Samlings nye udstilling (By, marsk og geest 1995, s. 5-9)

Museerne i Ribe Amt (Mark og Montre 1995, s. 82-83)

Nielsen, Teresa. Billeder beretter - fotos, der belyser Vejen Kunstmuseums fortid (Mark og Montre 1995, s. 10-15)

Register til Mark og Montre 1965-1995. Ved Birgitte Herreborg Thomsen (Mark og Montre 1995, s. 61-81)

Smidt, Thea. Hunderup Sognearkiv - portræt af en forening (Lokal-årbogen 1995, s. 42-43)

Tougaard, Svend m.fl. Sælundersøgelserne på Fiskerimuseet (Sjæk'len 1995, s. 110-127)

Ploug, Mariann. Skelettet i skabet - eller noget, der ligner (Mark og Montre 1995, s. 16-21)

Årsberetning fra Fiskeri- og Søfartsmuseet, Esbjerg (Sjæk'len 1995, s. 128-147)

Administrationshistorie

Kommunalreformen, 1970

Blåvandshuk Kommune. De første 25 år i billeder og tekst. (Red. Kaj Sønnichsen og Lokalhistorisk Arkiv, Blåvandshuk 1995, 70 s., ill.)

Idealismen røg af mode! - 25 års kommunalreform - Bramming kommune og sammenlægningen med Darum, Gørding, Hunderup, Vejrup og Vester Nykirke kommuner. (Red. af Olaf Bak og Stig Hegn, Bramming, 1995, 40 s., ill.)

Tygesen, Sven. Billund Kommune. En kommune blev født... Kommunesammenlægningen 1970 (1995, 39 s., ill.)

Tygesen, Sven. Kommunesammenlægningen Grene og Vorbasse (Egnsbogen 1995, s. 23-32)

Arkæologi

Feveile, Claus. Gråbrødregade i Ribe - arkæologiske resultater 1995 (By, marsk og geest 1994, s. 61-66)

Frandsen, Lene B. Nye grave med tekstiler fra Lønne Hede (Mark og Montre 1995, s. 37-40)

Høhling Søsted, Kasper. Fortiden under Vorbasse Sparekasse (Mark og Montre 1995, s. 41-45)

Larsen, Tommi. Utroligt, hvad der gemmer sig under Bramming! (Lokal-årbogen 1995, s. 90-93)

Moses, Søren. Toftegård Bagehus (Mark og Montre 1995, s. 26-31)

Naamansen, Arne Tubæk. Kirkebro. En landsby fra midten af første årtusinde (Fra Ribe Amt 1995, s. 368-378)

Roesdahl, Else. Handel og middelalderarkæologien - et debatoplæg (By, marsk og geest 1994, s. 11-14)

Siemen, Palle. Højene på Brammingegnen II (Lokal-årbogen 1995, s. 66-76)

Skov, Hans. Dæmning, møllestrøm og byport - en arkæologisk undersøgelse af Nederdammen og Nørreport i Ribe (By, marsk og geest 1994, s. 15-30)

Søndergaard, Steffen M. Bygningsarkæologisk undersøgelse af 1500-tals bindingsværkshuset i Fiskergade i Ribe (By, marsk og geest 1994, s. 41-50)

Søsted, Kasper Høhling: Fortiden under Vorbasse Sparekasse (Mark og montre 1995, s. 41-45)

Besættelsestiden

Bertelsen, Søren. De fire søstre (Fra Ribe Amt 1995, s. 345-352)

Birger, Arthur. Den tabte barndom. En lettisk flygning i Vestjylland (Fra Ribe Amt 1995, s. 353-367)

Jensen, Aksel. Erindringer fra 1939-45 (Fra Ribe Amt 1995, s. 324-335)

Kristiansen, Anna. Sådan oplevede jeg besættelsen 1940-1945 (Egnsbogen 1995, s. 38-41)

Olesen, Niels Wium: Glædestimer og frimandskår. Befrielsestid i Esbjerg (Fra Ribe Amt 1995, s. 299-323)

Schmidt, Kaj. 27. april 1945 - nedskudt fly ved Plougslund i Billund - 27. april 1995 (Egnsbogen 1995, s. 47-50)

Schönemann, Ingvar. Min krig. En legende om barndom, besættelse og befrielse (Esbjerg, 1995, 192 s., ill.)

Wraae, Alex. KZ-fange nr. 69124 fortæller... (Egnsbogen 1995, s. 33-37)

Fiskeri

Tougaard, Svend m.fl. Sælundersøgelserne på Fiskerimuseet (Sjæk'len 1995, s. 110-127)

Folkekultur

Begravelsesskikke

Futtrup, A. M.. Begravelsesskikke i Ribe Amt. Inden

for kirkegårdens port (Fra Ribe Amt 1995, s. 396-411)

Husfid

Fogtmann, Marianne. Sigøjnerliv i skotøjsæsker (Lokal-årbogen 1995, s. 77-83)

Madlavning

Moses, Søren. Toftegård Bagehus (Mark og Montre 1995, s. 26-31)

Sundhedsforhold

Bruun, Oscar. Lauridsen, John T. Oscar Bruun. Læge i pionertidens Esbjerg (Esbjerg, 1996, 164 s., ill.)

Foreningsliv

Bak, Olaf. En nybyggerby og dens borgerforening - noget om Bramming i årene 1895-1916 (Fra Ribe Amt 1995, s. 381-391)

Christensen, Leif. Bække Sportsforening gennem 100 år. Bække Sportsforening 1894-1994 (Bække 1994, 78 s., ill.)

De Gamle Drengene af 1930. Motionsklubben udi Jerne Sogn. 1930 - 15. september - 1990. (Esbjerg, 35 s., ill.)

Hansen, Børge E.. Jubilæumsskrift for Fanø Vesterhavsbadets Grundejerforening, 60 år, 1934-1994 (Fanø 1994, 46 s., ill.)

Holm, Poul. Bjergelavet »Blaavand« - om at »nære sig af vrage« ved den jyske vestkyst (Mark og Montre 1995, s. 32-36)

Holsted Kommune. Historisk billedbog VII. Foreninger (Holsted 1995, 64 s., ill.)

Smidt, Thea. Hunderup Sognearkiv - portræt af en forening (Lokal-årbogen 1995, s. 42-43)

Sørensen, Adolf. Sdr. Omme Sportsfiskerforening (Egnsbogen 1995, s. 3-6)

Øster Herreds Landboforening 100 år 1895-1995 (Ølgod, 1995, 107 s., ill.)

Handel, service og off. institution

Breinholt, Poul. Holm, Poul. Tre foretagere på Esbjerg Havn. Firmaet C. Breinholt, 1875-1953 (Sjæk'len 1995, s. 59-78)

Kjærsgaard, Helene. Esbjerg Kvindeforeningers Børneparkering (Fra Ribe Amt 1995, s. 392-395)

Lauridsen, I. M. Lauridsen, J. Gantzel. En banebry-

dende gårdejer og sparekassedirektør (Lokal-årbogen 1995, s. 94-97)

Plejhjemmet Egely - 25 år (Vejen 1995, 28 s., ill.)

Rohde-Johansen, E. Bramming Kro (Lokal-årbogen 1995, s. 55-57)

Industri og håndværk

A. B. Vejen Byggeselskab: 1995 - 40 år - 1995 (Red. Randi Sandbeck m.fl., Vejen, 1995, 36 s., ill.)

Hellvik, Irene. Ølgod Vandtårn (Mark og Montre 1995, s. 22-25)

Johansen, Eigil Rohde. Håndværkere i Bramming - I en hundredårig periode fra 1885 til 1985 (Bramming 1996, 50 s., ill.)

Kirkehistorie

Futtrup, A. M.. Begravelsesskikke i Ribe Amt. Inden for kirkegårdens port (Fra Ribe Amt 1995, s. 396-411)

Søndergaard, Steffen M. Malt gl. præstegaard: Historie og restaurering (Vejen 1995, 36 s., ill.)

Thalund, Henning. Vestjyske kirkeskibe (Udg. af Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet, Esbjerg 1995, 88 s. ill.)

Vitved, Birger. Vorbasse Kirke (Egnsbogen 1995, s. 17-22)

Kulturelle forhold

Arkitektur

Søndergaard, Steffen M. Bygningsarkæologisk undersøgelse af 1500-tals bindingsværkshuset i Fiskergade i Ribe (By, marsk og geest 1994, s. 41-50)

Søndergaard, Steffen M. Malt gl. præstegaard: Historie og restaurering (Vejen 1995, 36 s., ill.)

Kunst

Nielsen, Teresa. Billeder beretter - fotos, der belyser Vejen Kunstmuseums fortid (Mark og Montre 1995, s. 10-15)

Stednavne

Sørensen, Ejvind. Om Tjæreborg (Fra Ribe Amt 1995, s. 179-380)

Landbrug

Jørgensen, Laust. Hjowrdreng - og tjenestekarl i Darum i 1890'erne (Lokal-årbogen 1995, s. 84-89)

Schultz, Anna. Folkehold på Endrupholm i slutnin-

gen af 1800-tallet (Lokal-årbogen 1995, s. 58-61)

Øster Herreds Landboforening 100 år 1895-1995 (Ølgod, 1995, 107 s., ill.)

Naturforhold

Frøsig, Krestine. Bjøvlund Plantage (Lokal-årbogen 1995, s. 53-54)

Henningsen, Peter. Den jyske hede - endnu engang (Mark og Montre 1995, s. 49-52)

Henningsen, Peter. Hedens hemmeligheder - livsvilkår i Vestjylland 1750-1900 (Grindsted, 1995, 451 s., ill.)

Personalhistorie

Erindringer/biografier

Bertelsen, Søren. De fire søstre (Fra Ribe Amt 1995, s. 345-352)

Birger, Arthur. Den tabte barndom. En lettisk flygtning i Vestjylland (Fra Ribe Amt 1995, s. 353-367)

Breinholt, Poul. Holm, Poul. Tre foretagere på Esbjerg Havn. Firmaet C. Breinholt, 1875-1953 (Sjæk'len 1995, s. 59-78)

Bruun, Oscar. Lauridsen, John T. Oscar Bruun. Læge i pionertidens Esbjerg (Esbjerg, 1996, 164 s., ill.)

Daniels, Robert. Oh, mein Papa! (Lokal-årbogen 1995, s. 64-65)

Dinnesen, Jørgen. Larsen, Tommi. Jørgen Dinnesen (Lokal-årbogen 1995, s. 51-52)

Fogtmann, Marianne. Sigøjnerliv i skotøjsæsker (Lokal-årbogen 1995, s. 77-83)

Handberg, Franciska. Johansen, Eigil Rohde. Handberg-Slægten fra Darum Sogn (Bramming, 1996, 20 s., ill.)

Hollænder, Jens Nielsen. Rohde-Johansen, E. Jens Nielsen (Hollænder) og hans gård (Lokal-årbogen 1995, s. 98-100)

Jensen, Aksel. Erindringer fra 1939-45 (Fra Ribe Amt 1995, s. 324-335)

Jørgensen, Inger Marie. Esbjerg - herfra min verden går (Esbjerg, 1996, 120 s., ill.)

Jørgensen, Laust. Hjowrdreng - og tjenestekarl i Darum i 1890'erne (Lokal-årbogen 1995, s. 84-89)

Kjærsgaard, Helene. Esbjerg Kvindeforeningers Børneparkering (Fra Ribe Amt 1995, s. 392-395)

Kristiansen, Anna. Sådan oplevede jeg besættelsen 1940-1945 (Egnsbogen 1995, s. 38-41)

Lauridsen, I. M. Lauridsen, J. Gantzel. En banebry-

dende gårdejer og sparekassedirektør (Lokal-årb. 1995, s. 94-97)

Lauritzen, Ditlev. Lange, Ole. Logbog for Lauritzen 1884-1995. Historien om konsulen, hans sønner og Lauritzen Gruppen (Århus 1995, 406 s., ill.)

Schönemann, Ingvar. Min krig. En legende om barn-dom, besættelse og befrielse (Esbjerg, 1995, 192 s., ill.)

Sørensen, Morten. Smidt, Thea. Fra sognearkivet (Lokal-årbogen 1995, s. 62-63)

Wraae, Alex. KZ-fange nr. 69124 fortæller... (Egnsbogen 1995, s. 33-37)

Slægtshistorie

Christensen, Kaj. Outrup Sogns kirkebøger - registre 1798-1904 (Outrup, 1995)

Koefoed, Ib F. G.. Register til Ølgod sogns gård- og slægtshistorie af Tage Olesen (Ølgod Museum 1995, 222 s.)

Retsvæsen

Mulvad, Søren. Lustrup Birketing (By, marsk og gest 1994, s. 51-59)

Samfærdsel

Agerskov, Søren: Lillebæltsbroen og rejsen til Vestjylland (Fra Ribe Amt 1995, s. 336-344)

Bertelsen, Søren. De fire søstre (Fra Ribe Amt 1995, s. 345-352)

Hahn-Pedersen, Morten. Strukturer under forandring? Udviklingen i danske trafikhavne siden 1960 (Sjæk'len 1995, s. 78-109)

Skibsfart

Rederier

Breinholt, Poul. Holm, Poul. Tre foretagere på Esbjerg Havn. Firmaet C. Breinholt, 1875-1953 (Sjæk'len 1995, s. 59-78)

Lauritzen, Ditlev. Lange, Ole. Logbog for Lauritzen 1884-1995. Historien om konsulen, hans sønner og Lauritzen Gruppen (Århus 1995, 406 s., ill.)

Søfart

Bertelsen, Søren. De fire søstre (Fra Ribe Amt 1995, s. 345-352)

Guldborg, Mette. Hjerting 1763 (Sjæk'len 1995, s. 45-58)

Mathiesen, Hanne. De fattige strandmænd (Sjæk'len 1995, s. 9-44)

Strandinger

Holm, Poul. Bjergelavet »Blaavand« - om at »nære sig af vrage« ved den jyske vestkyst (Mark og Montre 1995, s. 32-36)

Socialhistorie

Bak, Olaf. Raunsøgård. Fra præstegård til fattiggård (Lokal-årbogen 1995, s. 44-46)

Kjærsgaard, Helene. Esbjerg Kvindeforeningers Børneparkering (Fra Ribe Amt 1995, s. 392-395)

Sørensen, Morten. Smidt, Thea. Fra sognearkivet (Lokal-årbogen 1995, s. 62-63)

Sygehushistorie

Bruun, Oscar. Lauridsen, John T.. Oscar Bruun. Læge i pionertidens Esbjerg (Esbjerg, 1996, 164 s., ill.)

Uddannelse og skole

Bjørn, Inge. Tidsbilleder (Dansk udsyn, årg. 74, nr. 2, 1995, s. 73-92)

Festskrift 1970-95. Janderup Skole (Janderup 1995, 50 s., ill.)

Hansen, Finn Lillethorup: Natur- og kulturskolen ved Museet på Sønderkov (Mark og Montre 1995, s. 7-9)

Henningsen, Hans. Askov Højskole i 80'erne - og noget af 90'erne (Dansk udsyn, årg. 74, nr. 2, 1995, s. 110-123)

Karstoft, Ruben. Af Grindsted Hanselsskoles historie - 3 (Egnsbogen 1995, s. 7-16)

Krageskov, Finn. Her var engang en grænse - Ungdomshøjskolen ved Ribe i anledning af skolens 100 års jubilæum (Vester Vedsted, 1995, 88 s., ill.)

Pinborg, Frede. Fra Bramminge Kommuneskole til Bakkevejens skole - tiden 1953-76 (Lokal-årbogen 1995, s. 101-109)

Ripenser-bladet, bd. 12, nr. 7-9 (Ribe, 1995)

Slumstrup, Finn. Et personligt billede. Askovkrisen, 1970'erne (Dansk udsyn, årg. 74, nr. 2, 1995, s. 94-108)

Ribe Amt eller dele deraf

Agerskov, Søren: Lillebæltsbroen og rejsen til Vestjylland (Fra Ribe Amt 1995, s. 336-344)

Andersen, Gyrithe. Besøg fra Letland (Mark og Montre 1995, s. 53-56)

Egnsbogen Grindsted/Billund 1995 (Red. T. Michelsen, C. Overgaard, F. Odegaard, 64 s., ill.)

Fra Ribe Amt XXVI-3, 1995 (Red. af S. Manøe, A. Frandsen og V. Bruhn, udg. af Historisk Samfund for Ribe Amt, 150 s., ill.)

Futtrup, A. M.. Begravelsesskikke i Ribe Amt. Inden for kirkegårdens port (Fra Ribe Amt 1995, s. 396-411)

Guldberg, Mette. Vestjylland og Verden II (Mark og Montre 1995, s. 46-48)

Hahn-Pedersen, Morten. Strukturer under forandring? Udviklingen i danske trafikhavne siden 1960 (Sjæk'len 1995, s. 78-109)

Hansen, Finn Lillethorup: Natur- og kulturskolen ved Museet på Sønderkov (Mark og Montre 1995, s. 7-9)

Henningsen, Peter. Den jyske hede - endnu engang (Mark og Montre 1995, s. 49-52)

Henningsen, Peter. Hedens hemmeligheder - livsvilkår i Vestjylland 1750-1900 (Grindsted, 1995, 451 s., ill.)

Jensen, Aksel. Erindringer fra 1939-45 (Fra Ribe Amt 1995, s. 324-335)

Knudsen, Svend Aage. Et netværk af museer - på vej mod nye tider (Mark og Montre 1995, s. 57-60)

Lauridsen, I. M. Lauridsen, J. Gantzel. En banebrydende gårdejer og sparekassedirektør (Lokal-årbogen 1995, s. 94-97)

Mark og Montre 1995 (Red. Stig Jensen, Jakob Kiefer-Olsen og Mariann Ploug. Udg. af Ribe Amts Museumsråd 1995, 84 s., ill.)

Museerne i Ribe Amt (Mark og Montre 1995, s. 82-83)

Sjæk'len 1995. Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet i Esbjerg (Esbjerg, 1996, 160 s., ill.)

Thalund, Henning. Vestjyske kirkeskibe (Udg. af Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet, Esbjerg, 1995, 88 s. ill.)

Tougaard, Svend m.fl. Sælundersøgelserne på Fiskerimuseet (Sjæk'len 1995, s. 110-127)

Billund Kommune

Henningsen, Peter. Den jyske hede - endnu engang (Mark og Montre 1995, s. 49-52)

Grene Sogn

Schmidt, Kaj. 27. april 1945 - nedskudt fly ved Plougslund i Billund - 27. april 1995 (Egnsbogen 1995, s. 47-50)

Tygesen, Sven. Billund Kommune. En kommune blev født... Kommunesammenlægningen 1970 (1995, 39 s., ill.)

Tygesen, Sven. Kommunesammenlægningen Grene og Vorbasse (Egnsbogen 1995, s. 23-32)

Vorbasse Sogn

Høhling Søsted, Kasper. Fortiden under Vorbasse Sparekasse (Mark og Montre 1995, s. 41-45)

Tygesen, Sven. Billund Kommune. En kommune blev født... Kommunesammenlægningen 1970 (1995, 39 s., ill.)

Tygesen, Sven. Kommunesammenlægningen Grene og Vorbasse (Egnsbogen 1995, s. 23-32)

Vitved, Birger. Vorbasse Kirke (Egnsbogen 1995, s. 17-22)

Blåbjerg Kommune

Frandsen, Lene B. Nye grave med tekstiler fra Lønne Hede (Mark og Montre 1995, s. 37-40)

Ploug, Mariann. Skelettet i skabet - eller noget, der ligner (Mark og Montre 1995, s. 16-21)

Outrup Sogn

Christensen, Kaj. Outrup Sogns kirkebøger - registre 1798-1904 (Outrup, 1995)

Outrup Sogn efter 1935 (Blaabjerg Egnsmuseum, 1995, 335 s., ill.)

Blåvandshuk Kommune

Blåvandshuk Kommune. De første 25 år i billeder og tekst. (Red. Kaj Sønnichsen og Lokalhistorisk Arkiv, Blåvandshuk 1995, 70 s., ill.)

Holm, Poul. Bjergelavet »Blaavand« - om at »nære sig af vrage« ved den jyske vestkyst (Mark og Montre 1995, s. 32-36)

Oksbøl

Birger, Arthur. Den tabte barndom. En lettisk flygtning i Vestjylland (Fra Ribe Amt 1995, s. 353-367)

Bramming Kommune

Frøsig, Krestine. Bjøvlund Plantage (Lokal-årbogen 1995, s. 53-54)

Lokal-årbogen 1995. Lokalhistorisk Forening for Bramming Kommune (Bramming, 1996, 110 s., ill.)

Rohde-Johansen, E. Bramming Kro (Lokal-årbogen 1995, s. 55-57)

Siemen, Palle. Højene på Brammingegnen II (Lokal-årbogen 1995, s. 66-76)

Bramming

Bak, Olaf. En nybyggerby og dens borgerforening - noget om Bramming i årene 1895-1916 (Fra Ribe Amt 1995, s. 381-391)

Birger, Arthur. Den tabte barndom. En lettisk flygtning i Vestjylland (Fra Ribe Amt 1995, s. 353-367)

Dinnesen, Jørgen. Larsen, Tommi. Jørgen Dinnesen (Lokal-årbogen 1995, s. 51-52)

Fogtmann, Marianne. Sigøjnerliv i skotøjsæsker (Lokal-årbogen 1995, s. 77-83)

Idealismen røg af mode! - 25 års kommunalreform - Bramming kommune og sammenlægningen med Darum, Gørding, Hunderup, Vejrup og Vester Nykirke kommuner. (Red. af Olaf Bak og Stig Hegn, Bramming, 1995, 40 s., ill.)

Johansen, Eigil Rohde. Håndværkere i Bramming - I en hundredårig periode fra 1885 til 1985 (Bramming 1996, 50 s., ill.)

Larsen, Tommi. Utroligt, hvad der gemmer sig under Bramming! (Lokal-årbogen 1995, s. 90-93)

Naamansen, Arne Tubæk. Kirkebro. En landsby fra midten af første årtusinde (Fra Ribe Amt 1995, s. 368-378)

Pinborg, Frede. Fra Bramminge Kommuneskole til Bakkevejens skole - tiden 1953-76 (Lokal-årbogen 1995, s. 101-109)

Darum Sogn

Handberg, Franciska. Johansen, Eigil Rohde. Handberg-Slægten fra Darum Sogn (Bramming, 1996, 20 s., ill.)

Hollænder, Jens Nielsen. Rohde-Johansen, E. Jens Nielsen (Hollænder) og hans gård (Lokal-årbogen 1995, s. 98-100)

Idealismen røg af mode! - 25 års kommunalreform - Bramming kommune og sammenlægningen med Darum, Gørding, Hunderup, Vejrup og Vester Nykirke kommuner. (Red. af Olaf Bak og Stig Hegn, Bramming, 1995, 40 s., ill.)

Jørgensen, Laust. Hjøvdræng - og tjenestekarl i Darum i 1890'erne (Lokal-årbogen 1995, s. 84-89)

Gørding Sogn

Idealismen røg af mode! - 25 års kommunalreform - Bramming kommune og sammenlægningen med

Darum, Gørding, Hunderup, Vejrup og Vester Nykirke kommuner. (Red. af Olaf Bak og Stig Hegn, Bramming, 1995, 40 s., ill.)

Lauridsen, I. M. Lauridsen, J. Gantzel. En banebrydende gårdejer og sparekassedirektør (Lokal-årbogen 1995, s. 94-97)

Træk af Gørding Sogns historie, bd. 2 (Gørding, 1995, 111 s., ill.)

Hunderup Sogn

Hollænder, Jens Nielsen. Rohde-Johansen, E. Jens Nielsen (Hollænder) og hans gård (Lokal-årbogen 1995, s. 98-100)

Idealismen røg af mode! - 25 års kommunalreform - Bramming kommune og sammenlægningen med Darum, Gørding, Hunderup, Vejrup og Vester Nykirke kommuner. (Red. af Olaf Bak og Stig Hegn, Bramming, 1995, 40 s., ill.)

Smidt, Thea. Hunderup Sognearkiv - portræt af en forening (Lokal-årbogen 1995, s. 42-43)

Sørensen, Morten. Smidt, Thea. Fra sognearkivet (Lokal-årbogen 1995, s. 62-63)

Vejrup Sogn

Daniels, Robert. Oh, mein Papa! (Lokal-årbogen 1995, s. 64-65)

Idealismen røg af mode! - 25 års kommunalreform - Bramming kommune og sammenlægningen med Darum, Gørding, Hunderup, Vejrup og Vester Nykirke kommuner. (Red. af Olaf Bak og Stig Hegn, Bramming, 1995, 40 s., ill.)

»Lykkesgård« en ca. 450 år gammel slægtsgård (Lokal-årbogen 1995, s. 47-50)

Schultz, Anna. Folkehold på Endrupholm i slutningen af 1800-tallet (Lokal-årbogen 1995, s. 58-61)

Vester Nykirke Sogn

Bak, Olaf. Raunsøgård. Fra præstegård til fattiggård (Lokal-årbogen 1995, s. 44-46)

Idealismen røg af mode! - 25 års kommunalreform - Bramming kommune og sammenlægningen med Darum, Gørding, Hunderup, Vejrup og Vester Nykirke kommuner. (Red. af Olaf Bak og Stig Hegn, Bramming, 1995, 40 s., ill.)

Brørup Kommune

Hansen, Finn Lillethorup: Natur- og kulturskolen ved Museet på Sønderkov (Mark og Montre 1995, s. 7-9)

Esbjerg Kommune

Esbjerg Købstad

Bertelsen, Søren. De fire søstre (Fra Ribe Amt 1995, s. 345-352)

Breinholt, Poul. Holm, Poul. Tre foretagere på Esbjerg Havn. Firmaet C. Breinholt, 1875-1953 (Sjæk'len 1995, s. 59-78)

Bruun, Oscar. Lauridsen, John T. Oscar Bruun. Læge i pionertidens Esbjerg (Esbjerg, 1996, 164 s., ill.)

Hilsen fra Esbjerg - Esbjerg Postkort 1897-1975 (Af Finn Jessen, Esbjerg, 1995, 224 s., ill.)

Jørgensen, Inger Marie. Esbjerg - herfra min verden går (Esbjerg, 1996, 120 s., ill.)

Kjærsgaard, Helene. Esbjerg Kvindeforeningers Børneparkering (Fra Ribe Amt 1995, s. 392-395)

Lauritzen, Ditlev. Lange, Ole. Logbog for Lauritzen 1884-1995. Historien om konsulen, hans sønner og Lauritzen Gruppen (Århus 1995, 406 s., ill.)

Olesen, Niels Wiium. Glædestimer og frimandskår. Befrielsessommeren i Esbjerg (Fra Ribe Amt 1995, s. 299-323)

Schönemann, Ingvar. Min krig. En legende om barndom, besættelse og befrielse (Esbjerg, 1995, 192 s., ill.)

Sjæk'len 1995. Årbog for Fiskeri- og Søfartsmuseet, Saltvandsakvariet i Esbjerg (Esbjerg, 1996, 160 s., ill.)

Tougaard, Svend m.fl. Sælundersøgelserne på Fiskerimuseet (Sjæk'len 1995, s. 110-127)

Årsberetning fra Fiskeri- og Søfartsmuseet, Esbjerg (Sjæk'len 1995, s. 128-147)

Hjerting Sogn

Guldberg, Mette. Hjerting 1763 (Sjæk'len 1995, s. 45-58)

Jerne Sogn

De Gamle Drengene af 1930. Motionsklubben udi Jerne Sogn. 1930 - 15. september - 1990. (Esbjerg, 35 s., ill.)

Tjæreborg Sogn

Sørensen, Ejvind. Om Tjæreborg (Fra Ribe Amt 1995, s. 179-380)

Fanø Kommune

Nordby Sogn

Hansen, Børge E.. Jubilæumsskrift for Fanø Vester-

havsbads Grundejerforening, 60 år, 1934-1994 (Fanø 1994, 46 s., ill.)

Grindsted Kommune

Henningsen, Peter. Den jyske hede - endnu engang (Mark og Montre 1995, s. 49-52)

Filskov Sogn

Christensen, Kaj. Kommunesammenlægningen 1970 (Egnsbogen 1995, s. 51-54)

Grindsted

Christensen, Kaj. Kommunesammenlægningen 1970 (Egnsbogen 1995, s. 51-54)

Karstoft, Ruben. Af Grindsted Handelsskoles historie - 3 (Egnsbogen 1995, s. 7-16)

Kristiansen, Anna. Sådan oplevede jeg besættelsen 1940-1945 (Egnsbogen 1995, s. 38-41)

Wraae, Alex. KZ-fange nr. 69124 fortæller... (Egnsbogen 1995, s. 33-37)

Hejnsvig Sogn

Christensen, Kaj. Kommunesammenlægningen 1970 (Egnsbogen 1995, s. 51-54)

Sdr. Omme Sogn

Christensen, Kaj. Kommunesammenlægningen 1970 (Egnsbogen 1995, s. 51-54)

Sørensen, Adolf. Sdr. Omme Sportsfiskerforening (Egnsbogen 1995, s. 3-6)

Stenderup Sogn

Christensen, Kaj. Kommunesammenlægningen 1970 (Egnsbogen 1995, s. 51-54)

Holsted Kommune

Holsted Kommune. Historisk billedbog VII. Foreninger (Holsted 1995, 64 s., ill.)

Moses, Søren. Toftegård Bagehus (Mark og Montre 1995, s. 26-31)

Ribe Kommune

Seem Sogn

Mulvad, Søren. Lustrup Birketing (By, marsk og geest 1994, s. 51-59)

Ribe Købstad

By, marsk og geest, 7. årsberetning 1994 (Den antikvariske Samling, Ribe, 1995)

Feveile, Claus. Gråbrødregade i Ribe - arkæologiske resultater 1995 (By, marsk og geest 1994, s. 61-66)

Jensen, Stig. Fra elværk til museum (Mark og Montre 1995, s. 3-6)

Madsen, Per Kristian. Pavelige blysegl - en rekvisit i senmiddelalderens fromhedsliv? (By, marsk og geest 1994, s. 15-30)

Madsen, Per Kristian. Ribes lange middelalder - om Den antikvariske Samlings nye udstilling (By, marsk og geest 1994, s. 5-9)

Ripenser-bladet, bd. 12, nr. 7-9 (Ribe, 1995)

Roesdahl, Else. Handel og middelalderarkæologien - et debatoplæg (By, marsk og geest 1994, s. 11-14)

Skov, Hans. Dæmning, møllestrøm og byport - en arkæologisk undersøgelse af Nederdammen og Nørreport i Ribe (By, marsk og geest 1994, s. 15-30)

Vester Vedsted Sogn

Krageskov, Finn. Her var engang en grænse - Ungdomshøjskolen ved Ribe i anledning af skolens 100 års jubilæum (Vester Vedsted, 1995, 88 s., ill.)

Vilslev Sogn

Hollænder, Jens Nielsen. Rohde-Johansen, E. Jens Nielsen (Hollænder) og hans gård (Lokal-årbogen 1995, s. 98-100)

Varde Kommune

Janderup Sogn

Festskrift 1970-95. Janderup Skole (Janderup 1995, 50 s., ill.)

Vejen Kommune

Askov Sogn

Bjørn, Inge. Tidsbilleder (Dansk udsyn, årg. 74, nr. 2, 1995, s. 73-92)

Henningsen, Hans. Askov Højskole i 80'erne - og noget af 90'erne (Dansk udsyn, årg. 74, nr. 2, 1995, s. 110-123)

Jensen, Aksel. Erindringer fra 1939-45 (Fra Ribe Amt 1995, s. 324-335)

Slumstrup, Finn. Et personligt billede. Askovkrisen, 1970'erne (Dansk udsyn, årg. 74, nr. 2, 1995, s. 94-108)

Bække Sogn

Christensen, Leif. Bække Sportsforening gennem 100 år. Bække Sportsforening 1894-1994 (Bække 1994, 78 s., ill.)

Malt Sogn

Søndergaard, Steffen M. Malt gl. præstegaard: Historie og restaurering (Vejen 1995, 36 s., ill.)

Læborg Sogn

Hærvejsognet Læborg 2 (Læborg, 1995, 115 s., ill.)

Vejen

A. B. Vejen Byggeselskab: 1995 - 40 år - 1995 (Red. Randi Sandbeck m.fl., Vejen, 1995, 36 s., ill.)

Nielsen, Teresa. Billeder beretter - fotos, der belyser Vejen Kunstmuseums fortid (Mark og Montre 1995, s. 10-15)

Plejhjemmet Egely - 25 år (Vejen 1995, 28 s., ill.)

Ølgod Sogn

Ansager Sogn

Nørager-Nielsen, Ove og Jensen, Ruth S. Der var engang i Ansager (Ansager, 1995, 44 s., ill.)

Ølgod

Koefoed, Ib F. G.. Register til Ølgod sogns gård- og slægtshistorie af Tage Olesen (Ølgod Museum 1995, 222 s.)

Hellvik, Irene. Ølgod Vandtårn (Mark og Montre 1995, s. 22-25)

Øster Herreds Landboforening 100 år 1895-1995 (Ølgod, 1995, 107 s., ill.)

Historisk Samfund for Ribe Amt

Generalforsamling og årsmøde

Tirsdag, den 9. april holdt Historisk Samfund for Ribe Amt generalforsamling og årsmøde på Vikingemuseet i Ribe. Arrangementet blev indledt med generalforsamlingen.

Generalforsamling

Formanden for Historisk Samfund for Ribe Amt, Jørgen Dieckmann Rasmussen, bød de ca. 50 fremmødte velkommen, og man gik derefter over til dagsordenen, hvor første punkt var

1. Valg af ordstyrer

Bestyrelsen foreslog museumsinspektør Stig Jensen, Antikvarisk Samling, til ordstyrer. Han blev valgt, takkede for valget, konstaterede at generalforsamlingen var lovligt indvarslet og gik derefter over til dagsordenens punkt 2.

2. Beretning

Formanden Jørgen Dieckmann Rasmussen udtalte mindeord for Christian Almhede og C.H. Dons Christensen og aflagde derefter følgende beretning:

»1995 blev som virksomhedsår ikke helt så aktivt som 1994 - ikke alle bestyrelsens planer nåede at blive ført ud i livet.

Efter generalforsamlingen den 6. april i Grindsted konstituerede bestyrelsen sig med undertegnede som formand, nu afdøde amts-

kommunaldirektør C. H. Dons Christensen som næstformand, Ejvind Busk Jensen som kasserer og leder af ekspeditionen samt Else-Marie Poulsen som redaktør af Fra Ribe Amt. Øvrige bestyrelsesmedlemmer har haft specialopgaver, bl.a. med at medvirke ved redaktion af årbogen og andre skrifter eller planlægge udflugter og medlemsmøder.

Årets udflugt fandt sted den 21. maj og gik til Sydlyn. Det var et meget populært arrangement, vel bl.a. fordi det var lykkedes os at få lukket dørene op til Britta Schall Holbergs »domicil«. To busser fulde med medlemmer fra Historisk Samfund var afsted - vi kunne have fyldt en tredje, men bl.a. pladsforholdene på Hagenskov Gods satte en øvre grænse. De først tilmeldte havde heldet med sig - det princip gælder også i Historisk Samfund. Og jeg kan da i den forbindelse oplyse, at udflugten i 1996 allerede er fuldttegnet og med venteliste - i år har deltagerantallet endvidere måttet indskrænkes til kun én bus af pladsmæssige hensyn på et af de slotte, der skal besøges.

Historisk Søndag fandt sted d. 10. september og havde Nørholm og Karlsgårde som emner. Igen var det lykkedes at komme inden for på et ellers lukket sted - ejeren af Nørholm, godsejer Karl Nielsen, viste beredvilligt rundt i hovedbygningen, og siden var der mulighed for at sidde i en af de nu tomme

Museumsdirektør Søren Manøe fortæller om Karlsgårdeværkets historie d. 10. september 1995. (Foto: Jørgen Dieckmann Rasmussen)

staldbygninger og indtage den medbragte kaffe. Arrangementet fortsatte ved Karlsgårde, hvor vi så vandkraftanlægget og hørte om dets spændende historie. Museumsinspektør Søren Manøe, Ølgod Museum, fortalte levende i Informationscentret.

Efterårsmødet blev afholdt den 28. oktober og havde Blåbjerg som mål. Først samledes vi i kirken og hørte om dens historie, så gik turen ned til stedet, hvor den gamle kirke lå - omridset af fundamentet skimtes stadig. Afslutningen var i Kulturhuset, hvor vi skulle have hørt om hekse - et emne der har været

centralt i områdets historie tidligere, men - foredragsholderen var blevet syg, så med kort varsel sprang lederen af Blaavandshuk Lokalhistorisk Arkiv, Leif G. Ipsen til og fortalte om flygtningelejren i Oksbøl. Det blev en spændende eftermiddag, der var tilsmilet af højt efterårsvejr.

Midt i august kunne Fra Ribe Amt 1995 præsenteres. Årbogen var redigeret af museumsinspektør Søren Manøe, Ølgod Museum, under medvirken af Agner Frandsen og Verner Bruhn. Det var lykkedes dem at producere en årbog på ca. 150 sider - med et meget varieret, men interessant indhold med emner spændende fra Kirkebro - en landsby fra midten af første årtusinde - over den afsluttende artikel om begravelsesskikke i Ribe Amt til en artikel om en lettisk flygting i Vestjylland. Besættelsestiden og 2. Verdenskrig måtte naturligvis slå igennem i 1995-årbogen. Imponerende er det også, at redaktøren kunne overlade den nye redaktør Else-Marie Poulsen manuskripter til årbog 1996. Det siger lidt om skrivelysten og må endelig ikke opfattes som udtryk for, at man skal ophøre med at skrive artikler.

Det var også planen at udgivet en bog med besættelsestidshistorier fra Ribe Amt - det er det stadig, men det lykkedes ikke at få bogen afrundet i 1995. Nu satser vi meget på, at bogen er færdig til maj 1996 - omend vi næppe når det til den 5. maj.

Bogen om bøndergårde og byggeskik i Skads Herred er heller ikke blevet færdig. Forfatteren, museumsinspektør Henrik Vensild har lidt af alvorlige helbredsproblemer, og nu venter vi på, at tegneren skal levere de nødvendige tegninger til bogen. Belært af erfaringen skal man være forsigtig med tidsfri-

ster, men vi vil sætte meget ind på også at få denne bog ud i 1996.

Endvidere er vi blevet opmærksomme på, at der er gået koks i produktionen af lydbogsudgaven af Fra Ribe Amt. Det er vigtigt, at årbogen er tilgængelig for folk med læseproblemer eller -handicap. Vi er derfor gået i gang med at få problemet med de manglende lydbogsudgaver afhjulpet.

Lad mig afslutte beretningen med at takke bestyrelsen for godt samarbejde. Ligeledes en tak til museerne og lokalarkiverne i Ribe Amt, som vi i årets løb har haft gode samarbejdsrelationer med. Også en tak til de personer, der har hjulpet os ved medlemsmøder eller andre arrangementer i årets løb, og en tak til medlemmerne for flittigt fremmøde«.

Beretningen blev godkendt uden bemærkninger.

3. Regnskab

Historisk Samfunds kasserer Ejvind Busk Jensen aflagde foreningens regnskab, der balancerede med 175.634,42 kr. Årets overskud udgjorde 23.148 kr. Det besluttedes at hensætte 45.000 kr. til udgivelse af besættelsestidsbogen.

Regnskabet blev godkendt uden bemærkninger.

Kontingentet blev fastsat uændret.

4. Valg

På grund af dødsfald skulle der foretages en del nyvalg. Følgende blev valgt:

4.a. Bestyrelsen

Agner Frandsen, Ejvind Busk Jensen og Søren Hübschmann genvalgtes. På den ledige post efter Dons Christensen nyvalgtes lokalhistorikeren Søren Mulvad, Seem.

4.b. Suppleanter

Suppleanterne J. Hedegård Rasmussen og Sv. E. Thygesen genvalgtes.

4.c. Revisorer

Jens Chr. Nielsen genvalgtes. Til afløser for afdøde Chr. Almhede nyvalgtes Johs. Godsk Hansen, Brørup.

5. Indkomne forslag

Der var ikke indkommet forslag.

6. Eventuelt

Intet.

Stig Jensen takkede herefter deltagerne for god ro og orden. Jørgen Dieckmann Rasmussen takkede dirigenten for veludført arbejde og afsluttede dermed generalforsamlingen.

Herefter fulgte kaffebordet, og ved afslutningen heraf orienterede museumsinspektør Stig Jensen om det nye flotte vikingemuseum og dets tilblivelse. Til sidst kunne deltagerne se en video om Ribes vikingetid og museets flotte udstillinger.

Kl. 22 sluttede den indholdsrige aften.

Else-Marie Poulsen

Nye medlemmer 1995

Ansager: Rita Høst Madsen. *Askov:* Bente Christiansen. *Esbjerg:* Gudrun Rønne, Aja Høy-Nielsen, Else-Marie Poulsen, Bodil Bang Nielsen, Poul Agerbæk, Robert Steiness. *Fanø:* Niels Hübschmann. *Frisvad:* P. Schmidt. *Grindsted:* Poul Køppen, Grindsted Begravelsesforretning, Kaj F. Christensen. *Horne:* Kaj Nielsen, Inga Hjortkjær. *Janderup:* Lise Hindsholm, Metha Stage. *Nr. Nebel:* Aage Sonne, Ellen Gravholt. *Olling:* J. Chr. Lauge sen. *Outrup:* Leo Poulsen, Rigmor Jensen. *Ribe:* Karl H. Andresen, Tyge Jensen, Irene J. Jørgensen, Niels Kyndrup, Aksel Jensen,

Bjarne Tybjerg. *Sig:* J. F. Jørgensen. *Tjærborg:* A. & Kr. Mogensen. *Varde:* Herman Jensen, Jørgen Mathiesen, Carsten Michael sen, Hans Ersgaard. *Vejen:* Bente Christiansen. *Ølgod:* P. Clausen Pedersen. *Årre:* Gerda Dahl.

Uden for amtet

Kirke Hyllinge: *Svend Nielsen*. Ringsted: *Sv. Hansens Legat*. Ryslinge: *Ruth Jepsen*. Vejle: *Hartvig Bundesen*.

Regnskab for 1995

INDTÆGTER

Kontingenter		105.500	
Tilskud:			
Ribe amt	14.500		
Kommunerne:			
Blåbjerg	700		
Blåvandshuk	799		
Bramming	540		
Brørup	500		
Esbjerg	1900		
Fanø	500		
Grindsted	1000		
Helle	450		
Holsted	1000		
Ribe	1000		
Varde	1500		
Vejen	1000		
Ølgod	800		
Øvrige tilskud:			
Lida og Oskar Niensens Fond	1000		
Anonym	2500	29.689,00	
Renteindtægter		11.464,24	
Foreningsindtægter i alt		146.653,24	
Bogsalg		6.171,72	
		<u>152.824,96</u>	

UDGIFTER:

Løn	10.000,00
Kontorhold	14.631,20
Bestyrelsen	9.146,72
Møder	1.547,45
Årbogen	79.742,18
Porto	14.609,00
	<u>129.676,55</u>
Samlede udgifter	129.676,55
Årets overskud	23.148,41
	<u>152.824,96</u>

STATUS pr. 31/12 1995:

Aktiver:		
Bikuben 688-00-04152	13.042,64	
Bikuben 688-24-03030	149.335,04	
Girobank 604-3194	10.256,74	
Boglager	3.000,00	
	<u>175.634,42</u>	
Skyldig moms	70,50	
Passiver:		
Hensat til »Bøndergårde og byggeskik«	30.000,00	
»Besættelsestiden«	45.000,00	

EGENKAPITAL:

Saldo 1/1 1995	122.415,51	
Hensat i 1995	45.000,00	
Årets overskud	23.148,41	100.563,92
		<u>175.634,42</u>

Foranstående regnskab har vi revideret, bank- og girobeholdninger er afstemt med foreliggende kontoudtog.

Den 11. marts 1996

Jens Chr. Nielsen

Johs. G. Hansen

Mindeord

Christian Almhede 1924-1995

Den 9. oktober 1995 døde Christian Almhede efter længere tids alvorlig sygdom. Almhede var selv revisor af fag og fungerede som revisor i Historisk Samfund for Ribe Amt fra 1983.

Christian Almhede var meget engageret i historisk arbejde, mest koncentreret omkring Den Antikvariske Samling i Ribe, hvor han sad i bestyrelsen fra 1977. Fra 1981 var han formand for bestyrelsen, og han blev én af hovedpersonerne bag realiseringen af Ribes Vikinger.

For Historisk Samfund havde han den vigtige post som revisor, og med omhu og kyndighed sørgede han for, at alt med hensyn til foreningens regnskab var korrekt og i orden.

Historisk Samfund er ham megen tak skyldig for den mangeårige indsats.

Jørgen Dieckmann Rasmussen

C. H. Dons Christensen 1942-1995

Det var et chok for alle, da det i løbet af tirsdagen d. 28. november 1995 blev kendt, at amtsdirektør i Ribe Amt, Carl Henrik Dons Christensen, pludselig var død i sit hjem samme morgen.

C. H. Dons Christensen havde rod i Ribe Amt. Han var født og opvokset på Ladelund

Landbrugsskole og blev dér præget for livet. Han betegnede selv livet igennem sit barndomsmiljø som en vuggegave, han nødigt ville være foruden. Den kombination af højskole, faglig undervisning og nyttigt dagsværk, som udfoldede sig på skolen, var ganske enestående, udtalte han ved sin 50-års dag.

Hans engagement i folkeligt arbejde forsvandt aldrig, selv om hans professionelle karriere over jurastudiet via Indenrigsministeriet, Esbjerg og Ribe kommuner i 1976 førte ham frem til posten som amtsdirektør i Ribe Amt - landets yngste. Han var oprigtigt interesseret i mange ting og meget vidende - det gjaldt også historien, hvor han var fortæller for »en historie for alle«. Den folkelige historie skulle være til at læse og forstå - krav han også stillede sig selv, når han formidlede i tale eller på skrift.

Det var oplagt for Historisk Samfund for Ribe Amt at bede ham medvirke i det folkelige, historiske arbejde i amtet, og han gik ind i det med samme kyndighed og entusiasme som i alle andre ting, han beskæftigede sig med. Han kom i bestyrelsen i 1985 og var næstformand ved sin død.

Som for alle områder, hvor han var involveret, er hans død også for Historisk Samfund et stort tab.

Jørgen Dieckmann Rasmussen

Fra lokalarkivernes arbejdsmark Ribe Amt 1995

Sammenslutningen af lokalarkiver i Ribe Amt (RAL)

Bestyrelsens beretning 1995

Så er det årsmødetid igen, og after er lokalarkivfolkene samlede til møde. Endnu et år er gået og det er tid at gøre status.

Der er mange ting, man kan tage frem. Man kan glædes over den grøde, der er over arkivarbejdet i Ribe Amt. Stadig flere lokalarkiver kommer til, ligesom RAL har fået et ekstraordinært medlem, nemlig Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-1945. Vi er nu oppe på 52 medlemmer. Man kan også glædes over, at stadig flere arkiver i Ribe Amt får adgang til at benytte edb-registreringsprogrammet ARKIBAS. I den forbindelse kan man også være en lille smule bange for de mange faldgruber, der er. Verden er fuld af sælgere af elektronisk isenkram, og for dem er alting lige godt. Det er det bare ikke for os, så endnu en gang: Spørg hellere en ekstra gang og sov på det, I får at vide. Hellere forspørge sig end forgøre sig.

Kassation i kommunale arkiver

Der er også fundet udvikling sted på andre områder, som kan få konsekvenser for lokalarkiverne. Jeg tænker på den netop udsendte kassationsbekendtgørelse for kommunale arkivalier, som blev udsendt i slutningen af januar 1996. Bekendtgørelsen bryder afgørende med det hidtidige princip for bevaring af kommunale arkivalier ved at fastslå, at hvad der ikke udtrykkeligt nævnes som bevaringsværdigt skal kasseres. Dette krav vil forekomme radikalt for mange en kommunal embedsmand, og lur mig, om ikke meget af dette kassable materiale vil blive tilbudt de lokalhistoriske arkiver. Her skal man være på vagt - man skal lade være med at modtage sådanne arkivalier - et lokalhistorisk arkiv er jo ikke en losseplads - og man skal også være sikker på, at man ikke siden får ørerne i maskinen på grund af sine dispo-

sitioner. Derfor: Lad være med at røre kommunale arkivalier, med mindre jeres byråd bemyndiger jer dertil.

Kurser

Om disse og andre af arkiververdenens problemer har I kunnet høre eller vil komme til at høre på et af de kurser, som RALs uddannelsesudvalg og amtskonsulent Birgitte H. Thomsen har gennemført siden sidste årsmøde. I efteråret var der et spændende arrangement med Ole Brage fra Danmarks Radio - ikke overraskende var emnet lokalhistoriske film. Der var pænt med deltagere, omend ikke så mange arkiver repræsenteret. Mange arkiver har der til gengæld været til det sammenhængende uddannelsesforløb, som uddannelsesudvalget begyndte i januar i år. Jeg skal ikke gå nærmere ind i sagen, for Birgitte H. Thomsen vil uddybe det i sin beretning. For bestyrelsen er det dog glædeligt at se udviklingen på uddannelsesområdet vendt i positiv retning. En stor ros til uddannelsesudvalget og Birgitte for indsatsen.

RAL-Nyt

RAL-Nyt er udkommet med tre numre i 1995. Som I har kunnet se, har redaktionen ofret lidt penge på at give bladet et mere professionelt layout, og forsiden er også blevet af bedre kvalitet end før. En stor ros til redaktør Olga Pedersen og amtskonsulent Birgitte H. Thomsen for deres arbejde med bladet - og så begår jeg næppe nogen fejl ved at opfordre jer til at skrive indlæg til det. Der er ikke noget så vanskeligt som at være redaktør og selv skulle fylde bladet ud.

Kirkebøger på mikrokort

Som I ved, har 1995 stået i kirkebogskopieringens tegn. Ved at foretage et storindkøb lykkedes det SLA at opnå yderst fordelagtige priser på mikrokort. De

mange bestillinger kom både bag på SLA og Landsarkivet i Viborg, og hele projektet fik derfor et omfang, som næppe nogen havde forudset eller forestillet sig! Som det fremgår af det netop udsendte nummer af Omslaget, vil alle mikrokort være leveret til SLAs sekretariat i løbet af maj måned, men derefter følger så ekspeditionen fra sekretariatet. Det er et arbejde, som tager tid, bl.a. fordi de mange tusinde kort skal deles op i forskellige bunker, alt efter de enkelte ordrers størrelse.

Som I måske også husker, besluttede RALs bestyrelse at samle penge ind til anskaffelse af mikrokort af kirkebøger fra Ribe Amt. Takket være et tilskud fra Ribe Amts Kulturfond lykkedes det at få bevillingen hjem. Desuden kom der tilskud fra et par private Esbjerg Fonde, og Esbjerg Byhistoriske Arkiv skød selv midler i projektet, så det lykkedes at indkøbe mikrokort af kirkebøger fra alle sogne i Jylland (Sønderjylland incl.). Alt efter den endelige pris pr. kort bliver der måske lidt penge til overs til anskaffelse af nogle mikrokort af kirkebøger fra Fyn - det vil tiden vise.

En meget stor del af vores omfattende bestilling på 27.059 kort (vi købte for i alt 219.853 kr.) er allerede blevet leveret til Esbjerg Byhistoriske Arkiv. To medarbejdere har været beskæftigede med at kontrollere og registrere det omfattende materiale, inden publikum fik adgang til det. Vi er kommet meget langt i dette arbejde, men de nævnte huller i leverancerne betyder, at ikke alle nørrejske sognes kirkebøger indtil 1892 er tilgængelige endnu. Foreløbig er der mulighed for at se kirkebøger fra hele Sønderjylland, fra hele Nørrejylland før 1814, og fra Nørrejylland ned til Århus-Viborg-området fra 1814 til 1892. Der vil, som nævnt, nok gå nogle måneder endnu, inden alle mikrokort er distribuerede fra SLAs sekretariat og vores leverance kontrolleret og registreret på Esbjerg Byhistoriske Arkiv.

Jeg kan ikke her nævne de sogne, hvor der er huller - som det nævnes i Omslaget kan man nemlig opleve, at af to identiske bestillinger fra et sognearkiv er det ene sæt leveret, mens det andet er i restordre. Der er næsten ikke andet for end at komme ned på arkivet for at høre, hvad der er leveret og hvad ikke. De fleste kirkebøger er nemlig klar til brug.

Vi har været meget forsigtige med at annoncere, at materialet nu kan benyttes. Faktisk er det først anden gang, jeg nævner det offentligt. Vi vil nemlig

nødtigt skuffe brugerne. Når alt er i hus, på plads og i orden vil vi sørge for behørig presseomtale. Det skal nok forøge det pres, der allerede er på læseapparater m.m. Faktisk står vi for at måtte udvide kapaciteten af læseapparater til mikrokort for at kunne skaffe pladser nok. Det har åbenbart bredt sig som en løbeild, at Esbjerg Byhistoriske Arkiv har kirkebøger fra bl.a. Aalborg, Silkeborg, Ringkøbing og Sønderborg.

Folketællinger på mikrokort

Anskaffelsen af kirkebøgerne på mikrokort har afhjulpet et længe næret savn hos aktive slægtsforskere og lokalhistorikere i Ribe Amt, men det har også affødt nye behov. Jeg tænker her ikke så meget på behovet for flere læseapparater som spørgsmålene om, hvornår vi får kirkebøgerne fra det øvrige land, ligesom der er udtrykt ønske om anskaffelse af landsdækkende samlinger af mikrokort af diverse folketællinger. Det ville også være en god idé og en rimelig idé at søsætte, men - det vil også blive meget dyrt. Så hvis nogen her i aften har penge med eller ved, hvor der er penge at få, ja så er jeg bestemt åben for en snak.

Aftenture til Viborg

Mikrokortene har formodentlig også været med til at påvirke andre af RALs aktiviteter. Igennem flere år har RAL sammen med Sydvestjysk Egns- og Slægtshistoriske Forening udbudt to aftenture om året til Landsarkivet i Viborg. På den seneste tur var deltagerkredsen begrænset - kun 30 personer, så det er et spørgsmål til overvejelse, om disse ture skal fortsætte. Glemme skal man i hvert fald ikke, at vinteren i år har været ganske hård og speciel. Kirkebogs- og folketællingskopier kan jo nok afhjælpe en række behov, men de erstatter ikke på nogen måde landsarkiverne.

Hvis beretningen ikke skal blive for lang, må jeg vist hellere til at slutte. Jeg vil runde af med at bringe en tak til bestyrelsen for godt samarbejde samt til Ribe Amt for ydede tilskud og for bevillingen til løn til amtskonsulenten. Museerne, som vi samarbejder med i det daglige og på amtsplan, samt Historisk Samfund for Ribe Amt skal også have tak for godt og konstruktivt samarbejde.

Jørgen Dieckmann Rasmussen, formand

Amtskonsulentens beretning for 1995

Her på næsten selve dagen for begyndelsen på mit tredje år som konsulent for Ribe Amts Lokalarkiver kan jeg se tilbage på to år, der har været fyldt med aktivitet. Det første år brugte jeg mange kræfter på at sætte mig ind i lokalarkivverdenens kinkelkroge, mens det sidste år har været præget af stor aktivitet på en lidt anden måde. Ribe Amts Lokalarkiver har nemlig i det forgangne år afholdt en del arrangementer. Der har været et konserveringskursus, som var spændende og udbytterigt, og hvor deltagerne fik mange gode råd og tips til arkivets dagligdag. Men desværre var tilslutningen ikke helt tilfredsstillende. Der har været en temaaften, hvor Ole Brage fra Danmarks Radio ikke bare viste lokalhistoriske film, men også fortalte om opbevaring, konservering, overspilning, o.s.v. Rigtig mange af kredsens medlemmer fik både god underholdning og gode råd med hjem den aften.

RALs modulkurser

Og så har Ribe Amts Lokalarkiver jo gennem længe tid arbejdet på at tilrettelægge og gennemføre en række kurser for amtets arkivmedarbejdere med det formål at give deltagerne kendskab til områder og emner indenfor arkivverdenen samt udstyre dem med metoder og værktøjer, som de kan have gavn af i arkivets dagligdag. Foreløbig har der været afholdt to kurser i rækken, som skal løbe til og med næste forår: Et aftenkursus i januar med overskriften *Arkivorganisation og arkivindretning*, hvor der blev undervist i organisation, vedtægter, finansiering, lokale- og opbevaringsforhold, konserveringsspørgsmål, o.s.v. I februar blev der afholdt et lørdagskursus om *Arkivarbejde*, hvor Olga Pedersen fra Aastrup Sognearkiv og Else-Marie Poulsen fra Esbjerg Byhistoriske Arkiv underviste i indkomstjournalisering, registrering af arkivfunds og billeder, søgesystemer og hvad dertil hører. Begge arrangementer var en helt overvældende succes: For det første var der rigtig mange tilmeldte til begge kurser, 41 i januar og 46 i februar, og det var medarbejdere fra både gamle og nyere arkiver, og ofte flere fra samme arkiv. Og for det andet har bestyrelsen siden fået mange positive tilbagemeldinger på både form og indhold. Kursusrækken fortsætter i efter-

året 1996, hvor der vil blive taget fat på emner som en almen orientering om arkivanvendelse og arkivmuligheder, opslagsværker og håndbøger, Danmarkshistorien i store træk, gotisk skrift og formidling. På de kurser, der har været afholdt indtil nu, har det vist sig, at arrangementerne også tjener et socialt formål, fordi amtets arkivmedarbejdere kan møde hinanden der - snakken er i hvert fald gået livligt på kryds og tværs - så RAL håber, at tilslutningen fremover vil være lige så stor, og at kursusrækken også fremover kan tjene flere formål, nemlig både noget fagligt og noget socialt.

Vejledning

I årets løb har jeg ydet en del vejledning og kursusvirksomhed i mindre målestok. Jeg har været på besøg på flere arkiver i amtet med et mindre kursusforløb i tasken, for eksempel over tre gange, ofte om registrering, enten for et enkelt arkiv eller for flere arkiver fra samme kommune. På den måde kan RAL tilgodese alle amtets lokalarkiver, og tilrettelægge mindre kurser i arkivfunktioner helt efter individuelle behov. Jeg har også varetaget specialarrangementer, for eksempel en eftermiddag for arkiverne i en kommune, hvor dagens emne var ophavsretsloven. Jeg har også ydet almindelig vejledning og givet gode råd, både ved besøg og pr. telefon. Det har for mig været tydeligt at mærke, at flere og flere bliver opmærksomme på den konsulentmulighed, vi er så heldige at have i Ribe Amt, og jeg synes, at der er flere og flere, der henvender sig til mig med allehånde spørgsmål og problemer. Det er jeg meget glad for, så jeg vil opfordre jer til at fortsætte i den gode ånd og bruge mig som konsulent. Det er det, jeg er ansat til.

Arkivguide

Ribe Amts Lokalarkiver har jo besluttet at udgive en guide over arkiverne i amtet, og det arbejde er så småt ved at gå i gang for alvor. RAL forestiller sig, at en sådan guide vil være en stor hjælp i arbejdet med at gøre opmærksom på os selv som institution, samtidig med at det vil gøre aktiviteterne i lokalarkiverne mere synlige og nemmere at bruge. Forhåbentlig kan det skabe en øget interesse, både med hensyn til nye medarbejdere og flere afleveringer. Det er hensigten, at guiden skal indeholde faktaoplysninger om lokalarkiverne, og være en kombination af

håndbog, generel information om lokalarkiverne samt beskrivelse af samlingerne. Der er blevet sendt spørgeskemaer ud til arkiverne, og jeg har allerede fået nogle udfyldte skemaer retur. Jeg vil i øvrigt tage på besøg på de enkelte arkiver for at diskutere udfyldelsen samt få lejlighed til at høre nærmere om det enkelte arkivs situation, behov og eventuelle trængsler. Det er nemlig en af de ting, som jeg opfatter som min rolle som konsulent: Efterhånden at få fingeren på pulsen med hvad der sker på de enkelte arkiver, og hvor RAL kan bruge konsulentvirksomheden på den bedste måde.

Beretninger og RAL-Nyt

I 1995 redigerede jeg som året før jeres beretninger for 1994. Arbejdet med beretningerne giver et godt indtryk af, hvad der foregår ude på arkiverne, og giver mig et godt indblik i jeres dagligdag. I året, der gik, har jeg også arbejdet sammen med RAL-Nyts redaktør, Olga Pedersen, om RAL-Nyt, der udkom tre gange sidste år. Det er sjovt at arbejde med den side af RALs virksomhed også, men jeg kan vist godt tillade mig at komme med et lille hjertesuk her, på både redaktørens og egne vegne: Vi savner ind i mel-

lem at kunne bringe stof i bladet, der kommer fra jeres, RALs medlemmers hverdag og kuglepenne. Vi vil vældig gerne kunne bringe meget mere stof om arrangementer, udgivelser, artikler, udstillinger, spændende afleveringer, og alt det andet, der sker på arkiverne. For eksempel må der være mange af jer, der lavede særlige arrangementer, og måske skrev en artikel eller andet, i forbindelse med befrielsesjubelåret sidste år, og det vil vi gerne delagtiggøre resten af læzerskaren i. Så jeg må gentage formandens opfordring: Skriv til jeres eget blad.

Afslutningsvis vil jeg endnu en gang opfordre jer til i situationer, hvor I har råd og vejledning behov, at kontakte mig, så jeres konsulent bliver brugt. Ribe Amts Lokalarkiver er en af de foreløbig tre kredse i landet, der har en konsulent - der er vist for nylig bevilget midler til en tilsvarende ansættelse i Viborg amt - og da det er et godt tilbud, kan jeg kun sige: Prøv det - og brug det!

Til slut vil jeg gerne takke de lokalhistoriske arkiver i Ribe Amt og RALs bestyrelse for et godt samarbejde og et godt arbejdsår i 1995.

Birte Herreborg Thomsen, amtskonsulent

Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver 1995

Billund Kommune

Lokalhistorisk Arkiv

Billund Centret, 7190 Billund. Tlf.: 75 33 24 72.

Åbningstid: Tirsdag kl. 19-21 eller efter aftale.

Leder: Kaj Schmidt, Søndermarksvej 411, 7190 Billund.

Tlf.: 75 33 13 92.

Der har været 45 besøgende på arkivet, og der er indkommet 43 afleveringer, hvoraf den vigtigste er en samling lydband med optagelser, hvor 35 meget og mindre kendte Billund-borgere i 1984/85 fortæller til Sigurd Madsen om sig selv og deres kendskab til mange lokalhistoriske begivenheder.

Arkivet har sammen med biblioteket stået for en udstilling i Billund Centret ved markering af 50-årsdagen for afslutningen af 2. Verdenskrig. Vejle Amts Folkeblad skrev den 28. april 1995, at arkivet havde rejst en mindesten over flystyrtet ved Plougslund Mose for 50 år siden, men det var Lokalhistorisk Forening for Grene Sogn, der stod for dette arrangement. Det er vanskeligt at skelne mellem arkivets og foreningens virke, da foreningens bestyrelse føler sig ansvarlig for arkivets drift, og arkivlederen er med i foreningens bestyrelse. Men foreningens økonomi er privat, og arkivets udgifter dækkes kommunalt. Ingen lønnede medarbejdere.

Arkivet har i slægtsforskningsprogrammet Brothers Keeper registreret alle døbte, viede og døde i Grene Sogn fra kirkebogens begyndelse i 1755 til 1931 med supplerende oplysninger fra slægtsbøger, sognebøger, skifter, gravsten og personlige samtaler, så oplysningerne går ud over det markerede tidsrum. Derfor er det nu meget let for arkivet at give slægtshistoriske oplysninger videre ved forespørgsler, og det ville være fint, hvis arkivet fra andre steder fra kunne modtage oplysninger om personer, som er rejst fra sognet, så flere data kan samles.

Vorbasse Lokalhistoriske Arkiv

Vorbasse Museum, Kirkegade 3, 6623 Vorbasse.

Tlf.: 75 33 37 17.

Åbningstid: Tirsdag kl. 19-21 eller efter aftale.

Leder: Sven Tygesen, Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse.

Tlf.: 75 33 31 39.

Arkivets postadresse: Stadionvej 4 A, 6623 Vorbasse.

I 1995 har arkivet modtaget 38 afleveringer, heriblandt to store kasser med kommunalt bilagsmateriale fra begyndelsen af århundredet. Det blev fundet på loftet over hestestalden i en tidligere sognerådsformands gård.

Arkivet har i årets løb arrangeret to store udstillinger, der har været godt besøgt. Besøgstallet i arkivet er ikke højt, men der er til gengæld mange skriftlige og telefoniske henvendelser fra folk, der gransker slægts- og lokalhistorie.

Blåbjerg Kommune

Blåbjerg Lokalhistoriske Arkiv

Sønder Allé 21, 6830 Nr. Nebel. Tlf.: 75 28 71 18.

Åbningstid: Mandag kl. 8.30-11.30 samt efter aftale med lederen.

Leder: Henning Nielsen. Tlf.: 75 28 20 26.

Arkivets mangeårige medarbejder, Thorvald Fog, Henne, fratrådte ved årets slutning. Lokalarkivet er ham megen tak skyldig for et stort arbejde, der var præget af mange års lokalkendskab. Tilvæksten var i 1995 ca. 50. Arkivet har arrangeret en større foto-udstilling i anledning af 50-års jubilæet for Danmarks befrielse. Arkivet har deltaget på såvel personale- som materialesiden ved udgivelsen af Outrup Sogns historie efter 1935.

Kaj Christensen, Grindsted, har udgivet Register til Outrup Sogns kirkebøger 1798-1908. Dette væsentlige hjælpemiddel til slægtshistorie kan for 150,- kr. erhverves på lokalarkivet, ligesom hans øvrige udgi-

velser: Navneregistre til de lokalhistoriske værker om Henne, Lunde, Outrup og Nr. Nebel-Lydum sogne.

Blåvandshuk Kommune

Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv

Kirkegade 3, 6840 Oksbøl. Tlf.: 75 27 15 48.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: L. G. Ipsen, Østparken 92, 6840 Oksbøl.

Tlf.: 75 27 15 89.

1995 bød - kvantitativt set - ikke på de mange afleveringer til arkivet. Blandt afleveringerne bør nævnes personlige beretninger fra tidligere tyske flygtninge; beretningerne er p.t. under vurdering og bearbejdning med henblik på evt. videre formidling. En anden indkomst betød en kærkommen udvidelse af arkivets håndbibliotek.

Den konsultative virksomhed har stort set været på samme niveau som i 1994. Med nedlæggelsen af den selvejende institution Oksbøl Flygtningelejr

1945-1948 er arkivets forpligtelser her ophørt.

Arkivet modtager fortsat mange fotos, de fleste desværre så mangelfuldt dateret/dokumenteret, at registrering vanskeliggøres.

Kommunens jubilæumsbog, Blåvandshuk kommune, de første 25 år i billeder og tekst, som arkivet forestod redigeringen af, blev vel modtaget af kommunens borgere.

I anledning af 50-året for befrielsen blev arkivet medinddraget i forskellige arrangementer i dagens anledning: Mindehøjtidelighed ved Husbjerg (samt redigering og opskrivning af hæftet Mindelunden ved Husbjerg); besøg af to tidligere lettiske flygtninge fra Blåvandlejren og en fransk statsborger, tvangsudskrevet til tysk krigstjeneste, som oplevede den 5. maj 1945 i den daværende tyske militærlejr (Truppenübungsplatz Oxböl).

Arkivet har to store projekter på bedding: En billedhistorie med arbejdstitlen Blåvandshuk kommune i gamle fotos og postkort, 1870-1940, og Flygtningelejren i Oksbøl, 1945-48.

De lettiske og franske gæster blev modtaget på rådhuset den 5. maj 1995. (Foto: Blåvandshuk Lokalhistoriske Arkiv)

Bramming Kommune

Bramming Byhistoriske Arkiv

Jernbanegade 8 B, 1., 6740 Bramming.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Olaf Bak, Sportsvej 7, 6740 Bramming.

Tlf.: 75 17 45 51.

Hvad gaver/afleveringer angår blev året 1995 et usædvanligt godt år for Bramming Byhistoriske Arkiv, idet der indgik i alt 61 sådanne mod 52 året i forvejen. Af besøgende, som havde ærinder af højst forskellig art i arkivet, kom der i alt 37, og af arkivets øvrige aktiviteter forekommer følgende: Besvarelse af slægtsspørgsmål 7, udlevering af div. kopier 7, udlån af fotos m.v. 21, besvarelse af div. forespørgsler 10, ejendomsbeskrivelser 2, bestyrelsesmøder 2 og beskrivelse af opgivet emne 1. Endvidere er der foretaget udklip og registrering af artikler i div. aviser, blade m.v., og arkivlederen har deltaget i 14 møder vedr. bl.a. og især kulturugen.

Arkivet har medvirket (leveret div. former for materialer) til udgivelsen af to publikationer, en om besættelsestiden i Bramming Kommune og en om kommunalreformens 25 års jubilæum.

Gavernes art omfatter bl.a. gamle fotos, protokoller, beskrivelser, bykort, skøder og div. udklip.

Fra starten i november 1959 til dato har arkivet modtaget knap 1200 gaver/afleveringer, hvoraf en del er indgået i egns museets samlinger.

Darum Sognearkiv

Nørrebyvej 12, Store Darum, 6740 Bramming.

Åbningstid: 1. oktober - 31. marts: Onsdag kl. 15-17 samt efter aftale med lederen.

Leder: Erling Schmidt, Refshedevej 9, Store Darum, 6740 Bramming. Tlf.: 75 17 90 11.

Post sendes til lederen.

I 1995 modtog Darum Sognearkiv 16 afleveringer, og 18 personer har aflagt besøg i arkivet. Udover henvendelserne i arkivets åbningstid har der været en del skriftlige og telefoniske henvendelser bl.a. fra slægtsforskere. Tre Darum-borgere, der stod for at skulle restaurere deres huse, henvendte sig i arkivet for at se billedmateriale, der viste husenes oprindelige udseende. I 2 af tilfældene var arkivet i stand til at give de ønskede oplysninger.

Udover det løbende arkivarbejde og besvarelse af henvendelser var 1995 et år, der var præget af flere

Møllebakken i Store Darum. Møllen blev opført i 1855 og – efter forgæves forsøg på at bevare den – nedrevet i 1965. (Foto: Darum Sognearkiv)

udadvendte aktiviteter. Den første store opgave var arbejdet i forbindelse med markeringen af 50-året for Danmarks befrielse. Arkivet deltog i arbejdet med at arrangere en udstilling på Bramming Egnsmuseum. Temaet for arkivets udstilling var Atlantvolden. Vadehavskysten i Darum Sogn var en del af denne befæstning og ved hjælp af sand, marehalm og gamle miner var der forsøgt skabt en illustration af strandens udseende under besættelsen. Opstillingen var underbygget med plancher med kort, der viste placering af minefelter og bunkers. Derudover var den lokale modstandskamp i Bramming Kommune skildret i tekst og billeder.

Senere på året blev 25-året for kommunalreformen markeret. I Bramming Kommune havde man besluttet at markere 25-året ved at udgive et skrift indeholdende en artikel fra hver af de tidligere sogne,

der ved sammenlægningen blev til Bramming Kommune. Skriftet blev præsenteret ved en reception og et åbent hus-arrangement på Bramming Rådhus den 18. november 1995. Arkivets medarbejdere leverede afsnittet om Darum Sogn.

I oktober arrangerede arkivet i samarbejde med Darum Borgerforening et foredrag ved antikvar Stig Jensen fra museet Ribes Vikinger. Emnet for foredraget var lokale oldtidsfund fra Darum Sogn og vikingetidsfundene fra Ribe. 25 personer overværede et spændende foredrag, der blev holdt på en god og levende måde af foredragsholderen.

Gørding Sognearkiv

Plejehjemmet Østergården, Nørremarken, 6690 Gørding.
Åbningstid: 1. og 3. mandag hver måned kl. 19-21.
Lukket i juli måned.
Leder: Nora Olesen, Sdr. Lourupvej 17, 6690 Gørding.
Tlf.: 75 17 82 50.

Også året 1995 har været et travlt år i arkivet. Vi har ikke modtaget så mange afleveringer, men arbejdet med registrering af tidligere modtaget materiale. I anledning af 50-året for Danmarks befrielse havde vi vor første udstilling i forbindelse med Forårsudstillingen i Gørding-hallen. Udstillingen var godt besøgt. Gørdings borgere er meget interesserede i ejendoms historie. Vore beskrivelser af ejendomme og huse i byen er blevet udvidet med beskrivelser af ejendomme i Bjernstrup. Beskrivelserne er udarbejdet af Ejler Nielsen og Hans P. Hansen. Vor årlige lokalhistoriske aften blev indledt med fortælling om skuespiller N. Johnsen og oplæsning ved Kaja Holst. Derefter læste fhv. købmand i Lourup, P.V. Lund, op. Henry Kristensen spillede på banjo og harmonika til den musikalske underholdning efter kaffebordet. 4. maj 1995 var der fælles arrangement for hele sognet. Vi startede med fest/mindegudstjeneste i kirken, derefter fakkeltog til Gørding-hallen, hvor tre Gørding-borgere fortalte om deres oplevelser 4. maj 1945. Arkivet havde arrangeret en fin udstilling i forbindelse med arrangementet i hallen. Arkivet har i årets løb leveret stof til et hæfte udgivet i anledning af befrielseshjælper og et hæfte udgivet i anledning af 25 året for kommunesammenlægningen. Bogen Træk af Gørding Sogns Historie 2 udkom i efteråret. Der er endnu et lille restoplæg. Der er også fremstillet et hæfte om Varhogårds deling og udstykning,

forfattet af Ejler Nielsen med hjælp af Hans P. Hansen.

Fra Brandkassefonden Sydvest har vi modtaget en pengegave til indkøb af edb. Vi er nu i gang med registrering af vor store billedsamling på Arkibas. Arkivet har i årets løb været besøgt af ca. 160 personer. Arkivets medarbejdere har i årets løb været med til kurser og møder i RAL.

Hunderup Sognearkiv

Kjærgårdvej 9, Hunderup, 6740 Bramming.
Åbningstid: Vinterhalvåret: 1. mandag hver måned kl. 19.30-21.30 samt efter aftale med lederen.
Leder: Thea Boesen Smidt, Puggårdsvej 3, Sejstrup, 6740 Bramming. Tlf.: 75 17 33 42.

1995 har været et travlt år for Hunderup Sognearkiv. Vi har deltaget i forskellige arrangementer. Det største var festen på Riber Kjærgård Landbrugsskole den 4. maj 1995 - 50-året for Danmarks befrielse. Arkivets medvirken bestod i en udstilling af forskelligt materiale fra tiden 1940-45. Meget havde vi ikke i vort arkiv, men med stor velvillighed fra befolkningens side fik vi slet ikke så lidt samlet sammen.

To medlemmer fra bestyrelsen fortalte om personlige oplevelser fra besættelsestiden. Dagen efter blev udstillingen fremvist for elever i Hunderup Skole. Sidst på året startede en gruppe unge mennesker på et projekt, der skulle munde ud i en videofilm om Bramming Kommunes herregårde. For Hunderup Sogns vedkommende blev det naturligvis om Riber Kjærgård. Arkivets indslag blev om fattiggårdsperioden fra 1866-1940. Videofilmen om eneboeren Franciska Hanberg i Hollænderskoven har vi fremvist ved forskellige lejligheder.

I årets løb har vi modtaget 30 afleveringer. Deriblandt 3 protokoller fra dengang Riber Kjærgård var fattiggård. De er fra perioden 1885-1918. En gymnastikforeningsprotokol fra 1907-1929 dukkede frem ved en oprydning og blev derefter afleveret til arkivet.

Vi har haft rigtig mange henvendelser fra folk, der søger oplysning om deres slægt, hvilket vi forsøger at hjælpe med, så godt vi kan. I vort lille lokale sogneblad Landsbyposten, der udkommer hver måned, prøver vi på at få en lille beretning med hver gang. Og beretninger har vi mange af.

Fra dødsboet efter gdr. Niels Møller i Kragelund, der var mindesamler, har vi mange notater om høst-

skikke, tørvegravning, Kragelunds gravhøje, sognets fattighuse, Frederik VII's besøg i Bramming, og sagnet om Kømmelkonens blomsterskål. Alt er skrevet ned med blyant på gamle bagerposer, brugte kuverter og andet tilfældigt papir.

I den gamle fattiggårdsprotokol lå der en beretning om en lille dreng, Sognets barn, skrevet af fattiggårdsbestyrer Morten Sørensen. Rørende fortæller han om den lille forældreløse dreng, der kom til Kjærgård før han kunne gå, og i al sin tid holdt forbindelsen ved lige; det var jo hans hjem. Allerede som 10-årig måtte han hver sommer ud at tjene, og fra konfirmationsalderen måtte han helt og holdent klare sig selv. Efter soldatertiden rejste han ud i verden, og i USA tog han et højskoleophold. Han klarede sig godt og fik set meget, men aldrig glemte han sit barndomshjem Kjærgård Fattiggård. Ofte sendte han brev hjem.

Den slags giver inspiration til arbejdet i et lokalt arkiv.

Vejrup Sognearkiv

Skolevænget 3, Vejrup, 6740 Bramming.

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 15-17 samt efter aftale med lederen.

Leder: Verner Thomsen, Kærvej 15, Vejrup, 6740 Bramming. Tlf.: 75 19 01 64 eller 75 19 00 63.

Vi har i årets løb haft flere afleveringer end sædvanligt, ialt 44, fra 24 givere og det må betegnes som meget tilfredsstillende.

Der var mødt over 100 frem til vores sogneaften på Vejrup Kro, hvor tre lokale foredragsholdere fortalte om oplevelser fra sognet. Der var også lejlighed til at se eller gense Vejrup-filmen. Årets udflugt gik til Mandø.

Vi har i arkivudvalget overvejet at ændre arkivets registreringsmetode, og amtskonsulent Birgitte Thomsen har været på besøg i arkivet for at fortælle om det.

Vi har fra Bramming Kommune fået en bevilling på 5000,- kr. fra kulturudvalget, og 10.000,- kr. fra Brandkassefonden Sydvest Vejen. Pengene fra kulturudvalget er brugt til en bedre belysning i lokalet, og for de 10.000,- kr. er der købt en brandsikker boks. Vi har fået tilsagn om et skrivebord samt kartoteks- og reolskabe fra Andelskassen Grimstrup og en reol fra biblioteket i Vejrup.

Vester Nykirke Sognearkiv

Hovedvej A1 nr. 23, Endrup, 6740 Bramming.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Louise Hansen, Hovedvej A1 nr. 23, Endrup, 6740 Bramming. Tlf.: 75 19 10 37.

Der er ikke sket det helt store i Vester Nykirke Sognearkiv i året, der gik. Nu har vi nok fået det ind til arkivet, som vi kan regne med, det er også helt pænt efter så lille et sogn, som Vester Nykirke jo er. Men måske dukker der noget op igen, det kunne være rart, det er i hvert fald rart at mærke, når der er interesse for arkivet, og det synes jeg gennemgående der er, vi er ikke helt glemt.

Brørup Kommune

Historisk Arkiv for Brørup og Omegn

Biblioteket, Stadionvej 6, 6650 Brørup.

Åbningstid: Torsdag kl. 15-17 eller efter aftale.

Leder: Laurits Clausen, Hyacintvej 6, 6650 Brørup. Tlf.: 75 38 18 55.

Arkivet har i år modtaget 20 nye indleveringer og omkring 30 indleveringer til sublimering af materiale vi i forvejen har indregistreret, det være sig både fotos og gamle skøder fra omkring 1840 samt protokoller fra nedlagte foreninger.

Arkivets besøgstal er igen i år steget betydeligt, flere og flere ser deres interesse i at se og høre, hvad deres forfædre har foretaget sig og helst så langt tilbage som muligt. Der stilles større og større krav til lokalarkiverne, det bliver forlangt, at vi skal vide alt om hvad der er sket i lokalarkivets område, hvor de forskellige bor eller har boet, hvem der var i familie med hvem, spørgsmål der kræver en lokal indsigt på alle områder.

Derfor er det ikke let for nye bestyrelsesmedlemmer, der måske ikke er opvokset inden for kommunens grænser, at bestride de spørgsmål som man til tider bliver stillet over for. Man skal jo også kunne dokumentere svarenes gyldighed.

Her er det indleverede materiale på arkiverne jo af alt afgørende betydning. For herved kan de fleste svar fremlægges med skriftlig baggrund. Vi havde igen i år flere henvendelser fra USA og Australien om slægter og pårørende og har kunnet tilfredsstille næsten dem alle.

Vi har fået fremkaldt glasplader indleveret af en

fotograf fra omkring 1900, samtidig har vi overspillet stålband til kassetteband, da det efterhånden ikke er let at finde afspillere til denne type band.

Vi havde på biblioteket en ret stor udstilling i anledning af befrielsen i 1945, den var godt besøgt af unge og ældre, og også folk udefra der var gået under jorden for at lede modstandsgrupper i området. Flere skoler, børnehaver og plejehjem besøgte også udstillingen i de 8 dage, den varede. Arkivet har desuden afholdt et par møder og udflugter.

Esbjerg Kommune

Esbjerg Byhistoriske Arkiv

Torvegade 47, Postboks 522, 6701 Esbjerg.

Tlf.: 75 18 18 55. Telefax: 75 18 09 40.

Åbningstid: Mandag-fredag kl. 10-16, torsdag tillige kl. 16-18.

Leder: Jørgen Dieckmann Rasmussen.

Også 1995 betød ændringer i arkivets virksomhed. Mest grundlæggende slog det igennem i en ny økonomisk styreform, idet en såkaldt udvidet ød-ordning blev rammen. Den gav bl.a. mulighed for at ansætte personale kortere eller længere tid uden at skulle sætte det store bureaukrati i gang, blot det finansieres af egne midler, via tilskud, indtægtsdækket virksomhed og lignende.

Samtidig med ød-ordningen blev der vedtaget et betalingscirkulære for arkivet. Der er fortsat gratis adgang til arkivets udstillinger, og det koster heller ikke noget at bruge arkivets samlinger på læsesalen. Modtager arkivet derimod en forespørgsel, som ikke kan besvares på under 1/2 time, begynder taxameteret at tikke. Det samme er tilfældet, hvis man ønsker arkivets medvirken ved foredrag og foreningsarrangementer uden for normal åbningstid. Taksten er 185 kr. i timen med et week-end tillæg på 50%. Arkivet indførte som den sidste af byens kulturinstitutioner betaling for ydelser uden for normal åbningstid. Museerne har længe haft det, og følgen var et voksende antal henvendelser fra foreninger og institutioner til arkivet om medvirken ved arrangementer. Det tog efterhånden et sådant omfang, at ressourcerne ikke kunne dække efterspørgslen.

Hvad der umiddelbart forekom som en radikal ændring af virksomheden fik dog ikke voldsomme følger. Brugerne havde forståelse for, at det kostede noget at lægge beslag på en medarbejder en aften,

nogle timer en week-end osv. Ikke mindst amerikanske turister forstår, at slægtsforskning koster, så arkivet er faktisk blevet en valutaskabende virksomhed. Der er registreret 96 skriftlige eller telefoniske forespørgsler for 1995, men kun ca. 20% er lavet som rekvireret arbejde.

Det var dog ikke blot på indtægtsiden, arkivet fik gavn af den nye ordning. Det fik vi også på udgiftssiden. Som følge af en ændret arbejdsmarkedslovgivning måtte vi nemlig fra 1. januar 1995 vinke farvel til 1/2 arkivar- og 1/1 fotografstilling, der var tilknyttet arkivets store fotoprojekt. Takket være de nye muligheder for ansættelse lykkedes det at heltidsansætte fotografen og projektansætte arkivaren.

En af de store arbejdsopgaver i 1995 var markeringen af 50-året for Danmarks befrielse. I tæt samarbejde med cand.phil. Niels Wium Olesen, den nye leder af Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-45, blev der udgivet undervisningsmateriale til folkeskolerne og udgivet et par betydningsfulde bøger om Esbjergs besættelsestidshistorie. Det drejede sig om byleder Frants Gertsens bog »Åh, det var så lidt« - Erindringer fra besættelsestiden og modstandskampen i Esbjerg, samt brevsamlingen byggende på Else og Otto Baches breve Alt vel her - Breve mellem Esbjerg og København fra krigsårene 1939-1945. Bøgerne blev præsenteret ved et arrangement i Hovedbibliotekets store sal d. 4. maj, samme dag som arkivets og Historisk Samlings store fælles befrielsesudstilling åbnede. Ved samme lejlighed var der forpremiere på Jens Chr. Topps video En besættelse - erindringer fra Esbjerg 1940-45.

At arkivets formidlingsvirksomhed i 1995 i vid udstrækning havde tilknytning til befrielsesjubilæet kan næppe overraske. Det var emnet fremfor andre i 1995. Det blev til mange foredrag om emnet, men det lykkedes heldigvis at lægge nye vinkler ind, bl.a. takket være nye afleveringer.

Et væsentligt element i arkivets virksomhed er kursusvirksomheden, som i de fleste tilfælde arrangeres i samarbejde med Sydvestjysk Egns- og Slægtshistoriske Forening. I 1995 har der bl.a. været afholdt kurser i arbejdet med lokal- og personalhistorie. Der har også været et kursus i nyere dansk historie samt et kursus med titlen Mennesker og begivenheder i dansk historie efter 1848. Slægtsforskerne er blevet tilgodeset med kursustilbud og to studieture til landsarkivet i Viborg. Kurserne spiller

en stor rolle for aktivt arbejdende lokalhistorikere og slægtsforskere, og det afspejles bl.a. i arkivets indlånsvirksomhed, der i 1995 omfattede indlån af i alt 164 enheder til 14 personer.

De to nævnte bøger, som blev udgivet i maj, var ikke de eneste udgivelser i 1995. Sidst på året udgav arkivet Finn Jessens store postkortbog *Hilsen fra Esbjerg - Esbjerg Postkort 1897-1975* samt Anne Dorthe Rankenberg Hansens og Anders Peter Bruuns hæfte om H. C. Ørsteds Gade. Det skete i tilknytning til Bymidteprojekt Esbjerg, som i øvrigt aftog et oplag af hæftet som julehilsen til involverede i projektet. Af andre udgivelser fra 1995 kan nævnes *Esbjerg-kalenderen* samt den første serie historiske postkort fra Esbjerg.

Byhistorisk Arkiv modtog 217 afleveringer i 1995, heriblandt rigtig mange fotos. Adskillige af disse kom ind i forbindelse med »kvartersarrangementer«. Særligt populære foredragsarrangementer er Boldesagerdagen, der er den første søndag i marts, samt en Tjæreborg-aften, som regel også i marts. Ved disse arrangementer låner arkivet fotos fra folk, der bor eller har haft tilknytning til området, og af udvalgte fotos fremstilles dias, som vises for et stort publikum, som regel omkring 100 mennesker hvert sted. Meget spændende materiale med gode oplysninger til er kommet i hus på denne måde. Også med hensyn til arkivalier har der været en række større afleveringer. Nævnes kan Premier Is' arkiv, som blev afhentet i forbindelse med virksomhedens lukning, advokat Dueholms arkiv samt materiale fra Centralhotellet og Bangs Hotel. Af større foreningsarkiver kan nævnes Gjesing Husholdningsforening, Kristeligt Sangkor, Universitetsforeningen for det sydlige og vestlige Jylland (supplementsaflevering), Ribe Amts Lægekredsförening (supplementsaflevering), Tjæreborg Engvandingsselskab, Forum Beboerforening, Esbjerg Musikforening, Esbjerg Forbrugergruppe, Petroleum Wives Club samt Esbjerg Lokalkreds under Jord, Arbejde og Kapital. Det meget store indslag af arkiver med tilknytning til Esbjergs musikliv er ikke mindst kommet ind takket være de omfattende studier af emnet, som Per Günther er i færd med og som forhåbentlig munder ud i en bog i 1997.

1995 blev også »store kirkebogsår«. Størstedelen af arkivets omfattende bestilling på 27.059 mikro-kort (= 219.853 kr.) af kirkebogskopier fra det nørre-

og sønderjyske område blev leveret. Hermed har Byhistorisk Arkiv mikrokort af alle sønder- og nørrejyske kirkebøger indtil 1892. Kortene skulle først registreres på edb, inden de blev stillet til rådighed for publikum. Når de bliver tilgængelige, vil arkivets besøgstal utvivlsomt stige. I 1995 var det uændret i forhold til 1994.

Et væsentligt arbejdsområde i 1995 var desuden Esbjerg Kommunes arkiv. Udover det løbende ekspeditionsarbejde var det koncentreret om udarbejdelse af en journalhåndbog. Det er sket i samarbejde med en nedsat journalgruppe. I et mindre forum er der desuden arbejdet med elektronisk journalsystem, og en række forskellige elektroniske journal- og sagsstyringssystemer er blevet vurderet.

En meget stor del af Esbjerg Kommunes fremtidige arkivdannelse vil ske på edb. At sikre den bevaringsværdige del af dette materiale er en kæmpeopgave for fremtiden. Vores nuværende personalesammensætning kan ikke løse opgaven, så ved efterårets organisationsgennemgang blev der da også enighed om at søge den nuværende rådhusarkivarstilling omdannet til en edb-managerstilling.

Guldager Sognearkiv

Guldagervej 76, 6710 Esbjerg V.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Christian Jakobsen, Guldagervej 76, 6710 Esbjerg V. Tlf.: 75 11 60 24.

Arbejdsgruppen på fem medlemmer, som i 1994 blev nedsat med det formål at oprette et lokalarkiv, har i 1995 fortrinsvis koncentreret arbejdet omkring i-standsættelse af lokaler og sortering af modtaget materiale. Fået de organisatoriske forhold i orden med vedtægter for den selvejende institution Guldager Sognearkiv og valgt en styrelse på 5 medlemmer. Guldager Borgerforening udpeger to af styrelsens medlemmer. Samarbejdet med borgerforeningen har flere fordele, bl.a. økonomisk, samt at arkivet kan meddele sig i borgerforeningens medlemsblad. Arkivets medarbejdere afventer kurser, som afholdes først i 1996, før arbejdet med registrering og arkivering m.v. kommer i gang. Officiel indvielse af arkivet forventes til september 1996.

Hjerting Lokalarkiv

Gl. Guldagervej 14, 6710 Esbjerg V.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Grete Gregersen. Tlf.: 75 11 57 87.

1995 var et meget spændende år for Hjerting Lokalarkiv. Efter på 4. år at være i etableringsfasen lysnede det i 1995, hvor Esbjerg Kommune bevilgede midler til arkivet. Arkivet har fået et lokale i Jon og Dittes Hus i Hjerting, som er blevet indrettet med reoler og læsepladser. Der mangler dog stadig et arbejdsbord.

Hjerting Lokalarkiv har gjort opmærksom på sin eksistens gennem den lokale avis, Hjerting-Posten, og det har sammen med et Åbent Hus-arrangement for byens borgere, hvor arkivets medarbejdere bl.a. fortalte om arkivet, ført til adskillige afleveringer. Arkivet har fået et brev fra 1864, som en arbejdsmand fandt omkring 1970 ved renovering af et hus i Hjerting; der er kommet brev fra Canada fra en dame, der var ung pige i huset hos Jon og Ditte, i hvis gård arkivet har til huse; der er blevet afleveret en skudsmålssbog og en søfartsbog fra et Hjerting-skib, der sejlede på Langli i midten af 1800-tallet; og der er optaget fortællinger på bånd ved et arrangement i kirken, hvor ældre Hjerting-borgere fortalte om bl.a. barndommens gade og barndom i Hjerting.

Historisk Samling fra Besættelsestiden

1940-1945

Torvegade 47, Postboks 522, 6701 Esbjerg. Tlf.: 76 10 03 18.

Telefax: 75 18 17 77. E-mail: hsbno@post4.tele.dk

Åbningstid: tirsdag kl. 10-12 og torsdag kl. 10-12 og kl. 13-18.

Leder: Niels Wium Olesen.

50-året for Danmarks befrielse blev det naturlige pejlemærke for Historisk Samling fra Besættelsestiden 1940-1945's aktiviteter i 1995. Samlingens pr. 1. januar 1995 ansatte leder, Niels Wium Olesen, blev konsulent for Esbjerg Kommunes jubilæumsaktiviteter, hvorved Samlingen var medvirkende til at sætte sit præg på det store og flotte program, der løb af stablen i april og maj.

Sideløbende med denne konsulentfunktion arbejdede Samlingen med sine egne projekter op til jubilæet. Centralt i dette arbejde stod samarbejdet med Esbjerg Byhistoriske Arkiv omkring projektet Esbjerg besat og befriet. Projektet resulterede i tre

produkter: En udstilling i Byhistorisk Arkivs udstillingslokale, en plakatudstilling bestående af 16 farveplakater med både tekst og fotos samt et tekst- og fotohæfte på 36 sider til byens skoler.

Foruden dette arbejde var der en noget større efterspørgsel end sædvanligt efter Samlingens foredrag både i Samlingens lokaler og ud af huset.

Sideløbende med aktiviteterne i forbindelse med jubilæet har Samlingen fortsat sit sædvanlige formidlende arbejde i form af foredragsrækkerne, Nyhedsbrevet, radiointerviews, artikler i aviser og tidsskrifter samt den daglige betjening af gæster på Samlingens læsesal.

Den udadvendte aktivitet har bevirket, at forespørgslerne og afleveringerne til Samlingen stadig er stigende. Samlingen har i 1995 modtaget 26 afleveringer, hvoraf de tre er meget store og interessante personarkiver.

Samlingen har i 1995 stået for en lang række af forskelligartede aktiviteter: Udgivelse af Nyhedsbrev, udstilling, konferencebesøg i ind- og udland, artikler og anmeldelser i tidsskrifter og dagblade, medvirken ved redaktion af bogudgivelser, deltagelse i tidsskriftredaktion, bestyrelsesarbejde i historiske selskaber samt to sæsoner med foredragsrækker.

Samlingens Nyhedsbrev er blevet udviklet i løbet af året. Især nummer 3/95 og 4/95 afspejler denne udvikling. Sidetallet er steget ligesom layoutet er forsøgt gjort mere spændende, med bl.a. illustrationer. Oplaget er også steget betragteligt, nummer 4/95 blev således trykt i 400 eksemplarer. Nyhedsbrevet kan rekvireres ved henvendelse til Samlingen, hvorefter de fremtidige numre fremsendes automatisk.

Samlingens aftenforedragsrækker var igen i 1995 velbesøgte. I alt 146 mødte op til de to sæsoners foredrag.

I årets løb er Samlingen blevet besøgt af otte skoleklasser, som har modtaget foredrag og er blevet introduceret til Samlingen. Flere skoler i både Esbjerg og resten af landet har fået tilsendt materiale om specifikke sider af besættelsestidens historie ligesom et større antal elever fra både folkeskolen, gymnasierne, HF og HTX har opsøgt Samlingen for at få hjælp til opgaveskrivning. Hertil kommer fem foreningsbesøg på Samlingen.

Foruden undervisningstilbudene i institutionens

lokaler har Samlingens leder og frivillige medarbejdere været flittige foredragsholdere rundt omkring i landet. De fleste har været foreningsforedrag, men nogle har også været på danske universiteter og et enkelt var på en konference i Turku, Finland.

Samlingen blev i efteråret koblet på det verdensomspændende Internet. Det er nu således muligt at komme i kontakt med Samlingen ved hjælp af en PC med modem og Internet-adgang. Fremover vil korrespondance og forespørgsler kunne behandles ad denne kanal på samme måde som telefoniske og skriftlige pr. almindeligt brev. E-mail-adressen er: hsbnwo@post4.tele.dk.

Samlingens leder, Niels Wium Olesen, har fået offentliggjort flere artikler og anmeldelser i historiske tidsskrifter i ind- og udland, hertil kommer redaktørarbejde ved bogudgivelser. Blandt Samlingens frivillige medarbejdere har Ib Rahbek offentliggjort artikler i tidsskriftet *Håndslag* og i *Uppsala Nya Tidning*.

Samlingen har, udover samarbejdet med Esbjergs øvrige kulturinstitutioner arbejdet sammen med flere af de andre nationale og internationale institutioner, der beskæftiger sig med besættelsestiden og Anden Verdenskrig. Det kongelige Bibliotek og Frihedsmuseet i København kan nævnes i den forbindelse.

Niels Wium Olesen deltager i et netværk af yngre besættelsestidsforskere, der alle arbejder på at opnå Ph.D.-graden. Igennem dette arbejde udbygges de i forvejen gode relationer til universiteterne.

Hostrup Sognearkiv

Kokspang Fritidscenter, Kokspangvej 54, 6710 Esbjerg V.
Åbningstid: Første torsdag hver måned kl. 19-21 samt efter aftale.

Leder: Elna Vogt, Kokspang Hedevej 5, 6710 Esbjerg V.
Tlf.: 75 26 91 65.

Post sendes til lederen.

Vi har nu fået godkendt vore vedtægter hos RAL den 28. september 1995 og hos SLA den 28. november 1995. Vi har fået to små lokaler til rådighed på 1. sal i Kokspang Fritidscenter, hvor vi har malet og sat hylde op. Her har vi nu fået samlet mange billeder, både nye og gamle fra sognet og mange foreningsprotokoller. Tre mand var med på RAL-kursus, og skal nu i gang med at registrere vore arkivalier.

Skads Sognearkiv

Kontaktperson: Finn Ryneld, Majgårdsparken 23, Andrup, 6705 Esbjerg Ø. Tlf.: 75 16 00 48.

Skads Sognearkiv er endnu i etableringsfasen, og er nu gået i gang med at søge efter velegnede lokaler. Indsamling af arkivalier er derfor ikke kommet i gang for alvor endnu. Men tre af arkivets medarbejdere har allerede deltaget i RALs kurser for at lægge en god bund af grundlæggende viden til det fremtidige arbejde med registrering af arkivalier.

Vester Nebel Sognearkiv

Vester Nebel Skole, 6715 Esbjerg N.

Åbningstid: Sidste torsdag hver måned kl. 18.30-20.30 samt efter aftale.

Leder: Henning Jørgensen, Lifstrup Hovedvej 54, 6715 Esbjerg N. Tlf.: 75 16 92 46.

1995 er forløbet stille og roligt. Der har kun været få, men dog værdifulde afleveringer. Bl.a. har vi nu fået en videokopi af sognefilmen fra 1957 med indtalt tekst, og en manglende forhandlingsprotokol til en ophørt forening. Den største aflevering var fra skolen i forbindelse med indsættelse af ny skoleinspektør, herunder fik vi en mængde ældre og nyere klasse/skolebilleder. Endelig har vi renskrevet sognets folketællinger fra gotisk håndskrift til almindelig læselig skrift.

Ligeledes har der kun været få besøg. Til gengæld har der været lidt flere telefoniske henvendelser/forespørgsler. En af disse forespørgsler mundede ud i, at forhenværende og nuværende arkivleder holdt et par foredrag på skolen for de ældste elever om det gamle Vester Nebel. Vi håber på, at sidstnævnte vil resultere i et videre samarbejde med skolen, hvor der foregår et Projekt Landsbyliv i samarbejde med Esbjerg Kommune.

1995 blev året, hvor stifteren af sognearkivet, forhenværende skoleinspektør Morten Harborg, efter eget ønske ophørte som leder af sognearkivet efter 15 års virke. Senere på året afgik han ved døden uden forudgående sygdom. Nuværende styrelse håber at kunne videreføre hans arbejde på tilfredsstillende vis.

Der har i året været megen tale om flytning af arkivet, dels p.g.a. en lidet brugervenlig placering, dels mangler børnehaven plads, og dels skal man i gang med bygning af et værested ved skolen for sog-

nets beboere. Det er planen, at sognearkivet skal have et lokale i værestedet. Vi ser således frem til, at vi i 1996 vil være flyttet til dette værested.

Fanø Kommune

Sognearkivet i Nordby

Niels Engersvej 5, Nordby, 6720 Fanø. Tlf.: 75 16 62 60.
Åbningstid: Tirsdag kl. 10-12, onsdag kl. 19-21 samt efter aftale med lederen.
Leder: Anne Jensen, Kikkebjergvej 18, Nordby, 6720 Fanø. Tlf.: 75 16 32 28.

Nordby-arkivet har i 1995 modtaget 104 afleveringer, herimellem forskellige regnskaber fra forretninger og skibe, udklipssamlinger, forhandlingsprotokoller, jubilæumsskrifter, erindringer, bl.a. En skibsdrengs første rejse, forskelligt om redningsvæsenet, matrikelkort, skøder på ejendomme, jordstykker og skuldgårde (en slags fiskeruser) og mange billeder.

Arkivet arrangerede sammen med Kulturelt Samråd en udstilling i anledning af 50-året for Danmarks befrielse, en udstilling der kulminerede i et besøg på Fanø af den første engelske soldat, der i 1945 besøgte Fanø den 10. maj.

Fra Rådhuset har vi modtaget indbundne årgange af Fanø Ugeblad fra årgangene 1901 til 1981, dog undtaget årgangene 1904, 1905 og 1906. Senere årgange har vi modtaget fra Fanø Bibliotek.

Vi har haft 210 besøgende - heraf tre tyske gæster og tre fra USA. Vi har igen i år modtaget tilskud fra Fanø Kommune, Skads m.fl. Herreders Brandkasses Fond samt Fanø Spare- og Laanekasse. Nordby-arkivet siger mange tak for de bidrag, vi har modtaget - såvel arkivalier som økonomisk støtte.

Sønderho-arkivet

Sognegården, Landevejen 41, Sønderho, 6720 Fanø.
Åbningstid: Mandag kl. 19-21 samt efter aftale med lederen.
Leder: Jørgen Lind, Møllegården, Sønderho, 6720 Fanø. Tlf.: 75 16 41 14.

Sønderho-arkivet har i 1995 fået omkring 30 afleveringer, der som foregående år omfatter næsten alt fra et enkelt lille stykke papir til en kassefuld. Ældst er materialet om Udskiftning af Jorder i Sønderho 1785, næsten 200 år yngre er Vilkår for sammenlægning af Nordby og Sønderho Sogne - som vi iøvrigt fik i forbindelse med at Fanø Kommune fejrede 25

års jubilæet for storkommunen i Sønderho Forsamlingshus i april - og yngst er gæste- og scrapbøgerne fra Center Fanø - det nu nedlagte asylcenter i Esbjerg Kommunes Feriekoloni i Sønderho.

Stammende fra Kromanns Fabriker A/S har vi modtaget ca. 150 gamle hånd-gummi-stempler - de indgår nu i afdelingen for tryksager!

Fra tøndelægger og priksætter Jens H. Pedersens efterkommere er indleveret bl.a. en skibsbemanningsliste (lægteren Knuddyb), et ordensdokument og en levnedbeskrivelse.

Desuden er indkommet forskellige erindringer, eksamenspapirer (styrmænd m.m.), skøder, breve, udklip, postkort, fotos, m.m.

Til bogprojektet Historien om Fanø-løbene 1919-1924 er indsamlet en mængde materiale - ikke i arkivets regi, men med et vist personsammenfald. En stor del af materialet om Fanø-løbene vil indgå i Sognearkiverne på Fanø efter endt brug.

Samlingen af levende billeder er forøget med nogle videobånd, såvel overspilning af ældre film som nyoptagelsen af mindegudstjenesten i Sønderho Kirke den 4. maj 1995 (optaget i april).

I forbindelse med 50-året for Danmarks befrielse deltog arkivet i planlægningen af festlighederne og i udførelsen af en fotoudstilling, der blev vist i Strien og i Sønderho Forsamlingshus. Midtpunktet i festlighederne blev så absolut Peter Flaherty - den første allierede soldat på Fanø efter befrielsen, og igen på besøg 50 år senere! Arkivet har ikke haft helt så mange besøg i 1995 - der var meget varmt i lokallet i sommer - men har besvaret en del telefoniske og skriftlige henvendelser. I samarbejde med Sønderho Forsamlingshus holdtes en filmaften i sommer - med meget stor deltagelse.

Atter i år har vi modtaget tilskud fra Skads m.fl. Herreders Brandkasses Fond, Fanø Kommune og Fanø Spare- og Laanekasse - tilskud, der sammen med gratis husleje bevirker, at arkivet overhovedet kan eksistere.

Grindsted Kommune

Lokalhistorisk Arkiv, Grindsted Bibliotek

Tinghusgade 16, 7200 Grindsted. Tlf.: 75 32 09 00.
Fax: 75 32 32 94.

Åbningstid: Mandag, tirsdag og torsdag 10.00-19.30, onsdag 14.00-19.30, fredag 10.00-17.00 og lørdag 10.00-13.00.
Leder: Bodil Stubdrup. Tlf.: 75 32 07 84.

Arkivet har i 1995 modtaget 30 afleveringer, hvoraf ingen har været voldsomt store. Et udpluk: Forhandlingsprotokoller fra en grundejerforening, arkivalier vedr. en gård i Vesterhede, regnskaber fra en skotøjsbutik, erindringer fra livet på en gård 1936-1980.

Brugen af arkivet har været mangesidig. I forbindelse med Grindsted-Vorbasse Museums og Den Jydske Sparekasses 3-bindes projekt om Grindsted-Billund-egnens historie, er der trukket meget på arkivets samlinger. 1. bind, Hedens hemmeligheder udkom i september.

Udgivelsen af Hans Knudsens To slægter fra Grindsted-egnen støttede sig i høj grad på arkivets samlinger. Jens Madsens projekt om Vestersognets gårdhistorie skrider godt frem, alle ejerlav nord for åen er nu dækket ind. Et par af arkivets brugere igangsatte et projekt med edb-registrering af kirkebøger. Vi forventer ad den vej at få et godt værktøj til søgning på personoplysninger.

Vi har i 1995 fået tilknyttet to frivillige medarbejdere og har ad den vej fået sat skub i tingene, ikke mindst i registreringen af arkivalier på edb (Arkibas blev taget i brug i 1995). Der påbegyndtes endelig en løbende registrering på bibliotekets edb-system af lokalt avisstof, der skal danne grundstammen i en omfattende lokalbibliografi.

Bodil Stubdrup overtog posten som leder af arkivet, herved bragtes formalia i overensstemmelse med det sidste par års faktiske forhold. Arkivet fungerer dog stadig som en afdeling under biblioteket.

Hejnsvig Lokalhistoriske Arkiv

Hejnsvig Skole, Bakkevej 9, 7250 Hejnsvig.
Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 14-16 og 3. onsdag hver måned kl. 18-20.
Leder: Hans Jensen, Højene 1, 7250 Hejnsvig.
Tlf.: 75 33 58 57.

Hejnsvig Sognearkiv har i 1995 modtaget 213 stk. arkivalier, fordelt i året på 22 indkomstjournaler, hvilket vil sige, at der ca. har været en indlevering til arkivet hver 14. dag. Registreringen af de indkomne arkivalier arbejder formanden og lederen med nogle timer hver uge. Vi håber at nå igennem i løbet af året.

Der har været to mand på besøg på Landsarkivet i Viborg, det er en god ting at have set hvorledes man arbejder der.

Fra Haderslev Museum modtog vi brev om, at man der havde en del glasplader liggende, fotograferet i Hejnsvig-området 1928-1930. Vi fandt 30 stk. - men næsten alle ejendomme var tækket med stråtag og ukendelige for vi yngre. Derfor havde vi to indlæg i henholdsvis Vejle Amts Folkeblad og Jydske-Vestkysten. Det var der seks, der reagerede på, dog var ikke alle enige om det samme.

Til vores generalforsamling havde vi lavet en udstilling med billeder af alle de gårde, vi har billeder af i arkivet, det gav lidt ekstra oplysninger til gård-beskrivelserne.

Pr. nytår var vi 43 medlemmer i Hejnsvig Sognearkiv.

Helle Kommune

Agerbæk Lokalhistoriske Arkiv

Sognelunden, Fåborgvej 151, 6753 Agerbæk.
Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 14.00-16.00 eller efter aftale.
Ledere: Hans Nielsen, Skovgårdsvej 23, 6753 Agerbæk.
Tlf.: 75 19 60 98.
Edith Ehmsen, Fåborgvej 131 E, 6753 Agerbæk.
Tlf.: 75 19 62 09.

Den 1. maj 1995 fik vi en ny medhjælper på arkivet, Edith Ehmsen. Vi håber, at hun kan afse tid fremover til hjælp ved registreringen. Vi har i årets løb modtaget en del afleveringer, både billedmaterialer og andre effekter, såsom skoder, protokoller, m.v. Besøgende har der kun været få af, men vi prøver om vi kan skabe mere interesse for arkivet.

Vi har vist lysbilleder af ældre personer og ejendomme fra Agerbæk og omegn, det var der stor interesse for og god tilslutning til.

Arkivet var med til at holde mindefest den 4. maj 1995 for Danmarks befrielse for 50 år siden og afslutningen på 2. verdenskrig.

Udflugten den 6. juni 1995 gik til Grindsted, hvor vi så besættelsesmuseet, der er et af de bedste i landet. Der var god tilslutning til turen.

Vi har fået støtte fra et par fonde, men befolkningen i Agerbæk og omegn har også støttet os.

Mikrofilmene af kirkebøgerne i Helle Kommune har vi fået, samt en fremviser, men det er ikke blevet brugt meget endnu; men det kommer nok, håber vi.

Fåborg Lokalhistoriske Arkiv

Fåborgvej 38, Fåborg, 6818 Årre.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Ane Marie Nielsen, Fåborgvej 18, Fåborg, 6818 Årre. Tlf.: 75 19 50 59.

I året 1995 er indkommet to forhandlingsprotokoller, samt flere skøder fra gårde og huse, 200 breve gennem 60 år, og en levnedbeskrivelse. Der har været mange henvendelser fra slægtsforskere, og 3 piger fra 9. klasse har fået hjælp om emnet Vores hjemstavn. Arkivet hjalp med Fåborg Brugsforenings 75 års jubilæum.

Foreningen har arrangeret generalforsamling i februar med museumsinspektør Søren Manøe, som fortalte om fattigvæsenet, og 4. maj-fest sammen med menighedsråd, borgerforeninger og lokalhistoriske foreninger i Agerbæk og Årre. Pastor Eva Søe talte i Agerbæk Kirke, og spejdere gik fra kirken til hotellet med fakler. På hotellet samledes mange mennesker til kaffe og fællessang ledet af Niels Ibsen Vrenderup. Ane Marie Nielsen fortalte om de fem år her på egnen.

Udflygten gik i år til Gredstedbro, hvor vi så privat dyrkning af orkidéer, og senere gik turen til Mejlbj, hvor et privat museum blev forevist. Turen sluttede på Foldingbro Kro.

Ved Åbent Hus-aftenen fortalte arkivlederen om hvad arkivet kan berette, ledsaget af enkelte ting som illustration, og som afslutning blev der vist lysbilleder fra egnen.

Grimstrup Lokalhistoriske Arkiv

Grimstrup Bibliotek, Grimstrup, 6818 Årre.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Dagmar Lyndgaard, Trehøjevej 16, 6818 Årre. Tlf.: 75 19 21 85.

Vi har haft mange afleveringer til arkivet i 1995. I alt 21 indleveringer samt billeder. Mange af billederne har vi kun til låns, hvorfor vi må have lavet kopier af dem.

Det har været småt med besøg på arkivet, men der har været en del telefoniske forespørgsler, som vi besvarer efter bedste evne. Kirkebøger på mikro-kort er kommet fra Landsarkivet i Viborg.

Vi havde generalforsamling i marts, som sprængte alle rammer. Som foredragsholder havde vi museumsinspektør Ole Faber fra Varde, der fortalte og vi-

ste lysbilleder fra Endrupholm. Leo Nissen viste lysbilleder, som viste årets gang på en gård dengang man brugte heste til arbejdet.

Vi havde en god sommerudflugt til skolemuseet i Hodde og Ølgod Museum, hvor vi drak kaffe. Vi besøgte samtidig Hjedding Andelsmejeri, det var en dejlig aften - Ølgod Museum var især interessant.

Næsbjerg Sognehistoriske Arkiv

Troesmosevej 2, Næsbjerg, 6800 Varde.

Åbningstid: 1. torsdag hver måned kl. 18.30-19.30 eller efter aftale med lederen.

Leder: Gunnar Pedersen, Villavej 11, Næsbjerg, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 72 39.

Vi har i Næsbjerg ikke haft de store udsving i 1995, men har dog modtaget en del afleveringer. Vi er i gang med at tage billeder af gårde og huse i sognet, men mangler en del endnu. Vi har haft en del flere besøgende, som også sidste år, men dog ikke i besøgstiden. Skolen har også brugt arkivet en del. Vi har haft et godt årsmøde og en god udflygt sammen med Nordenskov. Der er nu ca. 214 medlemmer, der betaler kontingent, og desuden får vi en gave fra brandkassen og et tilskud fra kommunen, så vores økonomi kan nok nå sammen. Det vi mest mangler er lidt større lokaler, da vi kun har et lille rum oven på skolen.

Vester Starup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Helle Plejehjem, Vinkelvej 2, Tofterup, 7200 Grindsted.

Åbningstid: 1. og 3. tirsdag hver måned kl. 14-16.

Ledere: Frede K. Madsen, Svinget 13, Tofterup, 7200 Grindsted. Tlf.: 75 33 72 23.

Kristian Mathiesen, Smedebakken 31, Starup, 7200 Grindsted. Tlf.: 75 33 70 27.

Arkivet modtog i 1995 en såkaldt facitliste fra Starup Mejeri. Det er en prisliste, hvor man kan se hvad mælken har kostet gennem tiderne, udgivet i 1914. Ligeledes har vi fået en del protokoller fra idrætsforeningen, herunder bl.a. ungdomsforeningen, gymnastikforeningen, skytteforeningen og ringriderforeningen. Desuden en beretning om kirkeorglet i Hjerm Missionshus, udgivet af Andre Palsgård. Her fortælles om hvordan man fandt ud af at der på loftet i Starup Kirke og på loftet i Hjerm Kirke lå stumper af gamle orgler. Ved hjælp af en dygtig orgelbygger fik man sat stumperne sammen til et brugeligt orgel, som nu altså findes i Hjerm Missionshus.

Arkivet har medvirket i 4. maj-festlighederne, med bl.a. en udstilling på Tofterup Hotel. De ældste skoleklasser viste stor interesse. Sommerudflugten var arrangeret i samarbejde med aftenhøjskolen, turen gik til Grindsted, hvor vi så besættelsessamlingen, derefter gik turen videre til Kvie Sø, hvor der blev serveret kaffe.

Vi har haft otte besøgende, hvoraf hovedparten har været interesseret i slægtsforskning. Ligeledes har husholdningsforeningen været her.

Øse Sognearkiv

Stationsvej 3, Nordenskov, 6800 Varde.

Åbningstid: 1. og 3. mandag hver måned kl. 14-16 samt efter aftale med lederen.

Leder: Johannes Madsen, Solsortevej 8, Nordenskov, 6800 Varde. Tlf.: 75 29 81 59.

Det vigtigste, der er sket i året 1995 er udgivelsen af sognebogen *Øse Sogn 2*. Der gik ærligt talt megen tid med at få stoffet samlet og gjort klar til trykkeriet, men rart var det at få det ud af huset.

Vi modtog en stor aflevering fra *Øse Brugs*, indeholdende diverse gamle papirer. Materialet havde været opbevaret i et pengeskab, der havde stået på et tømrerværksted i en lang årrække. Det indeholdt hovedbøger, vare- og regnskabsprotokoller, ejendoms- og lånepapirer samt kvitteringer for regninger. Fra lillebilforretningen Rita og Søren Kristian Hansen modtog vi 80 autoriserede kørebøger for sygetransport.

Fra Niels M. Nielsens bo, efter han flyttede på plejehjem, har vi modtaget 16 regnskabsbøger fra hans og Annas franskvaskeri. Afleveringen indeholdt endvidere en gammel bibel og nogle religiøse bøger og skrifter. Vi modtog en hundrede sider lang håndskrevet rejsebeskrivelse af en næsten 100-årig dames besøg i USA.

Vi har modtaget en del billeder, bl.a. 10 konfirmandbilleder.

Der har som sædvanlig været en del henvendelser om oplysning om slægt, og vi har kunnet hjælpe i de fleste tilfælde.

Af arrangementer har vi haft de sædvanlige, årsmødet med tale af Trine Nielsen, Vostrup. Sommerudflugten gik til Smedenens Hus i Lem. Besøgstallet i arkivet var lidt mindre end året før, når vi ser bort fra reception og åbent hus i anledning af bogudgivelsen. I den anledning havde vi ca. 100 besøgende.

Lokalhistorisk Arkiv for Årre Sogn

Årre Skole, Skolegade 25, 6818 Årre.

Åbningstid: Efter aftale med formanden.

Formand: Karl Bertelsen, Hovvej 3, Jyllerup, 6818 Årre. Tlf.: 75 19 21 54.

I 1995 har vi fået en række afleveringer, bl.a. en større fra Årre Andelskasse, ligesom vi også har kunnet hjælpe nogle med slægtsforskning. Vi er gået i gang med en omregistrering af vort billedarkiv. Ved vort årsmøde talte Flemming Just, Sydjysk Universitetscenter, om landsbyen fra bondereformerne til i dag.

Holsted Kommune

Aastrup Sognearkiv

Borgergade 121, 6752 Glejbjerg. Tlf.: 75 19 85 69.

Åbningstid: 1. og 3. torsdag hver måned kl. 15-19 samt efter aftale med lederen.

Leder: Olga Pedersen, Boldingvej 16, 6752 Glejbjerg. Tlf.: 75 19 82 80.

1995 begyndte som et ganske almindeligt år i Aastrup Sognearkiv. Afleveringer har vi jævnligt og vort besøgstal er stabilt. Af afleveringer i årets løb, der kan interessere en bredere kreds, er en del fra Aastrup m.fl. sognes landboforening, samt indkøbte kirkebogskopier fra både vort eget og de omliggende sogne.

Åbningstiden er otte timer om måneden, og disse bliver benyttet af især mange slægtsforskere fra nær og fjern. Udlændinge på ferie i Danmark besøger i stigende grad arkiverne for at finde rødder. De besøgende er ofte tredje eller fjerde generation og interessen for at finde tilbage til den eller de forfædre, der udvandrede, er stor.

Arkivet havde i foråret 1995 arrangeret en udstilling i forbindelse med 50-året for besættelsestidens ophør. Vi fik rigtig god opbakning fra lokale forretninger. Hotel Glejbjerg stillede lokale til rådighed for os i to dage og andre forretningsdrivende støttede arrangementet på forskellig vis. Endnu et tegn på, at arkivet er en populær og selvvelgelig institution i lokalsamfundet.

Udstillingen blev besøgt af ca. 300 mennesker. En helt overvældende succes, som vi tænker tilbage på med stor glæde. I Julemessen i Glejbjerg-hallen var arkivet naturligvis med og vores stand blev besøgt af

rigtig mange gæster. Samtidig udkom vort lokale julemærke og Billedbogen, som alle kommunens tre arkiver har deltaget i udgivelsen af.

Året sluttede med, at vi mistede et bestyrelsesmedlem, idet Jørgen Højer døde kort før jul. Jørgen Højer havde siddet i sognearkivets bestyrelse i 14 år og vi vil savne ham meget. Han var med sit rolige og joviale gemyt altid en kærkommen gæst på arkivet og en utrolig værdifuld støtte for arkivlederen. Æret være Jørgen Højers minde.

Lokalarkivet for Holsted Kommune

Vestergade 17, 6670 Holsted. Tlf. og telefax: 75 39 20 10.

Åbningstid: Onsdag kl. 14-18, i perioden 1. oktober - 1.

april tillige tirsdag kl. 19-21.

Leder: Chr. Carstensen. Tlf.: 75 39 22 59.

Antallet af afleveringer i 1995, som har været 120, har bragt arkivets bestand op på over 20.000 akter (læg, bind, billeder m.m.). Af afleveringerne kan det være på sin plads at nævne, at en herværende repræsentant for et dagblad har afleveret en større udklipssamling fra perioden 1970-1995, ordnet emnevis. Denne samling er et værdifuldt supplement til udklippene til Lydavisen, som er ordnet kronologisk. Uanset at man har et godt register som indgangsnøgle, har man en endnu bedre emnemæssig dækning ved det afleverede. En anden aflevering omfatter arkivalier vedr. Føvling Kro og købmandshandel; selvom Føvling aldrig har haft en rigtig kro, har den nævnte forretning i mange år virket som sådan. Disse arkivalier giver et meget interessant billede af livet i et lille afgrænset samfund.

Besøgstallet og antallet af henvendelser er anslået til at være nogenlunde uændret mellem 300 og 400 pr. år. Vi har nu ændret forretningsgangen, idet vi sideløbende med gæstebogen fører en daglig statistik, således at man ved årets udgang kan se det nøjagtige antal henvendelser, hvilket vi anser som et godt argument overfor de bevillende myndigheder.

Antallet af arrangementer har i 1995 kun været ti, men antallet af deltagere har været noget højere end tidligere, nemlig omkring 650, heri ikke medregnet arrangementet af 50-året for befrielsen, hvor arkivet bidrog med en større udstilling, der efterfølgende blev vist på biblioteket.

Arkivet har i 1995 medvirket ved udgivelsen af jubilæumshæftet i anledningen af 25 året for kommunesammenlægningen og traditionen tro har man i

samarbejde med kommunens øvrige arkiver udgivet en billedbog, den syvende i rækken. Bogen, som denne gang omhandler foreningslivet, er trykt i 800 eksemplarer. Den bliver den sidste i rækken af billedbøger, nu vil man prøve noget andet, forberedelserne hertil er allerede gjort.

I 1993 indførte vi edb-registrering og har siden registreret alle nye afleveringer på den måde. Men for at få det fulde udbytte af en sådan registrering, skal man også have de tidligere afleverede arkivalier med. Dette arbejde har man begyndt i efteråret 1995, men det er naturligvis af større omfang, hvorfor vi ikke forventer at blive færdige de første mange år.

Hovborg Lokalhistoriske Arkiv

Hovborg Skole, Lindevej 5, 6682 Hovborg.

Åbningstid: Tirsdag kl. 15-17.

Ledere: Henry Søholm, Sandagervej 7, 6682 Hovborg.

Tlf.: 75 39 60 69.

Henry Pedersen, Sandagervej 5, 6682 Hovborg.

Tlf.: 75 39 62 57.

Det forløbne år har været særdeles godt for vores nystartede arkiv. Der har været rigtig mange afleveringer, og arkivets fotosamling er udvidet betydeligt.

For tiden arbejder vi på at skaffe ældre fotografier af alle nuværende og nedlagte ejendomme i vores lokalområde. I den forbindelse er det lykkedes gennem Haderslev Museum at skaffe ca. 50 billeder. De er alle taget mellem 1928 og 1930. Fotografen hedder Charles Sundbøl.

Hovborg Lokalhistoriske Arkiv har lavet flere udstillinger i årets løb. Her sidst i maj 1996 er der en udstilling om 2. Verdenskrig med vægten lagt på ting fra lokalområdet.

Mikrofilm af kirkebøger her fra området findes nu på arkivet til glæde for mange familier, som har været bosiddende her længe.

Netop nu arbejdes der på at få en deponeringsaftale med Holsted Lokalarkiv, idet rigtig mange spændende arkivalier herfra ligger i Holsted. Ligeledes ønskes en associeringsaftale med Museet på Sønderskov.

Alt i alt har det været et virkelig godt år for arkivet, så vi ser fremtiden trygt i møde.

Ribe Kommune

Farup Sogns Lokalhistoriske Arkiv

Hillerup Engevej 5, 6760 Ribe.

Åbningstid: Efter aftale med lederne.

Ledere: Agnete og Hans Toft, Hillerup Engevej 5, 6760 Ribe. Tlf.: 75 43 12 70.

Vi har haft enkelte afleveringer. Desuden henvendelser om slægtsforskning, bl.a. fra USA og Canada, som vi har prøvet at besvare.

Lokaleproblemet er stadig uløst trods henvendelser til kommunen.

Hviding Sognearkiv

Egecenteret, Ribevej 2 B, Egebæk, 6760 Ribe.

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 15-17 samt efter aftale.

Leder: Laurids Nygård Nielsen, Højvej 5, Gl. Hviding, 6760 Ribe. Tlf.: 75 44 52 07.

Arkivet har i 1995 modtaget 19 afleveringer og registreret 30 billeder. Vi havde et stort fremmøde til vores årsmøde, hvor antikvar Stig Jensen, Ribe, fortalte om udgravningerne og fundene vest for Hviding Kirke.

Vi har, som vi plejer, deltaget i Forsamlingshusets udstilling. Sidst på året var vores store opgave restaurering og flytning af arkivet til et nyt og dejligt lokale i Egecenteret, Egebæk, hvor vi har fået gode arbejdsbetingelser.

Jernved Sognearkiv

Jernved Andelskasse, Gørdingvej 11, Jernvedlund, 6771 Gredstedbro.

Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 19-20 samt efter aftale med lederen.

Leder: Kirsten Bjerrum Jensen, Puggårdsvej 69, Jernvedlund, 6771 Gredstedbro. Tlf.: 75 43 50 61.

Jernved Sognearkiv har i 1995 registreret 44 afleveringer og deraf var de 4 meget omfattende. 50-året for Danmarks befrielse blev fejret, begyndende med gudstjeneste i Jernved Kirke og derefter sammenkomst i forsamlingshuset med bl.a. beretning af 4 lokale beboere om tiden under besættelsen. Sognearkivet havde arrangeret en udstilling med genstande, der blev benyttet i dagligdagen under 2. Verdenskrig. Nogle var lånt hos sognets beboere. Men arkivet har en stor billedsamling og mange dagblade fra besættelsen og tiden omkring befrielsen. Det var helt igennem en vellykket aften, der blev overværet af 175 deltagere.

I fortsættelse af Jernved Sogns Historie, der blev udgivet i 1929, har man vedtaget, at matrikelejerne i sognet skal registreres med et fotografi af ejendommen og hvem der har ejet den. Gredstedbro-området er færdigt. Et stort veludført arbejde af Jens Chr. Jensen, Gredstedbro. Jernved-området forventes færdigt i 1996.

Der har været en del forespørgsler, men småt med besøgende.

Kalvslund Sognearkiv

Kalvslund Skole, Koldingvej 115, Kalvslund, 6760 Ribe.

Åbningstid: Efter aftale på tlf.: 75 43 70 07 eller 75 42 01 84.

Leder: Jørgen Jørgensen, Østervej 26, Kalvslund, 6760 Ribe.

Arkivet har nu eksisteret et år, og er kommet godt fra start. Der har været ca. 30 indleveringer af arkivalier, såsom billeder, skøder, pantebrev, aftægtskontrakter, protokoller, erindringsoptegnelser og avisudklip. Vi har haft et arrangement sammen med husholdningsforeningen, hvor der var åbent hus i sognearkivet. Det var godt besøgt, og vi kan mærke, at der er stor interesse for vort arbejde. Det er vort mål at samle oplysninger om alle sognets gårde og huse så langt tilbage som muligt, og vi har dertil ad omveje fået et stort materiale, som er samlet og udført af en person, hvis slægt stammer fra en gård i Kalvslund, og som derfor har fattet interesse for sognet. Desværre er denne person pludselig død inden han nåede at færdiggøre sit arbejde, men vi håber det må lykkes os at få det færdiggjort.

Mandø Lokalhistoriske Arkiv

Henvendelse til: Leif Bundesen, Torpegårdsvej 27, Sdr. Nørå, 5792 Årslev.

Mandø Museums bestyrelse arbejder fortsat videre med etablering af arkivet på Mandø. Ressourcerne, også m.h.t. personale, er dog meget få og spredte i Mandøs tilfælde, men i samarbejde med RAL går det stille og roligt fremad.

Ribe Lokalhistoriske Arkiv

Giørtzvej 3, 6760 Ribe. Tlf.: 75 42 17 00.

Åbningstid: Mandag-torsdag kl. 12-15, fredag kl. 11-17.

Leder: Bibliotekar Susanne Benthien.

1995 var året hvor vi fik installeret registreringsprogrammet Arkibas, og vi brugte november og de-

ember til at øve os i programmet. Fra 1996 er vi gået i gang med at registrere. Alle nye afleveringer bliver nu registreret på Arkibas, og en hel del af det gamle materiale er overført. Vi fik ca. 100 afleveringer i 1995, og vi er helt glade for, at vi ikke får flere, for vi har næsten ikke mere plads til arkivalierne. Der var en lille nedgang i henvendelser og besøgstal, i 1995 fik vi 474, men til gengæld bliver forespørgslerne »tungere«. Og jo mere materiale vi får at søge i, jo længere tid tager det jo også at finde tingene frem og besvare folks spørgsmål. P.g.a. pladsmangelen har vi ikke meget materiale stående fremme, som folk selv kan kigge i, så vores besøgende er meget lidt selvhjulpne.

Arkivet lavede selvfølgelig også en udstilling i anledning af 50-året for befrielsen. Den kunne ses på Det Gamle Rådhus, og ved åbningsdagen var besøgstallet overvældende og interessen var stor. Udstillingen bestod af 15 store plancher, og vi havde trykt et lille hæfte om de mange mindsten og mindesmærker for de faldne i krigen.

I 1995 lavede vi ellers ingen udstillinger, da udstillingsforholdene efterhånden er for små. Susanne Benthien har flere gange været ude i forskellige foreninger og holde foredrag. Desuden har hun skrevet en artikel om Jacob A. Riis til Historisk Samfund for Ribe Amts årbog Fra Ribe Amt og en artikel om Ribe-kaptajnen J. F. Møller i Fiskeri- og Søfartsmuseets årbog Sjæklen. I årets løb har arkivet deltaget i flere af RALs kurser og arrangementer. Fra arkivets side har vi deltaget i Ribe Kommunes Projekt Nicolaj, hvor visionen er at gøre Sct. Nicolajgade/Giørtzvej til et kulturelt og folkeligt samlingssted for byens borgere. Forhåbentligt munder det ud i et nyt bibliotek og dermed et nyt og større lokalarkiv i Ribe.

Historisk Arkiv i Seem Sogn

Seem-Varming skole, Varmingvej 2, 6760 Ribe.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Søren Mulvad, Varming Vesterby 9, 6760 Ribe.
Tlf.: 75 44 11 77.

Der har været fem henvendelser vedrørende slægtsforskning, som alle kunne besvares fyldigt. I ledige stunder bearbejder jeg vore tre ældste kirkebøger efter samme plan som den nu let tilgængelige Roager kirkebog. Håbet er at nå op til 1815.

Af afleveringer har der været en del af interesse. Bl.a. blev jeg af arvingerne efter tidl. førstelærer Jespersen i Høm inviteret til at deltage i rydningen af boet. Der var virkelig mange optegnelser, tryksager og fotos, som endnu ikke er helt registrerede. Materialet strækker sig tilbage til omkring århundredeskiftet, da Jespersens far tiltrådte som førstelærer og kirkesanger ved skolen i Seem. Der var adskillige fortællinger og båndoptagelser, som handlede om Seem Sogn i tiden op til 1920, hvor grænsen til Tyskland løb langs sogneskillet. Desuden en rig samling illegale blade fra 2. Verdenskrig.

I anledning af 50-året for 2. Verdenskrigs slutning lavede jeg interview med en række ældre, hvilke forventes trykt i Historisk Samfunds publikation, samt arrangerede en høring med en del af disse for eleverne i Seem-Varming skole.

Jeg har renskrevet relevante dele af Riberhus lens jordebøger og regnskaber samt personregistreret justitsprotokollerne 1661-1812. Det sidste ved hjælp af langtidslidige som Ribe Kommune anviste.

Der er lavet en mappe med kopier af de fleste fotos af dilettantforestillinger siden 1919 med tilføjet navneliste over de agerende og stykkernes titler. Ved dette arbejde har Jens Hansen i Faurholt og Børge Jensen i Høm ydet væsentlige bidrag.

Ejnar Feddersen, Høm Video, og jeg har færdiggjort 2.del af Seem Sognefilm. Den blev præsenteret ved et arrangement i Høm Forsamlingshus, der strakte sig over 14. og 15. februar 1996, og hvor filmen blev set af over 200 mennesker.

Lokalhistorisk Arkiv for Vester Vedsted Sogn

Egecenteret, Ribevej 2, Egebæk, 6760 Ribe.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Tage Rosenstand, Engdraget 43, Øster Vedsted, 6760 Ribe. Tlf.: 75 42 21 25.

Arkivet har fortsat arbejdet med fotografering af bygningerne i sognet og er nu nået til Sønder Farup. Dette store billedmateriale er dog endnu ikke færdigregistreret. I forbindelse med 50-års jubilæet for Danmarks befrielse afholdtes et møde den 4. maj 1995. Vi havde udstillet fotos, plancher og enkelte genstande med relation til besættelsen. Der var et pænt fremmøde af interesserede, og der var nogle, der fik lejlighed til at fortælle egne erindringer. Hovedpunkterne i disse beretninger blev noteret og lig-

ger i arkivet. Registreringsarbejdet er iøvrigt fortsat efter samme retningslinjer som hidtil, og med de samme problemer med hensyn til underbemanding af arkivet.

Der har været 12 afleveringer. Det er et ret stort tal i forhold til gennemsnittet for de forløbne år, der giver et tal på 9. Indkomstjournaliseringen kan følge med, men det kniber med arkivfonds- og billedregistreringer, samt opbygning af søgesystemet.

Arkivet har som sædvanlig haft stor glæde af Sv. Troelsens arkiver og viden, og det har derved været muligt at besvare henvendelser fra ind- og udland. Arkivet har desuden modtaget økonomisk støtte fra Meta Hvass, Okholm, i form af indtægterne fra salg af strikvarer, som en slægtning har produceret. Arkivet siger hermed tak for hjælpen til de to nævnte og til alle andre af arkivets støtter.

I 1995 blev der taget de første skridt til at etablere arkivet i egne lokaler på Egecenteret i Egebæk, og en del af indsatsen har derfor været koncentreret om disse planer, som forventes at blive ført ud i livet i begyndelsen af 1996.

Vilslev Sognearkiv

Kongeådal Skole, Kongeådal 17, 6771 Gredstedbro.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Harry Thomsen, Sønderbyvej 15, Vilslev, 6771 Gredstedbro. Tlf.: 75 43 12 59.

Post sendes til lederen.

I året 1995 har der i arkivet været 13 gæster og en skoleklasse på 17 elever på besøg. Der er sendt skriftligt svar til tre forespørgere om slægtsforhold.

Der er i året modtaget 13 afleveringer, de fleste er tillæg til tidligere afleveringer. Af nyere er indgået en landvæsenskommissionssag, samt en afskrift af en brevveksling fra tiden 1852-63. Endvidere er optaget dias af Whinthers malerier.

Arbejdet med registrering af fæstere og ejere af gårde, boel og huse er omtrent tilendebragt, en kyn-dig mand til redigering kunne ønskes, så det kunne udgives i bogform.

Varde Kommune

Alslev Sognearkiv

Thueslund, Alslev, 6800 Varde.

Åbningstid: Mandag kl. 19.30-21.30.

Leder: Bennet Bennetsen, Bredgade 36, Alslev, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 90 87.

Arkivet har i 1995 haft 27 besøgende og har modtaget 12 indleveringer. Som vanligt har der været mange henvendelser om slægtsforskning.

Billum Lokalhistoriske Arkiv

Billum Skole, Kildegårdsvej 20, 6852 Billum.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Gunhild Jepsen, Kirkebyvej 17, 6852 Billum.

Tlf.: 75 25 82 41.

Post sendes til lederen.

Det er dejligt, at kirkebøgerne nu kan anskaffes på mikrokort, således at også mindre arkiver kan være med. Vi har i mange år haft kopier af Billums kirkebøger, men har nu kunnet supplere med de omkringliggende sognes. Folk har jo også før i tiden kunnet finde på at flytte til nabosognene, og det er både godt og tidsbesparende at arbejde hjemme på arkivet med tingene.

Der har også i 1995 været en del henvendelser til arkivet om oplysninger til slægtsforskere. Det er altid en glæde at kunne hjælpe, også her er det fint med mikrokort fra omliggende sogne, man kan hjælpe noget bedre på vej. Arkivets store beholdning af foreningsarkivalier bruges også af og til i dagens Billum. Også her er det en glæde at kunne hjælpe, når der er behov for oplysninger.

Horne Sognearkiv

Horne Skole, Stadionvej 6, Horne, 6800 Varde

Åbningstid: 1. fredag hver måned kl. 15-17 samt efter aftale.

Leder: Anna Uhre Schmidt, Solvangen 12, Horne, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 01 06.

Der er i 1995 indleveret ret så mange skøder til arkivet, ligesom der også er tilgået mange billeder. Vi har været en studerende fra Århus behjælpelig med materialer og oplysninger om det tidligere elektricitetsværk, hvis bygninger stadig ligger på Fabriksvej 25 her i Horne, men som nu er ombygget til beboelse. Desværre har arkivet ikke mange oplysninger om værket, men vi kunne heldigvis hjælpe på vej

med en adresse på en tidligere bestyrer af elektricitetsværket.

Der er mange der arbejder med slægtsforskning, mere eller mindre dybt. Vi har heldigvis i mange tilfælde kunnet hjælpe på vej. Vi hæfter os især ved forespørgsler fra og besøg af Ulla Nørskov fra Silkeborg. Ulla Nørskov har arbejdet energisk med forskning omkring hendes slægt, der oprindeligt udgår fra gården Østergaard i Hornelund. Hendes arbejde er resulteret i et flot værk om slægten, der viser sig at grene vidt, og mange flere her omkring er i familie med hinanden, end de troede. Ulla Nørskov har tilsendt os et eksemplar - to mapper - som vi er meget taknemmelige for.

Vi har haft mange besøgende. Arkivets placering på skolen viser sig at være udmærket, det giver os anledning til at holde åbent hus, når f.eks. skolen har forældrearrangementer.

En lokal sponsor - Støtteforeningen - har generøst skænket os et beløb til indkøb af kopimaskine og inventar. Det er vi selvfølgelig beæret over, og vi glæder os til den travlhed der følger med nyindretningen af lokalerne og en tiltrængt oprydning og omregistrering af det ældste materiale.

Janderup Lokalhistoriske Arkiv

Vesterled 46, 6851 Janderup. Tlf.: 75 25 85 45.

Åbningstid: 1. onsdag hver måned kl. 19-21, dog ikke i juli og august.

Leder: Viggo Mikkelsen, Hebovej 39, 6851 Janderup. Tlf.: 75 25 80 92.

Kasserer og bogsalg: Henning Østergaard Jensen, Åkirkevej 40, 6851 Janderup. Tlf.: 75 25 80 50.

Arkivet har haft et godt og usædvanligt travlt år. Så vi kan med tilfredshed sige, med de 25 år arkivet har bestået, at der er et behov for et sådant i et sogn som Janderup.

I året der er gået, har vi modtaget 29 afleveringer. Heraf en af væsentlig størrelse. Arkivalierne kommer fra politiassistent Knud E. Jensens dødsbo, Knud E. Jensen var i mange år politiassistent i Padborg, men er født i Janderup Sogn, så derfor afleveringen hertil. Af arkivalier der blev modtaget kan nævnes følgende: Kirkebøger og folketællingslister fra flere sogne samt matrikler og ryttergodsregnskaber. En mængde optegnelser af traditionsstof, folkeminder, sagn, overtro, omflakkende folk, originaler, beretninger om bagning i gamle dage. I afle-

veringen var der desuden en hel del slægtsbøger, heraf nogle, som Knud E. Jensen selv har forfattet. Desuden var der i afleveringen flere hundrede billeder.

Der har i årets løb været mange henvendelser fra folk, der søgte deres slægts rødder her i sognet. Til hjælp hertil har arkivet købt et læseapparat til både mikrokort og mikrofilm. Vi har købt mikrokort af kirkebøger fra 21 sogne beliggende omkring Janderup og Varde.

Arkivet deltog i udstillingen Folk og Kultur der blev afholdt 8.-16. juli 1995 på Janderup Skole, med billeder af gamle gårde og huse i V. Janderup, til stor glæde for publikum.

Den 2. september 1995 havde vores skole 300 års jubilæum. Arkivet deltog med forskellige opgaver, bl.a. med at finde adresserne på tidligere elever fra Janderup, Hyllerslev og Kærup Skoler, at sørge for invitation af årgangene 1900-1963, ca. 1200 personer. Heraf mødte ca. 700 op og deltog i jubilæet. Den ældste elev var den 97-årige Anna Pedersen, der har gået i Kærup Skole. Ligeledes deltog arkivet i et historisk afsnit i skolens jubilæumsbog sammen med Verner Bruhn, Esbjerg, og Gerda Scherfig, Varde (sidstnævnte er født i Janderup).

Før jubilæet havde arkivet været på Landsarkivet i Viborg for at finde beviset på, at der havde været et skolehus i Janderup siden 1695.

Vi deltog i jubilæumsfesten med en udstilling på skolen af gammelt undervisningsmateriel, der blev brugt ved de gamle skoler i sognet, samt billeder af de tidligere elever ved de 3 skoler med navne og adresser. Det ældste billede var fra 1883. Der var også udstillet billeder af tidligere lærere ved skolerne, samt af bygningerne.

Vores gamle sognefilm, der er optaget fra 1972-76 blev ikke færdigrenoveret i 1995, men vi forventer den færdig i 1996.

Thorstrup Sognearkiv

Omsorgscentret Birgittegården, Falkevej, Sig, 6800 Varde. Åbningstid: Sidste tirsdag hver måned kl. 19.30-21.30 eller efter aftale med Ellen Rasmussen, Vesterbækvej 6, Sig, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 40 31.

Leder: Kjerstine Kristensen, Nedrevej 16, Yderik, 6800 Varde. Tlf.: 75 26 44 43.

I 1995 har Thorstrup Sognearkiv haft 5-6 afleveringer af personlig art. Årets arbejde har mest bestået

af billedregistrering, oversættelse af gamle papirer og hjælp til slægtsforskere og andre, der har henvendt sig for at få forskellige oplysninger - især om foreningers historie.

Endvidere har en af vore medarbejdere lavet et par artikler om nogle af de forsvundne huse i Sig. Artiklerne har været at læse i vores lokale Sogneblad.

Varde Lokalhistoriske Arkiv

Rådhuset, Torvet 7 A, 6800 Varde. Tlf.: 75 22 37 74.

Åbningstid: Tirsdag kl. 9-12 samt efter aftale med lederen.

Leder: Thomas Villadsen. Tlf.: 75 22 35 25.

Heller ikke hos os gik 50-året for besættelsens ophør spurlost hen over arkivet. I samarbejde med biblioteket arrangerede vi en billedudstilling, som i juni måned flyttedes til arkivets ekspeditionslokale, hvor den vakte megen interesse. Specielt i sommerperioden, hvor mange gamle vardensere aflagde deres fødeby et besøg.

Udstillingen afløstes i efteråret af en billedmontage om Vardes gamle konditorier. Det første af disse konditorier etableredes så tidligt som i 1865 på hjørnet af Torvegade og Kræmmergade af konditor Kiertzner, stamfader til mange gode Varde-borgere. Det smukke gamle hus er i dag forlængst nedrevet og afløst af en 70'er-modernistisk ejendom. En model af det oprindelige hus findes i Minibyen.

Alle vore disponible folketællinger er nu registreret på edb. Tællingerne omfatter årene 1787, 1801, 1834, 1845, 1850, 1860, 1870, 1880, 1890, 1901, 1906, 1911 og mandtalslister fra 1920. Der er udarbejdet edb-udskrifter af samtlige, og vi kan, næsten dagligt, konstatere den lettelse, det har medført i vort søgearbejde efter de gamle slægter. Al indtastningsarbejdet er udført af Kjeld Bruhn. Vi skylder i den forbindelse en stor tak for det dygtige arbejde han har udført over mere end en treårig periode.

Igen i 1995 har det ved gode venners hjælp været muligt at foretage yderligere nyanskaffelser. Vi har fået en PC'er mere, så vi nu har tre forbundne maskiner, som hver dag kører uafbrudt fra kl. 9 til 12. Så vi mangler egentlig en reservemaskine, som vi p.t. ikke har råd til.

Næsten alle vore arkivfonds er indtastet, ligesom også Miniby-husene er ved at blive sat på edb-skiner, idet vi er så heldige, at Minibyens arkitekt også dagligt arbejder på arkivet.

Bortset fra en tillægsbevilling for tre år siden på 12.500,- kr. fra Varde Kommune - til betaling af halvdelen af Arkibas-programmet - har det været muligt at investere, som sagt ved gode venners hjælp - mere end 125.000,- kr. i edb-udstyr og programmer.

Vi kan selvfølgelig ikke takke vore sponsorer nok, som på den måde tænker på deres rødder.

Arkivet har været velbesøgt. Specielt i sommermånederne. Udlændinge i dusinvis, hollændere, islændinge, svenskere, englændere og rigtig mange amerikanere, for blot at nævne nogle, har søgt deres rødder i det vestjydske.

Vi, de ansatte på arkivet, ca. 10 nogenlunde faste, synes, at vi har haft travlt - endda ind i mellem meget travlt. Selv om der i år har været væsentlig færre afleveringer end tidligere, har de været væsentlig større. F.eks. den første delaflevering fra Varde Bank. Indeholdende bl.a. en meget spændende beretning om bankens problemer i 1885, da banken var nødt til at foretage en rekonstruktion på grund af en direktørs besvigelser over for banken. Beretningen er håndskrevet og udfærdiget af daværende bankdirektør, sagfører og byrådsmedlem Anders Harck.

Fra en oprydning i ejendommen Torvegade 4, hvor afdøde borgmester og sagfører Niels Jensen havde til huse, modtog vi en større aflevering, som ved nærmere eftersyn viste sig at indeholde hele boopgørelsen fra Vestjyllands Landmandsbanks krak i 1899. Meget, meget interessant læsning om den tids såkaldte prominente borgere.

Og således er tiden, som sædvanlig, gået med mangelunde. Ej kun til tidkort, men også til opbygelse.

Vejen Kommune

Lokalhistorisk Arkiv for Vejen Kommune

Østergade 2, 6600 Vejen. Tlf.: 75 36 35 98.

Åbningstid: Tirsdag og torsdag kl. 10-14, onsdag kl. 10-17.

Leder: Linda Klitmøller.

Vejen Lokalhistoriske Arkiv har i nogle år ført en noget turbulent tilværelse rent ledelsesmæssigt, men dette problem blev løst i 1995. 1. maj tiltrådte Linda Klitmøller som ny leder, og dermed skulle der være opnået stabilitet. Derfor er vi gået i gang med en planlægning af arkivets fremtid. Vi har gennemgået

arkivets samlinger, set på opbevaringsfaciliteterne, og derudfra har vi planlagt de kommende års aktiviteter. Det første synlige resultat af dette arbejde var, at vi i midten af august påbegyndte en nyregistrering af arkivets samling af fotografier.

Forandringer koster penge, og en del tid er gået med at skaffe penge til at realisere vores ønsker for fremtiden. Midlerne er nu tilvejebragt, og planen er, at arkivet i løbet af april og maj 1996 skal brand- og tyverisikres, istandsættes og nyopstilles. Derefter vil vi - også Vejen - gå over til Arkibas. Vi glæder os til det er overstået, så vi kan komme i gang med nyregistrering af arkivets samlinger.

Arkivet blev i 1995 involveret i et spændende projekt. Vi indgik i sensommeren 1995 kontrakt med SiD-Vejen om at skrive deres jubilæumsbog, som skal udkomme i oktober 1996. Det har været en meget givende opgave at få for en nyansat leder. Undersøgellesarbejdet er blevet gennemført i samarbejde med SiD-efterlønsklub. Vi har haft to arbejdsgrupper kørende sideløbende. Den ene gruppe arbejdede med indsamling af erindringsstof og fotografier, den anden gennemgik aviser, fagblade m.v. for at finde stof om SiD-Vejen. Til brug for opgaven hjemlånte arkivet en del materiale fra Arbejderbevægelsens Bibliotek og Arkiv. Projektet har givet livlig aktivitet på arkivet, og det har været en meget positiv oplevelse for både arkivet og gruppernes medlemmer. Der er blevet arbejdet meget og intensivt i grupperne, som også deltager aktivt i skrivefasen med gode råd og konstruktive kommentarer, og bogen vil udkomme til tiden.

Arkivet har været flittigt brugt i det forløbne år. Vi har haft små 500 besøgende i løbet af 1995, og i forbindelse med nyregistreringen af fotografierne har vi afholdt to arrangementer uden for arkivet, som begge var velbesøgte. Vi har i løbet af 1995 modtaget 55 indleveringer af forskellig størrelse, og vi har besvaret 58 forespørgsler.

Ølgod Kommune

Ansager Lokalhistoriske Arkiv

Områdecetret, Præstegårdsvej 5, 6823 Ansager.

Åbningstid: Onsdag kl. 14-16 eller efter aftale.

Leder: Ejvind C. Jensen, Kanalvej 4, 6823 Ansager.

Tlf.: 75 29 71 56.

Året 1995 gav igen meget at se til. Det er slet ikke nemt at beregne, hvad der måtte komme af opgaver på arkivet. Vi har i året der gik haft 236 besøgende, derudover et ret aneligt antal telefonsamtaler, der må tilskrives udstilling af konfirmandbilleder.

Vi har været involveret i 4. maj-festlighederne på Torvet i Ansager og gennemført to udstillinger, der begge har været nogenlunde besøgt. Vi har ligeledes holdt foredrag med film fra Ansager for de ældre på hjemmet med et besøgstal på ca. 80 personer. Derudover har Ove Nørager haft spejderne til møde, hvor han fortalte om Ansager by og land, og han har ligeledes undervist et par klasser på skolen om det gamle Ansager.

Arkivet har endvidere ladet fremstille en lokalkalender med billeder fra Ansager by og omegn. Dette er så vidt vi ved aldrig tidligere forsøgt i vores område. Kalenderen er blevet vel modtaget. Ove Nørager og Ruth Jensen har lavet en bog med titlen Der var engang i Ansager, en virkelig interessant bog fra det gamle Ansager.

Skovlund Sognearkiv

Vesterled, Borgergade 24, Skovlund, 6823 Ansager.

Åbningstid: Efter aftale med lederen.

Leder: Kaj Knudsen, Ansagervej 20, 6823 Ansager.

Tlf.: 75 29 20 70.

Sognearkivet i Skovlund har i 1995 kørt på vågeblus. Den daglige gang er blevet passet, indsamlingerne er fortsat, skolebesøgene er øget, og ønsker om oplysninger til slægts- og egnsforskning er imødekommet i rimeligt omfang.

Vi står på spring til at gå i gang med at registrere på edb. Apparatet står i kulissen, operatøren mangler. Vi savner medhjælp, der kan »bestille noget«, nok de fleste arkivers problem. Vi er de gode viljers holdeplads, men for få kan køre toget.

Tistrup-Hodde Lokalhistoriske Arkiv

Tistruplund Områdecener, Søndergade 38, 6862 Tistrup.
Åbningstid: 1. tirsdag hver måned kl. 15-17.
Leder: Børge O. Andersen, Søparken 20, 6862 Tistrup.
Tlf.: 75 29 97 82.

Hvis der er noget der kaldes et normalt år på et lokalhistorisk arkiv har 1995 været det. Vi har modtaget 25 afleveringer, det er en blanding af person-, erhvervs- og foreningsarkivalier, og en del billeder.

Vi fører ingen statistik over besøgende, men besøgstallet har i hvert fald ikke været faldende. Vi har i årets løb benyttet os af de muligheder, vi har for at lave udstillinger på Tistruplund. Ligeledes har vi også deltaget ved årets julemarked på Tistruplund, hvor vi bl.a., som tidligere år, lod en lokal videofilm køre non stop. Der er virkelig mange der ved denne lejlighed kigger ind til os.

Der har været en stigning af mundtlige og skriftlige henvendelser. Vi har igen i årets løb haft besøg af bl.a. nogle 8. klasser, som har beskæftiget sig med emner af lokal karakter.

Arkivet har anskaffet sig en PC, endnu har vi kun benyttet den til tekstbehandling, men vores mål er selvfølgelig, at vi også kan komme i gang med at registrere på edb.

Ølgod-Strellev Lokalhistoriske Arkiv

Kulturhuset, Vestergade 5, 6870 Ølgod. Tlf.: 75 24 50 11, lok. 5.
Åbningstid: Tirsdag kl. 14.30-17.00.
Leder: Nich. Riis, Bakkevej 17, 6870 Ølgod.
Tlf.: 75 24 56 51.

Arkivet har i det forløbne år gjort de forberedende tiltag med henblik på at overgå til edb-registrering. En ny medarbejder med kendskab til den forunderlige computerverden skal tage sig af dette område.

I årets løb har vi modtaget 48 afleveringer, et antal der svarer nogenlunde til de foregående år. Blandt de modtagne arkivalier kan nævnes et sammenhængende regnskab fra en ret stor gård i vort område. Perioden er fra 1933-1966, en periode der i landbruget såvel som i andre erhverv viser store forandringer. På arkiverne kan vi aflæse hurtig udvikling og hurtig afvikling af foreninger og interessegrupper. Eksempelvis kan nævnes oprettelse af fællesfryserier og fællesvaskerier. I dag kan ingen se det fornuftige i at gå sammen om sådanne opgaver. Arkiverne og vort publikum skal være opmærksomme på disse hurtige forandringer i vores hverdag og gøre vort til, at vore efterkommere, måske med undren, kan finde oplysninger om vores tid, her i slutningen af det tyvende århundrede.

Tak til alle, der har afleveret materiale til arkivet, og til de der har aflagt os besøg, det bestyrker os i troen på, at det er nyttigt med lokalarkiver.

Af Historisk Samfund for Ribe Amts tidligere udgivelser kan følgende endnu leveres:

Lille vejledning i læsning af gotisk skrift. Af H. K. Kristensen. 16 sider. Kr. 20,00.

Peder Hegelunds almanakoptegnelser 1565-1614, bd. I-II. Af Bue Kaae. 1.080 sider. Kr. 225,00.

Billedhistorier fra Ribe Amt. Billeder fra de lokalhistoriske arkiver i Ribe Amt. 99 sider. Kr. 78,00.

Træet i stenen. Om billedhuggeren N. Hansen Jacobsen. Af Lise Buurgaard og Agner Frandsen. Kr. 70,00.

Fra kommis til museumsleder. Søren Manøes erindringer. Udg. 1994. 97 sider. Kr. 70,00.

Register til årbøgerne 1903-1977. Kr. 45,00.

Stavnsbånd og Vestjylland - blev bonden fri? Af Jørgen Dieckmann Rasmussen. Udg. 1988. 33 sider, ill. Kr. 45,00.

Ribe Domkirke, hæfte 1-2 og hæfte 3-4. Danmarks Kirker, Nationalmuseet. Kr. 50,00 pr. dobbelthæfte.

En landsbydreng blev læge. Erindringer af J. P. Karov. 66 sider, ill. Kr. 48,00.

De store skibe - deres ø og mennesker. Fanø omkring 1900. Videofilm af Hrolf Thorulf m.fl., 1993. Kr. 98,00.

Tilbud I

Oluf Niensens herredsbeskrivelser:

Malt Herred 1870. Fotografisk optryk 1976. 194 sider. Kr. 45,00.

Gørding Herred 1872. Fotografisk optryk 1978. 66 sider. Kr. 35,00.

Slavs Herred 1868. Fotografisk optryk 1981. 62 sider. Kr. 45,00.

Vester Horne Herred 1985. Fotografisk optryk 1985. 66 sider. Kr. 100,00.

Skads Herred 1862. Fotografisk optryk 1985. 176 sider. Kr. 100,00.

Samlet pris for hele serien: Kr. 275,00.

Tilbud II

Bidrag til landbrugets historie i Varde-egnen. Af Chr. Mathiesen 1881. Ny udgave 1982. 94 sider. Kr. 50,00.

Kjære Broder, breve fra Terkel Kristensen 1866-1918. Ved Flemming Just, 1982. 188 sider. Kr. 50,00.

Kort over Skads, Malt og Gørding herreder. Af Tøger Reenberg Teilmann, 1767. Genoptrykt 1985. Kr. 30,00.

Samlet pris for alle tre publikationer: Kr. 90,00.

Tilbud III

Landsbydreng og svend på valsen - en fattig drengs erindringer 1881-1907. 94 sider, ill. Kr. 60,00.

En Esbjergdreng fortæller - om løse typer og aviser. Sigurd Borch, 1986. 68 sider, ill. Kr. 60,00.

Samlet pris for disse to publikationer: Kr. 100,00.

Ældre årgange af Fra Ribe Amt: Vi har en del årgang fra 1924-1995, men der er store huller i rækken. Forspørg hos ekspeditionen:

**Historisk Samfund for Ribe Amt,
Gl. Præstevej 16, 6800 Varde.
Tlf. 75 26 41 16.**

INDHOLD

Tage Astrup:	
Erindringer fra Esbjerg Havn.....	3
Søren Bertelsen:	
Journalistliv i Esbjerg omkring 1950.....	11
Verner Bruhn:	
Gøgeungen Esbjerg – ny by mellem gamle.....	19
Agnes Jensen:	
Damsmarks og Omegns Mergelselskab.....	28
Johannes Madsen:	
Bedstemors begravelse.....	34
Niels Bennedsen Hansen:	
Et voldsomt uvejr.....	37
Magne Juhl:	
Et spændende skifte efter Magaretha Pedersdatter Crondall.....	41
Magne Juhl:	
Et postkort fra 1917.....	53
Susanne Benthien:	
Jacob A. Riis og Ribe.....	59
Arne Tubæk Naamansen:	
Kirkebro og ti gravhøje fra yngre stenalder.....	73
Johs. Bredmose Simonsen:	
Fisk fra havet - til land og by.....	88
Et udvalg af historisk litteratur om Ribe amt.....	97
Generalforsamling og årsmøde.....	105
Nye medlemmer 1995.....	108
Regnskab for 1995.....	109
Mindeord.....	110
Fra lokalarkivernes arbejdsmark i Ribe Amt.....	111
Beretninger fra amtets lokalhistoriske arkiver.....	115